

ГОДИШНИК

НА

СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ

Том 5, 2013

ANNUAIRE

DE

L'UNIVERSITE DE SOFIA
„ST. KLIMENT OHRIDSKI“

FACULTE DE PHILOSOPHIE

LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES
BIBLIOTHEQUES

Tome 5, 2013

СОФИЯ•2013•SOFIA

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Доц. д-р *ТАТЯНА ЯНАКИЕВА* (отг. редактор), проф. д-р *АНИ ГЕРГОВА*,
проф. д-р *КРАСИМИРА ДАСКАЛОВА*, проф. д-р *АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ*
проф. д. изк. *СИМЕОН НЕДКОВ*, проф. д-р *ОЛЯ ХАРИЗАНОВА*
доц. д-р *НИНА ШУМАНОВА*
секретар *Весела Цокева*

СЪДЪРЖАНИЕ

Александър Димчев. „Откритият достъп (ОД)“ до информацията и неговото място в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Опитът на специалност „Библиотечно-информационни науки“..... 5

Оля Харизанова. Библиотеките в дуел със съвременните ценности55

Елица Лозанова-Белчева. Въвеждане на курсове по електронно правителство в обучението на библиотечно-информационните специалисти.....83

Милена Миланова. Предпоставки за създаване на устойчиви дигитални колекции.....107

CONTENTS

<i>Alexander Dimchev.</i> „Open access“ to information and its role in Sofia University „St. Kliment Ohridski,,. The experience of the „Library-information sciences“ specialty.....	5
<i>Harizanova, Olya.</i> The libraries in duel with modern values.....	55
<i>Elitsa Lozanova-Belcheva.</i> Integrating e-government courses into LIS education.....	83
<i>Milanova, Milena.</i> Prerequisites of establishing sustainable digital collections	107

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 5, 2013

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 5, 2013

**„ОТКРИТИЯТ ДОСТЪП (ОД)“ ДО ИНФОРМАЦИЯТА И НЕГОВОТО
МЯСТО В СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИД-
СКИ“. ОПИТЪТ НА СПЕЦИАЛНОСТ „БИБЛИОТЕЧНО-
ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ“**

АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ

*Alexander Georgiev Dimchev: „OPEN ACCESS“ TO INFORMATION AND ITS
ROLE IN SOFIA UNIVERSITY „ST. KLIMENT OHRIDSKI,, THE EXPERIENCE
OF THE „LIBRARY-INFORMATION SCIENCES“ SPECIALTY*

The paper is a brief historical analysis and outline of the contemporary issues of the ‘open access’ initiative. The beginning of the ‘OA’ movement to scientific publications emerged in the 90’s of the 20th century and was associated with the possibilities of providing free and quick access for scientists to scientific information online, as well as the idea of overcoming financial barriers. The main ideas of forums, held at Budapest (2001), Bethesda (2003) and Berlin (2003) are presented together with the main courses – the „green“ and the „golden“ roads, their advantages and shortcomings. An attempt is made of an evaluation of the chances of acceptance and application of the two strategies by the scientific community, publishers of periodicals. Barriers and challenges before OA are presented. The conclusion is made that part of specialists consider OA a revolution in scientific communications. They are aware of the high expenses and low productivity of the traditional approach for ensuring access to scientific knowledge and also review the occurring processes as a catalyst to changes in the philosophy of the organization of research work towards a road leading to higher quality and efficiency. The expectations are that the changes shall be fundamental, thus exercising their influence on the entire chain of research as a whole. The evaluations in the paper are carried on the basis of analyses and studies of the evolution of open access in the past decade. On this ground the conclusion is drawn, that in spite of the difficulties, barriers and resistance, achievements so far speak of optimism for OA. The first steps are taken in this respect towards the creation of a more effective and cheaper global network for com-

munication in science, which possess and distribute enormous data bases. The system should outline the road to coordination and relationship within particular fields of knowledge. It should also resolve a basic question, namely the possibility of the representatives of research communities at large, regardless where they are, to work in an interactive mode throughout the entire research cycle – from the exchange of ideas, research methods, instruments, data, information to the final result and knowledge. The idea became popular through the term ‘social productivity’. It shall lead to a change in the work of researchers and the philosophy of science. Such changes shall have a decisive role not only for researchers and library information specialists, but also for the research community at large and the participants in the communication chain - authors, publishers, distributors of information and literature, bookshops, advertising agencies, creators of data bases, together with management bodies and commissions, dealing with knowledge and information. It is early to claim a light transformation and substitution of communication channels in science. Traditions and conservatism, even conflicts offer some advantages. What is essential is that in the coming years a balance is reached. Hope for this is to a great extent in OA.

Преглед на инициативата за „открит достъп“

Ще започна настоящата статия с вдъхновяващите и проникателни думи на едни от най-ревностните привърженици на „открития достъп“, които са убедени, че това е най-значимият феномен в съвременната наука. Ето какво заявяват Лий ван Орсел и Катлийн Борн за ОД в своя публикация, предизвикала заслужен интерес и дебати, озаглавена „Преглед на цените на периодичните издания през 2008 г.: приемане на открития достъп. Глобални инициативи и стряскащи успехи загатват за сериозни последици от открития достъп върху публикуването на списания.“[33] *„За него се спори от години. Той се предлага като освободител на информацията, която търси откритост, като арбитър за правата върху споделена интелектуална собственост и движеща сила за открития, изобретения, лечение и икономии на средства. Охулван е като посегателство над капитализма, като катализатор за провала на свързаното с отговорност публикуване и появата на лъженаука, и като наивна измислица на интелектуалци идеалисти, които нямат представа от реалния живот. „Той“, разбира се, е откритият достъп. За всички е очевидно, че откритият достъп се налага като убеждение в световен мащаб... Научните общности все по често нарушават традицията и призовават към открито споделяне на изследвания, софтуер и данни. Една от тези глобални инициативи е кампанията за осигуряване на открит достъп до резултати от изследвания, финансирани с публични средства. ...Тя стана причина за поредица от поразителни успехи с вероятност от сериозни последици за издателите на списания.“*

Началото на движението за „открит достъп (ОД)“ до научните публикации се появява през 90-те години на миналия век. Свързва се с възможността за предоставяне на свободен и на бърз достъп на учените до научната информация в онлайн режим, както и с идеята за преодоляване на финансовите бариери.[24] За негов основоположник се счита физикът Пол Гинспарг, който през 1991 г. предлага да създаде в Лос-Аламос безплатни електронни архиви за препринти на ядрени физики.[4] Три години по-късно друг учен – Стефан Харнад публикува получените известности „поддривни предложения“. В тях той предлага „самоархивиране в интернет“ чрез поместване на собствените разработки в сайт. Авторът подчертава, че откритостта на резултатите от изследванията „ще допринесат максимална полза новите идеи по-ефективно да стигат до очите и умовете на участниците в мрежата, до учените от цял свят, занимаващи се с изследователски проблеми“. Предложенията предизвикват активна дискусия сред представителите на различни научни колегии. Допълнително в нея се включват и библиотечните специалисти. Асоциацията на научните библиотеки в САЩ публикува през 1995 г. материалите от полемиката. Необходимо е да се подчертае, че за развитието на ОД много съществена роля изиграват през годините библиотекарите.[11, 31] По този начин се сливат „пътищата“ на учените и на библиотечните специалисти в общо движение за „Открит достъп“, а Стефан Харнад е признат за негов първопроходец.[4] По думите му, „специфичното съдържание на ОД е, че към него се отнасят 2,5 млн. научни статии, публикувани ежегодно в около 25 000 рецензирани научни списания в целия свят, особено в областта на точните и естествените науки. В категорията на ОД също така попадат и: научни книги, чиито автори биха пожелали да ги предоставят в режим на ОД; изследвания и данни, ако учените, които са ги получили, са готови да ги споделят с всички; програмни продукти; аудио- и видеоматериали. Все пак е коректно да се подчертае, че най-важната част от представяното в ОД са статиите в рецензираните научни списания. Авторите на тези статии са силно заинтересовани резултатите от техните изследвания да станат широко известни, за да бъдат цитирани. Също така да бъдат основа за бъдещи изследвания. Както е известно активното цитиране и използване на статиите формират „научните приноси“ на авторите и на тяхното „влияние в науката“¹.

В теоретичната литература има натрупани доста определения и тълкувания на открития достъп. Те се развиват непрекъснато с промяната на технологията, с приложимостта и еволюцията на възгледите, свързани с него. Ревизират се на значими научни форуми, посветени на темата. Сред тях е важно да бъдат открити срещите, проведени в Будапеща (2001), Бетесда (2003) и Берлин (2003). Според Чарлс Бейли,

специалист в областта на комуникациите, сред най-меродавните определения и коментари са възприетите по време на „Инициативата за открит достъп от Будапеща“. Той представя своята гледна точка по следния начин: „Откритият достъп онлайн трябва да бъде онази литература, която учените предоставят на всички, без да очакват заплащане. Тази категория включва преди всичко техните професионално рецензирани статии в списания, както и текстове, които все още не са публикувани, но те биха желали да ги предоставят онлайн за коментар, или за да известят на колегите си за важни научни открития. Съществуват различни степени и видове по-широк и по-тесен достъп до тази литература. Под „открит достъп“ до нея ние разбираме наличността ѝ за обществено ползване в Интернет, което позволява четене, прехвърляне, копиране, разпространяване, отпечатване, търсене или създаване на линкове към пълните текстове на тези статии, прегледа им за индексирание, обработване на данните от тях със софтуер или използването им за всяка друга законна цел, без финансови, правни или технически ограничения, извън свързаните с достъпа до самия Интернет. Ограничаването на репродуцирането и разпространението и ролята на авторското право в тази област трябва да осигуряват на авторите само контрола върху цялостността на тяхното произведение и правото им да бъдат правилно и коректно позовавани, и цитирани.“

На форума през 2003 г. в Бетесда определението от Будапеща е обогатено в следния смисъл: „Авторът(ите) и притежателят(ите) на авторското право предоставя(т) на всички ползватели свободно, неотменимо, навсякъде и винаги правото на достъп и лиценз за копиране, ползване, разпространяване, прехвърляне и публично представяне на произведението, и създаване и разпространяване на производни произведения във всякаква дигитална преносна среда за всякаква разумна цел при коректно посочване на авторството, както и правото на малък брой печатни копия за лична употреба. Пълна версия на произведението и всички приложения, включително и копие от горното разрешение е депозирана в подходящ стандартен електронен формат, веднага след първоначалното публикуване в поне един онлайн репозиториум, поддържан от академична институция, научно дружество, държавна агенция или друга утвърдена организация, която се стреми към предоставяне на възможност за свободен достъп, неограничено разпространяване, оперативна съвместимост и дългосрочно архивиране (така например за биологичните и медицински науки такъв репозиториум е PubMed Central)“.

Питър Субер, един от ревностните застъпници на идеята за открития достъп, дефинира неговата същност по следния начин: „свободният достъп отстранява „ценовите бариери“ (т.е. таксата за абонамент) и

„барьерите на разрешението“ (като ограниченията на авторското право и лицензирането) за „литературата, за ползването на която не се заплаща на автора“ (т.е. научни статии, написани от авторите за безплатно ползване), което ги прави достъпни при „минимални ограничения (напр., посочване на автора)“. По-късно той поставя въпроса за обобщаване на определенията, утвърдени от „Инициативата за открит достъп“ в Будапеща, „Изложението от Бетесда“ и „Берлинската декларация“. Назовава актуализираната версия „Определение за открит достъп БББ“ и отбелязва, че то „отстранява както ценовите бариери, така и бариерите на разрешението“. Другаде обаче Субер посочва, че, ако премахнем само заплащането, то привържениците на ОД ще получат повече от онова, което им е нужно.

Харнад продължава тезата със следното съждение: „още по-оптимално е решението за поместване на електронната версия на документа в режим на открит достъп в интернет. Именно тази технология съставлява основата и същността на това, което ние наричаме „Открит достъп“: безплатно, оперативно, постоянен и глобален достъп до статиите в рецензирани научни списания“. Чарлс Бейли въвежда много съществен факт, свързан с правото на функциониране на открития достъп. Той е на мнение, че според съществуващото законодателство притежателите на авторски права могат да разрешават на ползвателите достъп до техните произведения и могат да им предоставят допълнителни права, така че съществуването на ОД не налага промяна на законодателството за авторско право.

Замисляйки се за настъпващата промяна в традиционно утвърдената схема за разпространение на научното знание и информация, могат да бъдат открити следните по-значими и определящи **причини**:

- Бързи промени на информационните технологии;
- Експоненциално увеличаване обема на данните, сведенията и публикациите в областта на изследователската дейност;
- Непрекъснато растящи цени на научната информация (По данни на Асоциацията на научните библиотеки в САЩ цените на списанията за последните 15 г. нарастват с 215%, което сериозно се отразява на бюджетите на библиотеките.) [24];
- Бързото развитие на науката и необходимостта от ускоряване процеса за достъп до изследователските резултати и постижения на учените. (При традиционния издателски модел има забавяне в цикъла на издаване на научната литература – от подаването на ръкописите до тяхното публикуване и разпространение);
- Динамични промени в издателския, книготърговския и дистрибуторския сектор;

- Преминаване към масирана цифровизация на научната литература (над 95% от реномираните научни списания имат електронна версия, около 35% от научните монографични издания са в електронна форма и т.н).
- Трансформации в методите за създаване, съхранение, представяне и разпространение на информационните ресурси и продукти;
- Появата на нови канали за информиране и търсене на възможности за въвеждане на „нов ред“ при организирането, съхранението и либерализирането на достъпа до научното знание и факти;
- Търсенето на възможности за преодоляване на „информационната изолация и неравенството в науката“;
- Несъгласие в обществото да се заплаща „два пъти“ на научните организации със средства на данъкоплатците. (От една страна за финансиране на изследователската им дейност, а от друга – за откупуване от научните организации на резултатите от изследванията, субсидирани с правителствени фондове под формата на информационни продукти и издания от комерчески издатели и дистрибутори на литература и бази данни.).[24]

Част от специалистите гледат на открития достъп като на революция в научните комуникации. За тях е видно колко скъп и непродуктивен е вече традиционният поход за предоставяне на достъп до научното знание. Те разглеждат протичащите процеси и като катализатор за изменение на философията за организиране на изследователската дейност и като възможност за избор на по-качествен и ефективен път. Очакванията са промените да бъдат фундаментални и да наложат своето влияние върху цялата верига на научното знание. Британският журналист и историк на инициативата за открития достъп Ричард Пойдер твърди, че след около 10 години ОД заплашва да унищожи индустрията за публикуване на научните издания, оценявана на стойност около 6 млрд. долара годишно в САЩ. Това кара дори най-крупните издателства да се страхуват от поражение.

Разбира се, не са малко и скептиците на движението. Последните твърдят, че трудно може да бъде разбит стария модел, базиран на наложили се вековни практики за организиране и разпространение на знанието сред научите колегии. Не допускат, че така лесно може да отпадне монополът и да се оттеглят от пазара на информация комерческите издателски и дистрибуторски фирми. Според тях тези субекти на пазара на информация притежават сериозен опит и държат ключови позиции и механизми в областта на създаването, организирането, разпространението, представянето и оценката на научната информация и знанието. По данни от службата за проучване на пазара Outsell, през

2006 г. десетте най-известни издателства за научно-техническа и медицинска литература са получили 53 % от приходите на пазара на списания, оценяван на 16,1 милиарда долара.[33] За същия период от време, пет от шестте издатели на списания, включени в първата десетка (Elsevier, Springer, ACS, Wiley и Blackwell), показват растеж от 0,5 до 7,7 %, независимо от трудностите и стагнацията на пазара. Песимизмът се подхранва и от позицията на самите учени, която те заемат по отношение въвеждането на ОД. Много сполучливо техните колебания са отразени от Харнад чрез метафората за „Паралича на Зенон“.[10] Авторът посочва невъзможността да настъпи бързо „вълшебната нощ“ за ОД, която да го наложи скоро на арената на научните комуникации. Според него тя не е настъпила – нито 1994 г., нито в последните години, нито до днес. Защо се случва така? Както ученият смята съществуват не по-малко от 34 причини, поради които това не е станало. Всички те са от психологически характер и по неговото мнение нямат сериозно основание за „опасенията“. Неслучайно синдромът е припознат с цитирания по-нагоре термин. Харнад заявява: „Аз се опасявам, че самоархивирането на моя статия ще наруши авторското ми право... или, че статията няма да бъде рецензирана... или ще доведе до изчезване на научните списания... или, че онлайн средствата за информация не са надеждни... или, че на мен не ми достига времето за самоархивиране...“

През годините инициативата за открит достъп преминава през редица сложни въпроси и метаморфози, в търсенето на своето място и полезност. Постепенно набира скорост и привлича все повече привърженици. Ясно се открояват два модела за архивиране и безплатно използване в онлайн режим на въвежданата информация от научни статии. Те се легитимират в пространството като **„Златен път“** и **„Зелен път“**. Основават се на следните решения:

- **„Златният път“** – посредством създаване на списания на свободен достъп или преобразуване на съществуващи списания или издания;
- **„Зеленият път“** – чрез самостоятелно архивиране на научни публикации от учените в собствени или институционални уебсайтове (репозиториуми) с цел да станат общодостъпни (архивирането не изключва публикуването на тези статии в комерчески списания).[4]

Кой от двата пътя се очертава да има по-добро бъдеще?

Ето първоначалното мнение на Алма Суон: „Беше по-лесно да си представим т.нар. „златен път“ към открития достъп. Изглеждаше, че „зеленият“ е безнадеждно запрещен от ограниченията на авторското право и разпръснатостта на информацията в интернет. Две обстоятел-

ства обаче допринесоха „зеленият път“ да спечели много по-голямо доверие и дори да бъде приеман като по-перспективен (или по-голяма заплаха за издателите). Първият тласък с появата на стандарта за обмен на метаданни (*Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH)*), който позволява систематично претърсване на съдържанията от репозиториумите. Следващата стъпка е свързана с възприемането (макар и неохотно) на самостоятелното архивиране от издателствата. Условието за разрешаване на право да се архивира при отделните издатели са много различни (това обаче се счита за здравословно от гледна точка на конкуренцията). Въпреки тази неопределеност, появата на т.нар. „зелени“ издатели позволи към редица университети и научни центрове да се развият институционални репозиториуми, най-често под ръководството на библиотекарите.,,[32].

Други водещи експерти застават зад позицията, че „златният път“ е с по-големи шансове в следващите години.[18, 19] Поредица от благоприятни събития, действия и решения им дават основание за подобен оптимизъм. Базирайки се на анализи, те преценяват „златния път“ като платформа, към която постепенно ще започнат да се насочват всички рецензирани научни списания. В подкрепа на споделената хипотеза може да бъде посочен „Указател за списания на свободен достъп“ (*Directory of Open Access Journals – DOAJ*), поддържан от Университета в Лунд.[9, 26, 23] В началото на 2012 г. той предлага информация за онлайн достъп до 7 489 научни списания (регистрирани в периода 2002–2012 г.).[13, 26] Показателна е тенденцията за нарастването на броя на изданията през годините.

Таблица 1. Нарастване на броя на изданията през годините (към 15.02.2012 г.) По данни от Университета в Лунд

Години	2002-2005 г.	2006-2009 г.	2009-2010 г.	2010-2012 г.
Брой заглавия – общо	1 141	3 588	4 348	7 489

Видно е рязкото увеличаване, особено в последните две години, което е показателно за сериозна промяна в ориентацията на научната периодика към „златния път“. Много съществена роля за развитието на „златния път“ изиграват основаните, съответно през 1999 и 2001 г. „BioMed Central“ и „Публичната библиотека за наука“ (*PLoS – Public Library of Sciences*).[14, 29] Особено поучителен е подходът, възприет от BioMed Central, последван от други създатели и дистрибутори на научна периодика. BioMed Central е издателство, специализирано в

областта на науката, технологиите и медицината. Публикува 220 рецензирани списания по медицина и биология в свободен режим онлайн. Учените, които поместват своите изследвания в издателството запазват авторските си права над статиите в съответствие с *Creative Commons Attribution License* („Съзидателно споделяне,„). По този начин се дава право статиите да бъдат ползвани или препращани многократно без рестрикции за потребителите, при условие първоизточника да бъде коректно цитиран. Важна стъпка в тази посока е въпроса за финансовите политики при публикуването. BioMed Central поема таксите за включването на статиите в неговите списания, по определени правила, което има стимулиращ ефект и премахва финансовите бариери пред изследователите. Издателството е притежание на Springer Science+Business Media и също така поддържа Springer Open platform. Пътят поет от издателства като BioMed Central и други подобни, които следват неговата логика и позиция се оказва печеливш и им осигурява стабилитет.

Резултатите в изследването на Роджър Кларк за оперативните разходи при моделите на публикуване на списания с рецензирани статии потвърждават хипотезата, че стойността на публикуването на електронно списание в режим на ОД, е по-ниска от стойността на публикуването на електронно списание, достъпно чрез абонамент.[33] Интерес представлява становището и данните, които привежда Дейвид Люис за бъдещето на „златния път“ на ОД.[21, 22] Авторът застъпва тезата, че той се явява деструктивно нововъведение. По прогнозни изчисления „златния път“ ще обхване 50% от научните списания между 2017–2021 г., а към 2025 г. около 90% от тях ще бъдат достъпни в такъв режим. Това означава, че през следващите десет години се очакват да настъпят драстични събития в издателския сектор за научна литература. Промените ще доведат дотам, че библиотеките ще избягат от примката на високите и непрекъснато растящи стойности на периодиката, които ги затискат в последните две десетилетия. Опасността от „златния път“ според автора е не само за унищожаване на бизнес модела при абонамента на списанията, но и за цялата комерсиална система. „Част от разрушената комерсиална система ще бъдат академичните библиотеки, които повече няма да бъдат необходима част от системата за научна периодика“.

Интерес предизвиква анализът за потенциалния ефект, свързан с идеята за „направата на списанията свободни за достъп след шест месеца ембарго“. Той е в духа на търсене на нови модели в издателската и разпространителската дейност под натиска на растящите цени на периодиката и навлизането на открития достъп. В прес-съобщението от 1 юни 2012 г. на Асоциацията на издателите във Великобритания се правят изводи на основата на подготвен доклад от международната Асо-

ция на научните и професионалните обществени издатели (The Association of Learned, Professional and Society Publishers – ALPSP).^{2,3} Докладът сочи, че 65% от библиотеките, които абонират периодика в областите наука, техника и медицина (Scientific, Technical and Medical – STM) и 44%, които комплектуват в социалното и хуманитарното знание (Arts, Humanities and Social Sciences – AHSS) биха анулирали абонаментите на списанията. Потенциалният ефект от това да се направят списанията безплатни след ембарго от шест месеца, съобразно документа на ALPSP, разкрива, че масовото разрешение би имало материален ефект върху абонаментите на библиотеките. Също така значителен ефект трябва да се очаква и върху приходите на издателите. Библиотеките на образователните институции биха били засегнати от отпадането или намаляването на академичните издатели. Според доклада, най-изтъкнатите научни институции в света биха били повлияни най-много, тъй като публикацииите са основния резултат от работата, която учените извършват. Резултатите в анализа индикират, че издателите на научна, технически и медицински периодика (STM) биха очаквали да запазят пълните абонаменти от 56% от библиотеките, сравнено с издателите в областите на хуманитарни и социални науки (AHSS) където очакванията са за 35%. Коментирайки доклада, Грегън Тейлър, директор в Асоциацията на издателите, отбелязва: „Трябва ни устойчив издателски модел, който е атрактивен и за издателите, и за библиотеките. Резултатите в доклада са доказателство за факта, че шест месечно ембарго е прекалено кратко за „зеления“ модел на отворен достъп. Асоциацията на издателите напълно подкрепя финансирана версия на отворения достъп, която се надяваме да бъде подкрепена от Доклада „Accessibility, sustainability, excellence: how to expend access to research publications“ на Комисията Финч (Finch Committee), който се очаква скоро“ (докладът бе публикуван през м. юни 2012 г.). Одри МакКълък, изпълнителен директор на Асоциацията на научните и професионалните обществени издатели, заявява: „ALPSP е много загрижена за ефекта, който това би имало за некомерсиалните издатели, много от които може и да не оцелеят. Отговорите в доклада показват, че „зеленият модел“ на открит достъп ще намали броя на списанията и по този начин изборите на разположение на учените. Научните общества разчитат на приходите от техните издателски дейности – как това би повлияло на тях и на услугите, които предлагат? ALPSP ще подкрепи уместно финансирани издателски модели, като например сегашния модел на абонамент или „златния модел“ за открит достъп.

Докладът представя резултатите от анкета, извършена, за да се придобие значителна информация за това как политиките за комплектуване на библиотеките биха се повлияли от масовото разрешение ста-

тиите в списанията да се направят безплатни шест месеца след публикуването им. В него се анализират резултатите от отговорите на 210 библиотеки по целия свят, които бяха попитани дали биха продължили абонаментите си към научни списания, ако статиите биха станали достъпни безплатно 6 месеца след публикуването им. Библиотеките са били помолени да изпратят отделни отговори за списанията от циклите на STM и за AHSS. В многобройните оценки за и против това явление – от убеждението, че то е здравословно от гледна точка на конкуренцията до опасенията, че не бива да се лишаваме от традиционното публикуване на научните резултати, „защото трябва да запазим научните записи за бъдещите поколения,“ – ясно проличава, че движението за ОД набира скорост.

Сред катализаторите за по-широкото и активно навлизане на ОД е факта, че той въздейства и за повишаване популярността и рейтинга на научните организации. Пример в това отношение е този с Университета в Саутхемптън, Великобритания. Първоначално настояванията за публикуване на академичната колегия в режим на ОД остават незабелязвани и не срещат съмишленици извън кръга на инициаторите на идеята. На следващ етап Факултета по електроника и компютърни науки в Университета приема официален документ – за самоархивиране на научните работи на всички учени и студенти. Резултатите се оказват респектиращи, дори изненадващи. Съобразно показателите за международният рейтинг на университетите по количество на посещение на сайтовете в интернет, Университета заема 3-то място по престижност в страната и 25-то в света. Нареза се пред най-

Научно направление	Процент на нарастване на цитирането
Физика	245%
Социология	170%;
Психология	110%
Право	110%
Мениджмънт	90%;
Образование	75%;
Бизнес	75%;
Науки за здравето	60%;
Политически науки	65%;
Икономика	45%;
Биология	40%.

реномирани университети като Колумбийския – 27-мо място и Йейлския – 51-во (на първо в цитираната класация е Масачузетския технологичен институт, следван от Харвард, Бъркли, Станфорд, Принстън и др.)[10]

С годините все по-отчетливо се налага тенденцията, че в резултат на публикуването на статиите в ОД се увеличава рязко тяхното търсене и ползване, и нараства честотата на цитирането им. Подобна зависимост по отделни научни области има следното изражение (представени са направлението и процентите на нарастване на цитирането на статиите в проценти).

Въпреки наличието на значителен брой списания на ОД и неговото положително въздействие върху интензитета на цитирането, голяма част от представителите на академичните среди не са направили реални крачки към тази посока на публикуване. В това ни уверяват резултатите от изследването на Алма Суон. Според тях, въпреки че по принцип учените се отнасят положително към ОД, те не са публикували или самоархивирали свои документи за свободно ползване. Очаква се да направят това когато за целта университетите или финансиращите ги субекти наложат съответни политики, или разпореждания. В извършено анкетно проучване, 95% от респондентите заявяват, че ще предложат своите изследователски продукти за публикуване в ОД, а 80% са отговорили, че ще правят това с желание стига университетите или предоставящите финансиране да предложат правила и норми за регулиране на публикационната дейност.[10]

Особено важна предпоставка за ускоряване на процесите за мигриране към ОД могат да изиграят и да работят в негова полза определени препоръки, документи и стратегии, предприемани на политическо ниво, от ръководства на университети и научни центрове, професионални асоциации на учени и на библиотечно-информационни специалисти и др. Те се диктуват главно от търсенето на решения за намаляване на финансовото бреме върху научните организации и библиотеките в резултат на непрекъснатото покачване на цените на научната периодика, книгите и информацията. Част от проблема е следствие от феномена на „двойно финансиране“ на науката с обществени фондове, който бе вече загатнат. Изразява се в следния казус, а може би и парадокс. От една страна се насочват сериозни финансови потоци за скъпо струващата изследователска дейност. От друга, учените предоставят на издателите готовите резултати от своя труд за публикуване, най-често без заплащане, или на символични стойности, както и авторските си права. На следващ етап университетите и изследователските организации чрез своите библиотеки набавят от комерческите издатели и дистрибуторите списанията и др. документи на прекомерно високи цени. Това създава силно напрежение на пазара за научна информация. Стигна се до първите стачки на библиотеки, дори в реномирани и с добър финансов потенциал университети и изследователски центрове. Съпротивата и недоволството се изразяват в отказ да бъде закупувана скъпо струващата и с бързо галопиращи нагоре стойности периодика – в САЩ, Германия, Великобритания и др. В редица страни, държавните агенции, които подкрепят с обществени средства научните изследвания, започват да преразглеждат модела на абонамент и да разбират, че субсидиите, които са предоставени на системата за публикуване, вероятно са достатъчни за поддържане на система за публикуване на свободен дос-

тъп, особено ако тя се съчетае с цялостен преход към електронно публикуване. Преминването към електронно публикуване и свободният достъп са различни въпроси, но се оказва, че много научни издания поддържат хартиена версия, чиито функции изглежда не оправдават разходите.[32] Явно сегашния модел е вече с редица дефекти, несправедлив и скърцащ при променените условия. Така например през 2008 г. водещият изследователски институт „Макс Планк“, Германия оповести, че се отказва от абонамента на около 1200 списания, издавани от Springer, тъй като цените им са неоправдано високи – повече от два пъти.[33] По мнението на анализаторите на процесите „оттеглянето продължи до намиране на решение със Springer. Съгласно сключения нов двугодишен договор, Институтът отново получава достъп до всички списания на Springer, а издателството се съгласява да премахне всички тежести за изследователите му, които желаят да публикуват в някое от неговите хибридни издания. Springer разглежда това споразумение като пробив към придобиване на повече опит с бизнес модела на ОД и очаква така да увеличи предлагането на статии от хилядите изследователи с научен престиж, свързани с дружеството. Твърди се, че в „Макс Планк“ са доволни от постигнатите договорености. За добро или за зло, подобни отдръпвания обикновено завършват по този начин.”

Като огледален образ се развиха нещата и с някои от най-значимите изследователски университети в САЩ. Възможен изход за излизане от породилата се криза се явява трансформирането на сегашния финансов и организационен подход по пътя към развитието и усъвършенстването на ОД. Крайната цел, колкото и да изглежда трудно постижима на сегашния етап, е да се направи така, че научните колегии и институции да променят статуквото чрез постигане на нов баланс във финансовия модел. Да се стигне постепенно до трансформация на комуникационните канали. Да се потърсят и установят по-различен тип взаимоотношения между субектите във веригата – създатели на знание и информация – издатели и производители на информационни продукти – дистрибутори на научна информация. В случая, учените и изследователските центрове ще могат да се разпореждат и да имат по-големи права върху публикациите от своята творческа дейност. Безспорно това ще доведе до сериозен икономически ефект, позитивна промяна в динамиката на развитието на научното знание и до демократизиране достъпа до информацията. Не е изключено, ако не бъде проявена далновидност в обозримо бъдеще да се стигне и до отпадане на участници в посочената верига.

Към изобретяване на различен порядък от сега съществуващия, на който се възлагат много надежди са насочени редица инициативи. Сред тях ще бъдат посочени някои по-актуални и диктуващи „модата“.

– **Проектът DRIVER (Digital Repository Infrastructure for European Research)** – „Инфраструктура от цифрови репозитории за европейски изследвания”. [16] Инициран е през 2008 г. от Асоциацията на европейските университети и се финансира от Европейската комисия. Целта на проекта е създаване на институционални репозитории в университетите в Европа, в качеството им на част от мрежа за безплатна научна информация във всички научни направления. Към 2012 г. DRIVER осигурява информация от 5 780 000 научни публикации (статии от списания, дисертации, книги, лекции, научни доклади и др), съхранявани в над 325 репозитории от 43 страни от Европа и други континенти. (България участва само с един репозиторий – на Института по математика и информатика при БАН).

– В началото на 2007 г. **Европейския съвет за научни изследвания (European Research Council)** оповести **препоръка**, отнасяща се до получателите на субсидии за изследователски проекти да представят научните си статии и свързаните с тях данни в Интернет не по късно от шест месеца след публикуването им. В съзвучие с подобни инициативи за разширяване на достъпа до научното знание и резултати 791 университета от 46 държави в Европа се обединиха в потвърждение на задължението за ОД за изследователските колегии в техните институции, както и в подкрепа на други подобни мерки за достъп до изследвания, финансирани с публични средства [4, 28]

– **Дигитален план – повече открит достъп (ОД) до научната информация (НИ) (Digital Agenda: more open access to scientific information)** от 15 юли, 2011 г. [15] Посредством инициативата се търси „публична консултация” за достъпа и запазването на дигиталната научна информация. Започва по идея на Европейската комисия, вицепрезидентката за **Дигиталния план (Digital Agenda)** Нейли Круз и на Комисаря за наука и иновации, Меър Геогеган-Куин. Съгласно замисъла европейските изследователи, инженери и предприемачи трябва да имат бърз и лесен достъп до НИ, за да бъдат равнопоставени с техните партньори по света. Модерната дигитална инфраструктура може да играе ключова роля за улесняване на достъпа до знанието и за развитие на идеята за формиране на Европейско научно пространство. Обаче доста предизвикателства съществуват и остават, такива като високия растеж на цените на научните публикации, нарастващия обем на научните данни и нуждата от селекция, оценка и съхранение на изследователските резултати. Откритият достъп, дефиниран като свободен достъп до научната продукция посредством интернет, може да помогне в това отношение и да търси решаването на проблемите. Достъпът до информацията и многократното използване на знанието е ключова цел на „**Дигиталния план за Европа**” (*Digital Agenda for Europe*) и на „**Ино-**

вационния съюз” (Innovation Union). По повод на инициативите на ЕС Нейли Крус заявява. „Резултатите от публично финансираните изследвания трябва да циркулират колкото е възможно по-широко като резултат на принцип. Широкото разпространение на знанието в Европейското научно пространство трябва да бъде и е ключов двигател за прогреса в науката и иновациите, и по този начин за работата и растежа в Европа. Нашето виждане е ОД до научната информация трябва да бъде такъв, че всеки от нас да се възползва колкото е възможно повече от инвестициите в науката. Да ускорява научния прогрес, също така образоването, иновациите и за др. чрез възможности за неговото многократно ползване. По същата причина ние трябва да запазим научните записи за бъдещите поколения”.

В документа **„Европа 2020. Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж“ (Europe 2020)** се посочва, че Европейската комисия ще подпомага ОД до резултатите от публично финансираните изследвания, както и ще има за цел да направи ОД до публикациите основополагащ принцип за проектите, финансирани от европейските програми за научни изследвания.[3]

– **Приемане на „мандати“ за самоархивиране в режим на „зелен път“ на международно, правителствено, или институционално ниво.** Посредством тях се въвеждат правни и организационни процедури за ОД, за неговото превръщане в норма за публикационната дейност на учените, както и за създаване на институционални репозитории. Акцентува се върху предаване в електронните хранилища на научните резултати и публикации, финансирани чрез обществени фондове. Посредством приеманите правила редица организации въвеждат и гаранции, че именно те, а не комерческите издателски фирми ще разполагат и управляват авторските права на учените. По данни на Ст. Харнад, И. Лиден и Ф. Линден в различни точки по света са приети или са в процедури на обсъждане и утвърждаване 84 мандата.[4, 10] Сред тях могат да се открият разискваните от: Европейския научен съвет; Националният институт по здравеопазване, САЩ; Научният съвет във Великобритания; Немския фонд за научни изследвания; Европейската асоциация на университетите; Федерацията на дигиталните репозитории в Япония; Харвардския и Станфордския университети, и Масачузетския технологичен институт – САЩ и др. Част от нормите и позициите, отразени в мандатите на посочените организации са свързани с намерения за структуриране на глобални репозитории с разгънати мрежи със стотици участници. В случая, интерес представлява политиката на САЩ за нормативна регулация и за активизиране въвеждането на ОД.[4] След 2000 г. усилията се насочват към разработване на правна рамка, която да наложи на *Националния институт по здравеопазване (National Institute for Health – NIH)* да предоставя резултатите от

изследванията на ОД. Идеята е те да бъдат депозиране за съхранение в електронен репозиториум. Задължението да представят файлове на публикациите се отнася до потребителите на изследователски грантове (ежегодно NIH изразходва 29 млрд. долара за финансиране на проекти, резултат от които са около 80 000 статии).[33] През 2004 г. Конгреса на САЩ приема документ, изискващ учените да „предават в електронна форма завършените научни разработки, придружени с експертна оценка в Националния институт по здравеопазване в срок до 12 месеца от момента на публикуването.“ По този начин ОД получава официален статут по отношение на изследователските разработки, финансирани от правителствени фондове. Поучително и със сериозни последици за трасиране на пътя към ОД е случилото се в Харвардския университет през 2007 г. Интерес в случая предизвиква и заявената позиция на преподавателската колегия. Както се изразяват Лий ван Ордел и Катлийн Борн „...цунамито на открития достъп врхлетя на 12 февруари.[33] В едно очаквано от малцина начинание преподавателите от Факултета по изкуства и точни науки на *Харвардския университет (Harvard's Faculty of Arts and Sciences)* гласуваха единодушно да предоставят на университета разрешение да изпраща техните научни статии в институционален депозиториум. От тях се изисква, при подписване на договор с издател, да запазват правото да архивират рецензираните си ръкописи (макар да имат възможността да се отказват от това право с писмено заявление). Около 2/3 от издателите вече са дали съгласието си за това. Останалите, които засега не позволяват такова архивиране, ще попаднат в трудното положение да се съгласят или да загубят произведенията на автори от Харвард. Харвард е първият университет в Съединените щати, който поема такова задължение и първият изобщо, в който тази инициатива започва от преподавателите, а не от администраторите. В това се състои и нейната значимост. Чрез нея преподавателите от Харвардския университет гласуваха за по-голям контрол върху творбите си и за правото да ги използват и споделят неограничено като обществено благо“.

Приемането на подобни мерки в полза на ОД е нелек процес. Дискусията се усложнява от обстоятелството, че много научни дружества финансират голяма част от своите доказано полезни дейности от печалбите, получени от модела на абонамент, приложен към техните публикации. Като цяло тези асоциации, макар и с идеална цел, остават убедени привърженици на традиционния бизнес план, основан на абонамент[32] Издателските къщи и дистрибуторите на научна информация също така предвкусват заплахите за тяхното бъдеще. Като ответна реакция те предприемат разнообразни действия – лобистки акции, финансови въздействия, търсене на правни решения, политически натиск, отправяне на заплахи за сигурността на информационните ресурси и др. Повечето от издателите не одобряват ОД – не като технология, а

като бизнес модел. Преминаването към бизнес модела на ОД означава те да се откажат от дохода от абонамент и да търсят устойчиви потоци на приходи от автори, субсидии или реклама. Активната съпротива срещу законодателните изисквания за достъп до изследванията, финансирани с публични средства, е приоритет за значими комерсиални издатели на научна литература. Техните усилия за лобиране са насочени не само към учените и към професионални сдруженията защитаващи авторските права, но и към политически институции за управление в САЩ и Европа.[33]

Въпреки тази явна съпротива докладът на **OutSell, фокусиран върху информационната индустрия представя данни, че** в последните години 9,6% от заглавията на списанията, които рецензират статиите и 6,1% от тези, които не вършат тази процедура са в режим на ОД (април 2009 г.). Михаел Лаакса и др. негови колеги твърдят, че 7,7% от научните статии са представени през 2009 г. в ОД.[20] По данни на „Указателя за репозиториумите на открит достъп“ (*Directory of Open Access Repositories-Open DOAR*) инициативата за ОД набира скорост.[26, 27] Към началото на 2012 г. в него са регистрирани **2167 електронни депа в глобален порядък.**

Таблица 2. – Регистрирани репозиториуми – по континенти (към 25.02.2012)

Репозиториуми по континенти	Процент от регистрираните	Брой от регистрираните
Европа	46.6%	1 013
Северна Америка	22.3%	483
Азия	17.4%	378
Други	13.5%	293
Общо	100%	2 167

Интерес представлява динамиката на увеличаване на броя на репозиториумите през последните години. Средно годишно техният брой нараства с около 30%.

Таблица 3. – Брой на репозиториумите по години – 2006–2012 г. (към 25.02.2012)

Година	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Брой репозиториуми	400	600	800	1 200	1 600	2 000	2 167

По държави функционират във: САЩ – 18.8% от репозиториумите; Англия – 9.6%; Германия – 7%; Япония – 6% и т.н. В Швеция са създадени 46 електронни депа, в Испания – 87, в Германия – 152, в САЩ – 408, в Русия – 14, в Полша – 75 във Великобритания – 208, във Франция – 66, Холандия – 24, Норвегия – 44 и т.н. Много активно по подобие на DRIVER в Япония се изгражда мрежа от електронни депа – 136. На сходен принцип се действа в Китай – 33 репозиториуми, в Индия – 53, в Бразилия – 62, в Австралия – 57, Република Корея – 12. **За страни, съизмерими по определени показатели с нас (България – 6 репозиториуми),** данните сочат следното в: Белгия – 29, Гърция - 14, Дания – 10, Австрия – 9 Хърватска – 5, Сърбия – 1, Словения – 4, Чехия – 6, Португалия – 41, Финландия – 15, Румъния – 1, Унгария – 12, Литва - 3, Латвия – 3 и др.

87% от репозиториумите са институционални – към университети, библиотеки и научни институти, 13% към държавни, бизнес или др. организации.

По отношение вида на документите, които се съхраняват и предлагат, числата за броя на репозиториумите имат следното изражение.

Таблица 4. Брой на репозиториумите в заивсимост от вида на документите (към 25.02.2012)

Вид на документите, които предоставя	Брой на репозиториумите, в зависимост от вида на документите
Статии от списания	1 445
Книги	770
Доклади от конференции	753
Непубликувани издания	802
Дисертации	79
Учебни материали	339
Мултимедийни документи	508
Патенти	61
Справочници	376
Софтуер	34
Специални материали	374
Тезиси и доклади	1 141

В зависимост от информацията, която съхраняват и предлагат по езици, диференциацията в цифри при репозиториумите е следната: 1587 на английски език, на испански – 223, на немски – 183, на

френски – 126, на японски – 137, на португалски – 109, на китайски 96, на италиански – 67, на норвежки 44, на гръцки – 15, (на български език – 5) и др.

Въпреки трудностите, бариерите и съпротивата, постигнатото дотук вдъхва оптимизъм за ОД.[9, 11] Направени са първите стъпки. Очевиден е стремежът да се създаде една по-ефективна и по-евтина глобална мрежа за комуникация в науката. Тя трябва да притежава и разпространява огромни масиви от информация. Системата трябва да трасира пътя на координационните взаимоотношения и на вътрешномрежовите връзки – по области на знанието. Наред с редица други, тя ще трябва да решава и още един кардинален въпрос – да даде възможност на представителите на колегиите от изследователи, независимо в коя географска точка се намират, да заработят в интерактивен режим по целия изследователски цикъл – от обмена на идеи, методики, инструментариум, данни, информация до създаването на крайния резултат и знание. За пример може да послужи електронната енциклопедия – Wikipedia, въпреки несъвършенствата, които притежава. От основаването си през 2001 г. досега повече от 82 000 автори от различни точки по света са участвали в развитието ѝ. Известно е, че в нея са публикувани 17 млн. статии на 270 езика, месечно към нея се обръщат около 400 млн. души. Както казва Д. Люис: „енциклопедиите са специален вид научна продукция. Wikipedia може да бъде определена като специфичен случай. Въпреки това, в случая е показателно как едно важно нещо може да бъде постигнато и развивано, използвайки откритостта и включеността на критични групи от участници“.[21, 34] **Идеята придобива популярност с термина „социална продуктивност“ (позната при геймърите – „да играем заедно и да решим общо проблема“). [21] **Нещо, което ще промени научния свят и философията за правене на наука. Измененията ще засегнат и разтърсят не само учените и библиотечно-информационните специалисти. Те ще повлияят върху всички играчи на арената на науката и участници в нейната комуникационна верига – автори, издатели, дистрибутори на информация и литература, книжарници, рекламни агенции, създатели на бази данни, както и управителни органи и комисии, свързани със знанието и информацията. Нещата тепърва предстоят. Колкото и да ни се иска все още е рано да твърдим, че лесно ще бъдат трансформирани и подменени каналите за комуникация в науката. Традициите и консерватизма, дори конфликтите, имат и своите предимства. Важно е в следващите години да бъде намерен баланса.****

Оценка за състоянието на „откритият достъп (ОД)“ в България

На фона на протичащите процеси в глобален порядък определено трябва да се каже, че нашата страна изостава в областта на открития достъп до научната информация. **Въпреки че в документите за стратегии за развитие на българската наука и образование, както и за тяхното интегриране в Европейското изследователско и университетско пространство, съществуват текстове, че „ще бъде отделено внимание на изграждането и развитието на научни мрежи, в които научна информация, знания и технологии се обменят свободно“, постигнатите резултати са незначителни.**[7, 8] Реалностите сочат разминаване между декларираното и конкретните действия. Финансирането, подпомагането и реализацията на проекти за ОД в България са в повечето случаи резултат на индивидуални усилия, отколкото на институционална подкрепа и политика.[25] Отделни университети и научни институти полагат усилия за промяна на сегашното състояние. Българската академия на науките възнамерява да създаде мрежа от научни центрове за ОД с идеята Институтът по математика и информатика да бъде координатор на националната мрежа. Институтът ще предлага подкрепа на академичните организации и на изследователите. По този начин се цели да се постигне интеграция между БАН, публичния сектор и индустрията, да се засилят връзките между значимите научни центрове, университети и образователни институции в страната. Очакванията са да бъдат изградени репозиториуми основно в университетските библиотеки и научните организации. Министерството на образованието и науката, Държавната агенция за информационни технологии и съобщения и Младежкото иновационно и информационно общество правят опит за изграждане на „Национална мрежа от виртуални библиотеки“ в страната.[6]⁴ Тя има допирни точки с ОД. Съгласно замисъла на инициаторите, създаването на мрежата от виртуални библиотеки е IV-ти етап от Националната програма за изграждане на виртуално образователно пространство, която стартира през 2002 г. в отговор на инициативата „e-Learning“ на Европейската комисия. Основната цел е формиране на виртуални библиотеки във всички университети, колежи и институти на БАН и тяхното интегриране в национално цифрово хранилище на знания, достъпно за всички, по всяко време и от всяко място, като предпоставка за развитие на базирана на знания икономика. Крайният ефект е всички виртуални библиотеки да бъдат обединени в национална мрежа чрез свързан с Българския виртуален университет портал. В основата на проекта стои идеята университетите, коледите и научните институти да започнат да запълват „черупката“ с качествено електронно съдържание, т.е. с уеб-базирани курсове.

Данните, с които разполагаме, очертават картината за състоянието на процесите с ОД в нашата страна.

- Към месец февруари 2012 г. в България съществуват 6 електронни хранилища за ОД, които са регистрирани в OpenDOAR.[25, 26, 27] Броят на въведените документи в тях е малък (около 2 800).
- Страната ни участва само с един репозиториум на Института по математика и информатика при БАН в DRIVER (Digital Repository Infrastructure for European Research) – („Инфраструктура от цифрови депозиториуми за европейски изследвания“).

Таблица 5. Репозиториуми в България, регистрирани в OpenDOAR (към 26.02.2012)

Организация	Предназначение	Профил	Вид на въвежданите документи	Език на документите	Брой на документите
<i>Бургаски свободен университет</i>	Изследователски документи на БСУ		Статии Конференции Книги	Български Английски	
<i>Институт по математика и информатика – БАН</i>	Изследователски документи на ИМИ	Мултидисциплинарен	Статии Конференции Книги	Български Английски	1 382
<i>Институт по математика и информатика – БАН</i>	Изследователски документи от български изследвания, финансирани по 7-ма рамкова програма на ЕС	Мултидисциплинарен	Книги	Английски	1
<i>Медицински университет – София – Централна медицинска библиотека</i>	Изследователски документи на МУ	Здравеопазване и медицина	Статии Дисертации Книги Учебни образци	Български Английски	22
<i>Нов български университет</i>	Изследователски документи на НБУ	Мултидисциплинарен	Статии Конференции Книги Учебни образци	Български Английски	565
<i>Софийски университет „Св. Климент Охридски“</i>	Изследователски документи на СУ	Мултидисциплинарен	Статии	Български Английски	516

България се нарежда на 43 място в света по брой на електронни списания в *DOAJ (Directory of Open Access Journals – Указател за списанията на открит достъп)* – данните са от м. февруари 2012 г. (сведенията са общо за 117 страни, които фигурират в него). Интерес представлява част от тази картина за ранжирането по държави. Наред с най-големите и добре представените, е дадена информация и за близки до нас страни, доближаващи се до мащабите ни.

Таблица 6. *Класация на държавите в зависимост от брой на списанията на ОД в DOAJ (17.02.2012)*

Място в класацията	Държава	Брой на списания на ОД
1	САЩ	1359
2	Бразилия	668
3	Великобритания	529
6	Германия	243
8	Румъния	219
10	Турция	186
13	Франция	143
24	Хърватска	82
26	Сърбия	72
30	Чехия	54
32	Русия	44
38	Гърция	37
39	Словения	33
43	България	31

Таблица 6. *Брой на българските научни списания на ОД в DOAJ по научни области (разпределение по Г. Ганчев[1]) (17.02.2012)*

Научна област	Брой списания
Биология, Биотехнология, Медицина	5
Физика, Механика	2
Математика	5
Библиотечни и информационни науки	1
Езикознание, Литературознание	2
Биохимия, Ботаника	2
Образование	1
Ветеринарна медицина	1
Инженерни науки	1

Екология	1
Компютърни науки, Военни науки	1
Микробиология	1
Бизнес и мениджмънт	1
Геология	1
Селско стопанство	1
Антропология	1
Зоология	2
Мултидисциплинарни	2
ОБЩО	31

Сред по-съществените причини за настоящата не особено благоприятна ситуация, могат да бъдат открити следните:

- Ниско ниво на финансиране на науката и изследванията (около 0,5% от БВП, при препоръчителна норма 3% в ЕС);
- Наличие на декларативност, но липса на разбиране за решаване на проблема и на политики за въвеждане на ОД от страна на отговорните институции;
- Непознаване от значителна част от учените на идеята за ОД. Нежелание от тяхна страна да преминат към електронен начин на публикуване на резултатите от изследванията („паралича на Зе-нон“);
- Разпокъсаност на проектите и отсъствие на обща визия за създаване на репозиториуми за ОД – университети, изследователски институти, големи научни библиотеки;
- Криза в издателския сектор на научна периодика и литература, дължаща се главно на липса на финансиране;
- Насочване на публикациите на българските учени в престижни чуждестранни издания с импакт фактор. (Необходимо е да се стимулира публикуването в утвърдени и престижни научни списания и бази данни, за да се подсили релевантност с напредъка на научните постижения в глобализирания свят. В същото време повече български списания трябва да бъдат изведени в графата на рецензираните и цитираните от международните агенции. Сега само 8 наши научни списания са с импакт фактор, а 22 са с импакт ранг.) [2]⁵
- Липса на подготвени специалисти, които да участват в реализацията на ОД;
- Липса на финансиране за развитие на ОД.

Необходимо е също така да бъдат отбелязани и още два фактора, които имат отношение върху развитието на науката в страната. Те ще

налагат своята рефлексия и върху публикационната активност, включително и върху развитието на ОД. Първият е свързан с появата на сериозен дефицит от научна критика в университетите и научните институти. Рецензентската институция, със своята значимост и компетентност в научната и издателската политика (доколкото я има), играе повече формална роля в противовес на високите изисквания, които тя трябва да налага. Това води до силен спад на качеството и престижа на научната литература, която се публикува у нас. Вторият фактор корелира с посоченото по-горе. Той се изразява в снижаване и недотам сполучливо либерализиране на изискванията и критериите за кариерното израстване на представителите на академичния състав, което е слабост на нашето законотворчество. Последствията от него ще се изразяват в незаинтересованост за създаване и публикуване на стойностна литература, намаляване на публикационната активност на учените, изолация на част от българските учени и научни издания от глобалното научно знание и др.

България е малка страна с ограничени средства, ресурси и потенциал в областта на науката. Продуктът, който се произвежда от заетите в изследователския сектор, е скромнен по обем, изданията, в които се публикува, са крайно ограничени по брой и по тираж*. Езикът, на който са написани, е сред „малките“ в световното научно пространство. Имаме и своите успехи, което ни прави зрими в глобалната наука. Български публикации, преминаващи прага на цитируемост, са регистрирани във всички 21 основни научни области, следени в Essential Science Indicators. В SCOPUS научните публикации се класифицират в 26 крупни научни области, като българската наука е представена с публикации във всяка една от тях.[7, 8] Според данни, изведени чрез двете бази данни, се очертават няколко основни направления, в които България има по-добри позиции. На първо място, това са областите на физиката и химията, както и на тясно свързаните с тях науки за материалите, космоса и земята, инженерните науки. Видими са и постижения в биологическите науки и техните приложения в областта на медицината и селското стопанство. Незначително е обаче присъствието в подобни системи на литература от областта на обществените и хуманитарните науки. Това може да се преодолее постепенно чрез публикуване в режим на ОД. В последните години се проявява още един сериозен проблем, свързан с участието на нашата страна в международния обмен на информация. Той се дължи основно на драстичното ограничаване на средствата на големите научни библиотеки, което им пречи да разме-

* Така например средният тираж на научните книги, издавани от Университетското издателство на Софийския университет, се движи между 200–300 екземпляра.

ният литература с научни библиотеки, университети и академични организации от други държави. В отчетите и анализите на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“, Централната библиотека на БАН се съдържат много тревожни констатации за състоянието на международния книгообмен. Те се изразяват във финансови рестрикции за закупуване на издания за целите на обмена и за заплащане на пощенски разноски за тяхното изпращане. [5, 12] Невъзможността на нашите библиотеки да бъдат коректни партньори обрича българската наука на затваряне в свят, белязан с термина „информационен“. Усилията, които се полагат за създаване на електронно съдържание с цел преодоляване на част от съществуващите проблеми и за по-добро представяне на българската наука във виртуалното пространство, са все още епизодични и разпокъсани. Липсва координация при създаването и поддържането на ресурсите. Наблюдава се неефективност при изразходване на публични разходи и средства по проекти, съществува определена показност и др. Всичко това налага да се търсят национални и междуинституционални политики и усилия при съгласуване на действията, ресурсите и идеите.

„Откритият достъп (ОД)“ в Софийския университет и опита на специалност „Библиотечно-информационни науки“

Мисията на **Националния университет на нашата страна** е свързана с образованието и създаването на знание и интелектуални продукти, както и с тяхното разпространение посредством различни комуникационни канали и системи. Особени надежди при реализацията на тази политика в Софийския университет се възлагат на създаването на съвременна информационна инфраструктура. Тя трябва да се стреми да интегрира ресурсите на факултетите и изследователските звена, Университетската библиотека, Университетското издателство, Изчислителния център и научните колегии и да облекчи достъпа до информация и знание. Неотменна част от тази стратегия е насочването към създаване и предлагане на научни продукти от страна на Софийския университет в режим на „открит достъп“. Философският факултет бе инициатор през 2005 г. на дебат за започване на електронно публикуване на издания на учените от Университетското издателство и за създаване на дигитално хранилище. Макар и трудно, идеята за ОД си пробива път. Причините за бавното навлизане на електронното представяне на издателската и научната продукция в Университета са сходни с наблюдавани тенденции в научния свят на други страни: психологически; непознаване на феномена ОД от страна на част от колегията и на отговорни нива; технологични; отсъствие на решения (мандати); разпокъсаност на проектите; финансови затруднения и др.

Инициативите, които се осъществяват в Алма Матер, са следните:

- **Електронна библиотека на Софийския университет (научен портал: <http://research.uni-sofia.bg>).[30]** Поддържа се като достъпен онлайн архив, предназначен да направи резултатите от изследванията в Университета видими в Интернет, за да могат те да бъдат индексирани от Google и от други търсачки и онлайн технологии. По този начин представителите на академичното тяло, които желаят да разширят своето присъствие в международното научно пространство и да увеличат значително възможностите си за достъп и цитируемост, могат да се включат в научния портал. Репозиториумът е регистриран в *Указателя за репозиториумите на открит достъп (Directory of Open Access Repositories - Open DOAR)*. [16] Библиотеката позволява въвеждането на разнообразни видове документи: публикации в периодични издания, доклади от конференции, монографии, глави от книги, патенти, технически отчети. В нея могат да се депозират данни и други основни форми на изследователски текстове, цифрови обекти, т.е. презентации, постери, компютърни програми и картинки. Всички видове изследователски материали, защитени дипломни работи и определени дисертации, разработени в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, могат да бъдат архивирани. На настоящия етап в електронната библиотека публикуват свои научни продукти представителите на Стопански факултет; Философски факултет; Юридически факултет; Факултета по математика и информатика; Университетски изчислителен център.
- **Университетската библиотека поддържа няколко електронни библиотеки, в които се кумулират дигитални документи: „Издания на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, „Електронна библиотека за българска славистика“ и секция „Четиво“.** Те са в зародиш и разполагат с ограничен брой документи.
- **Електронен журнал с академични публикации „Хоризонти“, който цели популяризиране на разработки и постижения както в хуманитарните, така и в природно-научните области, свързани с изпълнението на научноизследователски проекти в СУ „Св. Климент Охридски“.** Той се поддържа от звеното „Информационно осигуряване“ при Научноизследователския сектор при СУ „Св. Климент Охридски“. В него са обхванати публикации от проекти, финансирани със средства по Фонд „Научни изследвания“ и др. Тематичната насоченост на електронното издание обхваща: химия, физика, биология, мате-

матика и информатика, хуманитарни и социални науки. Изданието ще излиза два пъти годишно и ще се разпространява безплатно сред академичната общност на университета чрез Интернет сайта на НИС. Официалната му регистрация гарантира запазване на авторските права върху публикациите. Изданието предоставя възможност и за научни дискусии по отразяваните теми.

- **Отделни факултети и специалности създават свои електронни ресурси, в които се въвеждат разнообразни научни публикации и учебни материали.**

Опитът на Специалност „Библиотечно-информационни науки“

През 2009 г. катедра „Библиотечно-информационни науки и културна политика“ започна да поддържа „електронна библиотека“. В нея се предлага за свободно ползване „Годишникът“ на специалността и други издания на преподавателите в електронен формат. През 2012 г. се очаква да бъде постигната договореност за издаване на електронно списание в режим на ОД по въпросите на библиотечно-информационните науки с партньорски университети в Хановер – Германия, Варшава – Полша, Девънтър – Холандия, Вилнюс – Литва, и Сарагоса – Испания.

За колегията от специалността, която се е посветила в професионален план на създаването, организирането, съхранението и разпространението на знанието, **алтернативата на „открития достъп“ от години не стои на дневен ред. Тя е един от ревностните защитници и инициатори на идеите за демократизиране на достъпа до публикациите и изследователските разработки на Университета. Колегията от преподавателите стои в основата на трасиране пътя на Философския факултет (ФФ) към приложение на ОД за публикации на неговите преподаватели, както и при разработването на механизми и правила за действие. Политиката на факултета е към разширяване на тази практика.** В началото на 2012 г. се взе решение всички научни публикации и изследвания, финансирани от бюджетни средства, да бъдат депозирани в репозиториума на СУ.[30] ФФ е първият факултет, въвел идеята за т.нар. мандат при публикуването от страна на преподавателите. (*Приложения № 1 и № 2*)

Първите две книги на „Годишника“ на специалност БИН се появиха в печатен вид с електронен аналог през 2008 и 2009 г. От 2010 г. изданието започна да се публикува само в електронен формат. Към 2012 г. и четирите тома на годишника са поместени в електронната библиотека на Софийския университет.

Интересно е да се проследи интересът към традиционно отпечатаните годишници и на представените в електронен формат на ОД. Оттук могат да се потвърдят изводите за сериозния потенциал на изданията в ОД по отношение многократното увеличаване на тяхното ползване и цитиране, а също така и за постигането на икономии на финансови средства. По данни от Университетската библиотека печатните версии на Годишника на БИН са изпратени, макар и с голямо закъснение (около година), до 16 партньори (13 от чужбина и 3 от страната), които са изявили желание да ги притежават в своите колекции. Това са реномирани университети и библиотеки: The National Library of Korea; Biblioteka Jagiellonska Krakow; Poznanske towarzystwo przyjaciol nauk; Museum de Geneve, Societe de physique et d'histoire naturelle; Central scientific library of the Azerbaijan National Academy of sciences; UCLA YRL; Stanford university; Exchange centre for scientific literature; Central scientific library of the Academy of sciences of Moldova; Institut international pour l'unification du droit prive; Academie Royale de Belgique; Library of the Lithuanian Academy of sciences; Bayerische Staatsbibliothek; БАН; Регионална библиотека – Варна; Международен колеж „Албена“. Предполага се, че в тези институции кръгът на потребителите на „Годишника“ е ограничен главно поради езиковата бариера, но всички материали са придружени с резюмета на английски език.

Статистиката за ползването на електронните версии на годишника и на три други издания на специалността, въведени в репозиториума, сочат за активен интерес към тях.[30] Отражението на този процес може да бъде проследено в таблиците.

*Годишник на специалност Библиотечно-информационни науки.
Том 2. 2010 г. (депозиран на 22.04.2010 г.) (към 03.03.2012 г.)*

Автор	Заглавие	Общо посещения	Изтеглени файлове	Посещения по страни	Посещения по градове
Олга Борисова	Развитие книгоиздателских, книготорговых и библиотечных рекламных технологий в контексте общемировой истории рек-	156	407	България – 48 Русия – 28 САЩ – 25 Украйна – 17 Китай – 9 Германия – 4 Франция – 4 Бразилия – 3 Япония – 2 Южна Афр. –	София – 39 Москва – 27 Сиатъл – 4 Варна – 5 Киев – 5 Пекин – 1 Белград – 1 Братислава – 1 Бърно – 1 Кайро – 1

	ламы.			2	
Александър Димчев	Проблеми, стратегии и политики при подготовката и развитието на библиотечно-информационни специалисти в Република България през периода 1989–2009 г.	224	376	България – 122 Русия – 25 САЩ – 32 Украйна – 14 Китай – 11 Англия – 2 Хърватска – 2 Сенегал – 2 Германия – 1 Египет – 1	София – 114 Москва – 25 Бургас – 2 Сиатъл – 2 Сисък – 2 Костинброд – 2 Бруной – 1 СентрДистр – 1 Кайро – 1 Койоакан – 1
Оля Харизанова	Съвременните измерения на World Wide Web и предизвикателствата пред библиотеците.	211	474	България – 83 Русия – 37 САЩ – 29 Украйна – 11 Китай – 10 Англия – 4 Австралия – 4 Пакистан – 4 Канада – 3 ХонгКонг – 3	София – 66 Москва – 29 Сиатъл – 2 Варна – 4 Сеул – 3 БрушПрерие – 2 СентрДистр. – 2 Хюстън – 2 Исламабад – 2 Мелбърн – 2
Ирина Ивашова	Издательская стратегия регионального ВУЗА.	130	220	България – 39 Русия – 23 САЩ – 30 Украйна – 8 Китай – 5 Англия – 3 Франция – 3 Бразилия – 2 Германия – 2 Япония – 2	София – 33 Москва – 23 Сиатъл – 5 Варна – 3 Лондон – 2 Аликанте – 1 Амстердам – 1 Пекин – 1 Благоевград – 1 Братислава – 1
Милена Миланова и Елица Лозанова	Международните летни студентски училища (ISSS) – успешен модел за дългосрочно партньорство в обмена на знания и обучение на бъдещите библиотечно-	147	142	България – 49 Русия – 25 САЩ – 14 Украйна – 16 Китай – 9 Канада – 3 Гърция – 3 Германия – 2 Англия – 3 Франция – 2 Холандия – 2	София – 37 Москва – 25 Троян – 8 Сиатъл – 4 Лариса – 3 Торонто – 3 Белград – 1 Брисбейн – 1

	информационни специалисти.				
Николай Паршиков	Диалог култур: концепция развития регионального ВУЗА.	122	219	България – 35 Русия – 13 САЩ – 15 Украйна – 10 Китай – 11 Франция – 6 Бразилия – 3 Филипини – 3 Япония – 3	София – 32 Москва – 13 Сиатъл – 4 Варна – 3 Аман – 2 Кноксвил – 2 КуезънСити – 2 Алмати – 1 Пекин – 1 Братислава – 1
Елена Степанова	Роль общественных организаций в деле сохранения культурного наследия России в конце XIX – начале XX веков.	122	264	Русия – 32 България – 27 САЩ – 22 Украйна – 9 Китай – 9 Франция – 3 Бразилия – 2 Германия – 2 Сенегал – 2 Япония – 2	София – 24 Москва – 31 Сиатъл – 3 Варна – 3 Пекин – 1 Братислава – 1 Бруной – 1 СентрДистр – 1 Кайро – 1 Дакар – 1
Татяна Янакиева	Тодор Боров и развитието на българската книжовна култура и на библиотечно – информационните науки в България.	176	200	Русия – 27 България – 52 САЩ – 43 Украйна – 14 Китай – 6 Франция – 4 Швейцария – 3 Сенегал – 4 Чехия – 2 ХонгКонг – 2	София – 36 Москва – 27 Сиатъл – 5 Варна – 9 БрушПрерие – 2 Куай Чунг – 2 Сливен – 2 Банско – 1 Белград – 1
Общо		1288	2302		

*Годишник на специалност Библиотечно-информационни науки.
Том 3. 2011 г. (към 03.03.2012 г.) (депозиран на 21.02.2011 г.)*

Автор	Заглавие	Общо посещения	Изтеглени файлове	Посещения по страни	Посещения по градове
Александър Димчев	Библиотеката – бъдеще в миналото, минало в бъдещето	172	166	България – 61 Русия – 31 САЩ – 30 Украйна – 11 ХонгКонг – 10 Германия – 6 Сенегал – 4 Англия – 2 Холандия – 2 Аржентина – 1	София – 46 Москва – 31 Куай Чунг – 9 Сиатъл – 5 Гюнзенхаузен – 5 Варна – 4 Кьонигслюгер – 2 Пловдив – 2 Русе – 2 Аликанте – 1
Оля Харизанова	Библиотеките в света на електронния бизнес	182	265	България – 73 Русия – 28 САЩ – 29 Украйна – 8 ХонгКонг – 11 Германия – 4 Сенегал – 4 Англия – 3 Холандия – 4 Канада – 2	София – 56 Москва – 28 Куай Чунг – 9 Сиатъл – 5 Гюнзенхаузен – 4 Бургас – 3 Амстердам – 2 Ботевград – 2 ЦентрДистр. – 2 СанДиего – 2
Елица Лозанова	Анализ на електронното правителство чрез модела на Едуардс – S.H.E.L	137	262	България – 30 Русия – 29 САЩ – 29 Украйна – 10 ХонгКонг – 11 Германия – 6 Сенегал – 4 Англия – 3 Холандия – 2 Канада – 3	София – 36 Москва – 28 Куай Чунг – 9 Сиатъл – 5 Гюнзенхаузен – 4 ЦентрДистр – 2 Варберг – 2 Ватерло – 2 Благоевград – 1 Аликанте – 1
Общо		491	693		

Справка за ползването на годишника на специалност Библиотечно-информационни науки – за ориентация за съдържанието на Том 1, 2009 г., Том 2, 2010 г. и Том 3, 2011 г. (към 03.03.2012 г.)

Година	Общо посещения	Изтеглени файлове	Посещения по страни	Посещения по градове
2009 <i>(депозирен – 24.11.2011 г.)</i>	62	124	България – 22 Русия – 10 САЩ – 20 Австралия – 1 Германия – 1 Бразилия – 1 Германия – 1 Франция – 1 Холандия – 1 Хърватска – 1 Португалия – 1	София – 19 Москва – 10 Сиатъл – 2 Русе – 3 Амстердам – 1 Чамбъри – 1 Крумбах – 1 Хюстън – 1 Лисабон – 1 Ливерпул – 1
2010 <i>(депозирен – 22.04.2010 г.)</i>	193	133	Русия – 31 България – 83 САЩ – 35 Украйна – 12 Китай – 5 Румъния – 4 Унгария – 3 Сенегал – 3 Холандия – 2 Швеция – 2	София – 82 Москва – 31 Лос Анджелис – 7 Букурещ – 2 Будапещ – 2 Фремонт – 2 Сиатъл – 2 Стокхолм – 2 Амстердам – 1 Бребу – 1
2011 <i>(депозирен – 21.02.2011 г.)</i>	168	311	България – 60 Русия – 29 САЩ – 26 Украйна – 10 ХонгКонг – 11 Китай – 4 Гърция – 4 Германия – 4 Сенегал – 4 Швейцария – 3	София – 58 Москва – 29 Куай Чунг – 9 Сиатъл – 3 Гюнзенхаузен – 4 Птолемейс – 4 Ватерло – 2 Винтерхур – 3 Абърдийн – 1 Аликанте – 1

Справка за ползването на книги на автори от специалност
Библиотечно-информационни науки (към 03.03.2012 г.)

Автор	Заглавие	Общо посещения	Изтеглени файлове	Посещения по страни	Посещения по градове
Александър Димчев*	Политики за подготовка и развитие на библиотечно-информационни специалисти в България (1989–2010) <i>Забележка: Книгата е публикувана и в печатен вид с тираж 100 екз.</i> (депозиран-04.01.2011г.)	147	678	България – 47 Русия – 29 САЩ – 25 Украйна – 14 ХонгКонг – 7 Германия – 4 Сенегал – 4 Канада – 2 Естония – 2 Англия – 2	София – 40 Москва – 29 Куай Чунг – 7 Сиатъл – 5 Гюнзенхаузен – 4 Добрич – 4 Талин – 2 Ватерло – 2 Аликанте – 1 Конглетън – 1
Александър Димчев*	Фондовете на библиотеките на университетите и висшите училища в периода 1888–1987 г. <i>Забележка: Книгата е публикувана и в печатен вид с тираж 100 екз.</i> (депозиран – 04.01.2011г.)	104	223	България – 32 Русия – 20 САЩ – 32 Украйна – 12 ХонгКонг – 1 Германия – 2 Сенегал – 2 Испания – 1 Македония – 1 Естония – 2 Англия – 1	София – 30 Москва – 19 Сиатъл – 3 Гюнзенхаузен – 4 Хюстън – 1 Етпополе – 1 Ватерло – 2 Куай Чунг – 1 Аликанте – 1 Конглетън – 1 Скопие – 1
Нина Шуманова*	Хронологичен библиографски указател 1981–2010 г. на Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет <i>Забележка: Изданието е публикувано и в печатен вид с тираж 250 екз.</i> (депозиран-11.06.2010 г.)	314	1 441	България – 117 Русия – 71 САЩ – 51 Украйна – 14 Турция – 9 Гърция – 4 Китай – 8 Холандия – 4 Белгия – 2 Чехия – 2	София – 99 Москва – 69 Сиатъл – 5 Русе – 6 Варна – 5 Абакан – 2 Едрине – 2 Киев – 2 Плевен – 2

Посочените в таблиците данни за търсенето и ползването на „Годишника“ и на трите книги **потвърждават хипотезата за сериозно увеличаване на интереса към публикациите в онлайн режим на „открит достъп“ за сметка на традиционно отпечатваните.** По този начин изследователската дейност на специалността става по-видима и се отваря много по-широко към учени от други страни. Предимствата за специалността и за преподавателите имат и друг израз. Неимоверно бързо се ускорява времето от създаването на изданието до неговото оповестяване в научния портал. По този начин информацията се разпространява с една-две години по-бързо от тази в традиционно издаваните годишници и други публикации, които излизат с голямо закъснение. Няма ограничение в обема на изданията. Спестяват се значителни финансови средства, особено в кризисния период. Препоръчително е обаче да се отиде към англоезична версия на част от по-значимите публикации. Така те ще станат конвертируеми и по-търсени в научния свят. Това неминуемо ще се отрази върху авторитета на научното направление, развивано от катедрата, и до увеличаване цитирането на публикациите на преподавателите. Процесът е свързан и с активно интегриране на професионалната колегия с други институции, научни звена и групи.

В заключение, за развитието на процесите по въвеждане и развитие на инициативата за ОД в Софийския университет, могат да бъдат направени следните по-важни изводи за бъдещи действия. Тяхното решаване ще се отрази върху научните звена в него, каквато е и катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“.

- Наложително е приемане на цялостна концепция за поддържането и развитието на университетски репозиториум/и. Идеята е заложена в „Стратегията за развитие на науката в Софийския университет“, утвърдена от Академическия съвет през 2009 г. Тя трябва да бъде съобразена и съгласувана на вертикално и хоризонтално ниво;
- Да се въведат нормативни изисквания за депозирането в репозиториуми на публикации от изследователски разработки, статии, доклади, книги и др. документи, финансирани с публични средства или със средства по проекти на ЕС;
- Да се интегрира дейността на факултетите, изследователските центрове, УБ, УИП, УИЦ и др. субекти в Университета, създатели на научна информация и продукти по отношение представянето на тези ресурси в режим на ОД;

- Да се търси възможност за координиране на университетския информационен портал с други подобни в страната и чужбина;
- Всички годишници и списания, издавани в Софийския университет, да бъдат експонирани в режим на „открит достъп“ – „златен път“;
- Да се налага тенденцията за въвеждане на текстове на чужди езици в електронните публикации с цел разширяване интереса и конвертируемостта на българската наука и култура.

Заклучение

В следващите години научните колегии ще трябва да решават как да сглобят пъзела, така че той да им помогне за съхранят ценното и да се отправят към нови откривателства в своите пориви да разбират и променят света. Един от неговите елементи е „откритият достъп“. Изследователите все повече ще трябва се учат сами да управляват информационните потоци, което ще им помогне по-лесно да сбъдват своите мечти. Така ще успяват да намират повече съмишленици в обществото на знанието. Надявам се научната колегия в нашата страна и в нашия национален университет да направи по-скоро нужното, за да „открехне по-широко вратата“ и да се включи в пътешествието. Иначе ще оставаме все неразбирани и непознати! В този смисъл бих си позволил да използвам думите на Стефан Харнад, споделени в неговата публикация *„Пробуждането на „спящия гигант“*. *Университетски мандати за открит достъп*“: „Университетите – това са наистина „спящи гиганти“ по отношение на ОД.[10] Те са все още доста забавени, за да реализират ефективно ОД, или да направят нещо за това. В отличие от студентите и младите преподаватели, университетите не са се развивали във века на онлайн информацията – за тях потенциала на онлайн достъпа не е така естествен и достижим, както за младото поколение. Стремейки се да бъдат чути, студентите и младите преподаватели могат да убедят университетите в необходимостта от ОД, да помогнат да се осъзнае неговото преимущество и да разкажат какво именно трябва да са направи“.

Бележки

¹ Първите научни списания се появяват през 17 век. Това са „Journal des Sçavans“ и „Philosophical Transactions of the Royal Society“. Те започват да излизат през 1665 г. По данни на ЮНЕСКО понастоящем в света излизат около 200 000 периодични издания в областта на науката. По данни на проф. Борислав Тошев около 75 000 научни списания от всички научни области се подлагат на рефери-

ране, индексирание, оценяване (във вторичните източници – печатни и електронни, напр. Chemical Abstracts, Sociological Abstracts, America: History & Life, Web of Science (Thomson Reuters), SCOPUS (Elsevier)).[2] Те попадат в тях след кандидатстване и строга оценка по определени показатели. Списания, които не са в тази система е прието да се означават като маргинални и публикуването на научни резултати в тях не се препоръчва. В световната система за реферирание, индексирание и оценяване има две елитни групи – около 7 500 списания са под контрола на Thomson Reuters (по-рано Thomson Scientific и още по-рано ISI на Гарфилд във Филаделфия). SCOPUS на Elsevier е европейският аналог на Thomson Reuters. SCOPUS контролира в момента около 15 000 peer-reviewed списания (и някои сборници от конференции), попаднали там след строга оценка по определени показатели. Двете формации дават на своите списания ежегодно стойностите на няколко научни индикатори, от които най-популярен у нас е импакт фактора, IF – интензивна величина, която е характеристика на списанието (и не е характеристика на хората, които публикуват в това списание); напълно равнопоставен е подобен индикатор, който се изчислява по друга процедура и затова дава числа (често на порядък по-малки), различни от стойностите на IF – SJR (импакт ранг) – това е аналогът на IF в SCOPUS.

² **Асоциацията на издателите (The Publishers Association)** е водеща комерсиална организация на издателите на книги, списания, аудио и електронни публикации във Великобритания. В нея членуват около 117 компании, свързани с издателска дейност и търговия с академичния и образователния сектор. Нейната основна цел е лобиране около авторското право и други области, релевантни на интересите на нейните членове, които представлява. Тя обхваща реално около 80% от издателската индустрия в този сектор в страната. <<http://www.publishers.org.uk>>

³ **Асоциацията на научните и професионалните обществени издатели (The Association of Learned and Professional Society Publishers – ALPSP)** е международна организация на некомерческите издатели. Тя има широко представено членство и различни членове от над 300 организации в 37 страни, които общо публикуват над половината от количеството на най-активните списания, книги, бази данни и други продукти. Мисията на Асоциацията е да свързва, обучава и информира научната и професионалната общност на издателите, и да заема активно място в моделиране на бъдещето на академичната и научната комуникация. <www.alpsp.org <blocked::http://www.alpsp.org/>

⁴ Национална мрежа от виртуални библиотеки – <http://www.bvu-bg.eu/nmnb/index.php>. Съгласно замисълът на инициаторите, създаването на мрежата от виртуални библиотеки е IV-ти етап от Националната програма за изграждане на виртуално образователно пространство, която стартира през 2002 г. в отговор на инициативата „e-Learning“ на Европейската комисия и е обективна необходимост, обусловена от:

- световните тенденции в развитието на образователната сфера и, в частност, на иновационните образователни технологии.
- програмите на Европейската комисия:
 - LIFELONG LEARNING;
 - eLearning;
 - eContentPlus;
 - Framework Programme 7, ICT Challenge 4: Digital Libraries and Content.
- проекта на Стратегията за развитие на висшето образование в България: „Създаване на национална мрежа от виртуални библиотеки с център Българския виртуален университет.“
- проекта на Оперативната програма за повишаване на образователния и научния потенциал на България: „2.4. Развитие на системата за електронно обучение и създаване на национални хранилища за електронни курсове и софтуерни продукти за електронно обучение към Българския виртуален университет“;
- тенденцията към преход от задочно към дистанционно (електронно) обучение;
- формирането на ново поколение Интернет потребители и съответно – на ново поколение обучаеми, желаещи да имат бърз достъп до разнообразно и качествено електронно учебно съдържание;
- преходът към нов тип електронно обучение (e-Learning 2), чиито най-важни характеристики са демократизацията и децентрализацията на учебното съдържание и на достъпа до него;
- постепенното навлизане на т.нар. мобилно обучение (m-Learning) и др.

Основната цел е създаване на виртуални библиотеки във всички университети, колежи и институти на БАН и тяхното интегриране в национално цифрово хранилище на знания, достъпно за всички, по всяко време и от всяко място, като предпоставка за развитие на базирана на знания икономика.

Основните задачи са:

- да се изгради базата и инфраструктурата на националната мрежа чрез предоставяне на сървър с подходяща конфигурация и надеждност на всеки държавен университет, колеж и институт;
- на сървъра да се инсталира „черупката“ на виртуалната библиотека;
- в библиотеката да се запише един еталонен уеб-базиран курс с интегрирана виртуална лаборатория;
- сайтът на всеки курс да съдържа следните основни елементи:
 - Анотация;
 - Учебна програма;
 - Списък с препоръчителни литературни източници, в т.ч. и в Интернет;
 - Лекции;
 - Тестове за самоконтрол на обучаемите;

- Упражнения с пълна гама интерактивни учебни модели;
 - Задачи за самостоятелна работа, в това число и решени примери;
 - Ръководства за курсово проектиране, за работа с използваните софтуерни продукти, за подготовка за контролни работи, изпити и др.;
 - График на занятията;
 - Конспект за изпита;
 - Списък на преподавателския състав и координати за връзка с всеки преподавател;
 - Съобщения;
 - Форум;
 - Чат;
 - Статистическа информация за активността на обучаемите, посетили сайта, за резултатите от решените тестове и др.
- да се проведат семинари за подготовка на администратори и преподаватели съответно за поддръжка на черупката и за работа с нея
 - университетите, колежаите и институтите да започнат да запълват черупката с качествено електронно съдържание, т.е. с уеб-базирани курсове;
 - всички виртуални библиотеки да бъдат обединени в национална мрежа чрез свързан с Българския виртуален университет портал;
 - в портала да се интегрира търсеща машина, чрез която преподаватели и най-вече студенти да могат да „претърсват“ всички виртуални библиотеки и да намират интересувашите ги курсове и информация;
 - свързване на българската мрежа от виртуални библиотеки с европейската такава;
 - периодично провеждане на национални семинари и конференции за запознаване с добрите практики на отделни университети, колежи и институти;
 - периодично информиране на обществеността за резултатите от работата по проекта чрез националните и регионални масмедии.

Основните етапи са планирани в следния порядък:

- I етап – включване на университетите;
- II етап – включване на колежаите;
- III етап – включване на институтите на БАН;
- IV етап – включване на други образователни институции.

Необходимите ресурси за реализацията на проекта възлизат на:

2008 г. – 500 хил.лв.

2009 г. – 500 хил. лв.

2010 г. – 500 хил. лв.

Евентуалните изпълнители на проекта са колективи от преподаватели, докторанти и студенти под егидата на Младежкото иновационно и информационно общество.

Направеният анализ от автора на настоящето изследване сочи следното ниво на постигнатото в рамките на проекта. (Данните в таблиците са представени съобразно начинът им на подреждане в сайта на проекта)

1. НАРОДНА БИБЛИОТЕКА – Няма данни. (Не е наличен такъв адрес в Електронната библиотека.)

2. НАЦИД – Няма данни.

3. УНИВЕРСИТЕТИ:

3.1. УНИВЕРСИТЕТСКИ БИБЛИОТЕКИ (Появяват се сайтовете на библиотеките.)

3.2. УНИВЕРСИТЕТИ

Аграрен университет – Пловдив – няма данни
Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство – Пловдив – Няма данни.
Академия на МВР – София – Няма данни.
Американски университет в България – Благоевград – Няма данни.
Бургаски свободен университет – Няма данни
Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“ – Излизат учебни планове и съдържание
Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“ – Няма данни.
Висше военноморско училище „Никола Йонков Вапцаров“ – Варна – Излизат учебни планове и съдържание и др. Ползват се с разрешение от автора. Не се влиза директно.
Висше строително училище „Любен Каравелов“ – София – Няма данни.
Висше транспортно училище „Тодор Каблешков“ – София – Няма данни.
Висше училище по застраховане и финанси – София – Няма данни.
Военна академия „Георги Стойков Раковски“ – София – Излизат учебни планове, съдържание и др. Ползват се с разрешение от автора. Не се влиза директно.
Държавна музикална академия „Проф. Панчо Владигеров“ – София – Няма данни.
Икономически университет – Варна – Няма данни.
Лесотехнически университет – София – Няма данни.
Медицински университет – Плевен – Излизат учебни планове и съдържание и др. Достъп с парола.
Медицински университет – Пловдив – Няма данни.
Медицински университет – София – Влиза се в сайта на МУ – има линк към националната мрежа.
Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна – Няма данни.
Международно висше бизнес училище – Ботевград – Влиза се в сайта с парола.
Международен славянски институт – Няма данни.
Минно – геоложки университет „Св. Иван Рилски“ – София – Няма данни.
Национален военен университет „Васил Левски“ – В.Търново – Влиза се в сайта на центъра за дистанционно обучение с парола.
Национална академия за театрално и филмово изкуство „Кръстьо Сарафов“ –

София – Няма данни.
Национална спортна академия – София – Влиза се в сайта на центъра за дистанционно обучение с парола.
Национална художествена академия – София – Няма данни.
Нов български университет – София – Няма данни.
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ – Влиза се в сайта – информация за студентите.
Русенски университет „Ангел Кънчев“ – Влиза се в сайта за електронно обучение с парола.
Софийски университет „Св. Климент Охридски“ – Влиза се в сайта на Факултета по математика и информатика с парола.
Специализирано висше училище по библиотекознание и информационни технологии – София – Няма данни.
Стопанска академия „Димитър Ценов“ – Свищов – Влиза се в сайта на центъра за дистанционно обучение с парола.
Технически университет – Варна – Няма данни.
Технически университет – Габрово – Влиза се в сайта на центъра за дистанционно обучение с парола.
Технически университет – София – Няма данни.
Технически университет – София / филиал Пловдив – Влиза се в сайта за обучение с парола.
Тракийски университет – Стара Загора- Няма данни.
Университет „проф. Асен Златаров“ – Бургас – Няма данни.
Университет за национално и световно стопанство – София – Няма данни
Университет по архитектура, строителство и геодезия – София – Влиза се в сайта за обучение с парола.
Университет по хранителни технологии – Пловдив – Няма данни.
Химикотехнологичен и металургичен университет – София – Няма данни.
Шуменски университет „Еп. Константин Преславски“ – Няма данни.
Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград – Няма данни.
City university – Пазарец – Няма данни.

4. КОЛЕЖИ

Българо-германски аграрен колеж – Стара Загора – Няма данни.
Добруджански технологичен колеж – Добрич – Влиза се в сайта за обучение с парола.
Европейски колеж по икономика и управление – Пловдив – Няма данни.
Земеделски колеж – Пловдив – Влиза се в сайта за дистанционно обучение с парола.
Инженерно –педагогически колеж – Сливен – Няма данни.
Колеж – Добрич – Няма данни.
Колеж към ТУ –Варна – Варна – Няма данни.
Колеж към ТУ – София – Сливен – Няма данни
Колеж по икономика и администрация – Пловдив – Няма данни.
Колеж по икономика и управление – Свищов – Няма данни.
Колеж по мениджмънт, търговия и маркетинг – София – Няма данни

<i>Колеж по минно дело – Кърджали – Няма данни.</i>
<i>Колеж по строителство – София – Няма данни.</i>
<i>Колеж по телекомуникации и пощи – София – Няма данни.</i>
<i>Колеж по туризъм – Благоевград – Няма данни.</i>
<i>Колеж по туризъм – Бургас – Няма данни.</i>
<i>Колеж по туризъм – Варна – Няма данни.</i>
<i>Колеж „Телематика“ – Стара Загора – Няма данни</i>
<i>Медицински колеж – Благоевград – Няма данни.</i>
<i>Медицински колеж – Бургас – Няма данни.</i>
<i>Медицински колеж – Варна – Няма данни.</i>
<i>Медицински колеж – Велико Търново – Няма данни.</i>
<i>Медицински колеж – Враца – Няма данни.</i>
<i>Медицински колеж – Добрич – Няма данни.</i>
<i>Медицински колеж – Плевен – Няма данни.</i>
<i>Медицински колеж – Пловдив – Няма данни.</i>
<i>Медицински колеж – Русе – Няма данни.</i>
<i>Медицински колеж – Сливен – Няма данни.</i>
<i>Медицински колеж – София – Няма данни.</i>
<i>Медицински колеж – Стара Загора – Няма данни.</i>
<i>Медицински колеж – Хасково – Няма данни.</i>
<i>Международен колеж – Албена – Няма данни.</i>
<i>Обединен технически колеж – София – Няма данни.</i>
<i>Педагогически колеж – Враца – Няма данни.</i>
<i>Педагогически колеж – Добрич – Няма данни.</i>
<i>Педагогически колеж – Пазарджик – Няма данни.</i>
<i>Педагогически колеж – Плевен – Няма данни.</i>
<i>Стопански колеж – София – Няма данни.</i>
<i>Театрален колеж „Любен Гройс“ – София – Няма данни.</i>
<i>Технически колеж – Благоевград – Няма данни.</i>
<i>Технически колеж – Бургас – Няма данни.</i>
<i>Технически колеж „Джон Атанасов“ – Пловдив – Няма данни.</i>
<i>Технически колеж – Ловеч – Няма данни.</i>
<i>Технически колеж – Силистра – Няма данни.</i>
<i>Технически колеж – Смолян – Няма данни.</i>
<i>Технически колеж – Ямбол – Няма данни.</i>
<i>Технологичен колеж – Разград – Няма данни.</i>
<i>Технологичен колеж – София – Няма данни.</i>
<i>Транспортен колеж – София – Няма данни.</i>

5. ИНСТИТУТИ – БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

<i>Археологически институт с музей – Влиза се в сайта. публикува сп. Археология – на свободен достъп. и др. публикации.</i>
<i>Географски институт – Няма данни.</i>
<i>Геологически институт – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.</i>

Геофизичен институт – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Етнографски институт с музей – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Икономически институт – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт за български език – Влиза се в сайта. Достъп с парола.
Институт за гората – Няма данни
Институт за изкуствознание – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт за космически изследвания – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт за литература – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт за правни науки – Влиза се в сайта. Няма публикации на открит достъп.
Институт за философски изследвания – Няма данни.
Институт за фолклор – Няма данни.
Институт за ядрени изследвания и ядрена енергетика – Няма данни.
Институт по астрономия – Няма данни.
Институт по балканистика – Вход чрез сайта на ЦБ БАН – Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт по биология и имунология на размножаването – Вход чрез сайта. Публикува статии на свободен достъп и др. публикации.
Институт по биофизика – Вход чрез сайта.
Институт по ботаника – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт по водни проблеми – Вход чрез сайта.
Институт по генетика – Няма данни.
Институт по експерим. морфология и антропология с музей – Няма данни.
Институт по експериментална патология и паразитология – Няма данни.
Институт по електроника – Няма данни.
Институт по електрохимия и енергийни системи – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт по зоология – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт по инженерна химия – Влиза се в сайта. Публикува на свободен достъп публикации.
Институт по информационни технологии – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт по история – Влиза се в сайта.
Институт по катализ – Влиза се в сайта. Публикува издания на свободен достъп и др. публикации.

Институт по компютърни и комуникационни системи – Няма данни.
Институт по математика и информатика – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт по металознание – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт по механика – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт по микробиология – Няма данни.
Институт по молекулярна биология – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт по невробиология – Няма данни.
Институт по обща и неорганична химия – Влиза се в сайта. Публикува бюлетин на свободен достъп и др. публикации.
Институт по океанология – Варна – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт по органична химия с център по фитохимия – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт по паралелна обработка на информацията – Влиза се в сайта. Публикува документи на свободен достъп.
Институт по полимери – Влиза се в сайта. Публикува документи на свободен достъп.
Институт по психология – Няма данни.
Институт по социология – Няма данни.
Институт по управление и системни изследвания – Няма данни.
Институт по физика на твърдото тяло – Няма данни.
Институт по физикохимия – Влиза се в сайта. Публикува документи на свободен достъп.
Институт по физиология на растенията – Влиза се в сайта. Публикува списания на свободен достъп и др. публикации.
Институт по хидро- и аеродинамика – Влиза се в сайта. Публикува документи на свободен достъп.
Кирило-методиевски научен център – Влиза се в сайта – няма данни за публикации на открит достъп.
Национален институт по метеорология и хидрология – Влиза се в сайта. Публикува бюлетин на свободен достъп и др. публикации.
Център по наукознание и история на науката – Няма данни.

6. ДРУГИ ВИРТУАЛНИ БИБЛИОТЕКИ

Българският портал на знанието – Влиза се в сайта. Знам.bg е общообразователен интернет портал – основен възел в „Българската национална мрежа от знания“. Публикува учебни документи на свободен достъп.
Виртуална библиотека за служители на държавната администрация – Влиза се в сайта за електронно обучение с парола.
Виртуална библиотека за българска литература – Влиза се в сайта. Вирту-

ална библиотека „словото“ си е поставила за цел да публикува в интернет всички значими произведения на българската литература.
Интерактивен мултидисциплинарен Английско -български речник – букви: a b c d – Търси се издател, който да разработи web страница и search engine (търсеца машина) за публикуване на целия речник в интернет.
Виртуална библиотека „Литературен клуб“ – Няма данни.
Виртуална библиотека на е-читалище „Future now“ – Няма данни.
Виртуална библиотека на центъра за следдипломно и факултативно обучение е-академия към Стопанска академия – Свищов – Влиза се в сайта за електронно обучение с парола.
Виртуална библиотека на студенти в дистанционна форма на обучение „virtual joint learning“ към Стопанска академия – Свищов – Влиза се в сайта за електронно обучение с парола.
Виртуална библиотека на международна бизнес школа „Трансбизнес -е,“ – Влиза се в сайта. Публикува документи на свободен достъп.
Виртуална библиотека на Международния институт по здравеопазване и здравно осигуряване – Влиза се в сайта. Публикува документи на свободен достъп.
Виртуална библиотека на Централната научно-техническа библиотека – Няма данни.
Виртуална духовна библиотека – Влиза се в сайта. Публикува документи на свободен достъп.
Виртуална правна библиотека – Няма данни
Икономическа виртуална библиотека – Няма данни.
Виртуална библиотека за българската славистика – Достъп чрез сайта на Университетската библиотека. Публикува документи на свободен достъп.
Онлайн курсове и тестове – Влиза се в сайта. Предлага онлайн курсове – само-учители, симулации, тестове и др.

⁵ **Български научни списания с импакт фактор**

Доклади на Българската академия на науките
 Biotechnology & Biotechnological Equipment
 Bulgarian Chemical Communication
 Journal of the Balkan Tribological Association
 Journal of Environmental Protection and Ecology
 Oxidation Communications
 Propagation of Ornamental Plants
 ZooKeys

Български научни списания с импакт ранг

Доклади на Българската академия на науките
 Ендокринология
 Икономически изследвания
 Педиатрия
 Проблеми на инфекциозните и паразитните болести

Ренгенология и радиология
Туризм
Химия. Българско научно-методическо списание
Acta medica Bulgaria
Advanced Studies of Theoretical Physics
Anaesthesiology & Intensive Care
Balkan Journal of Medical Genetics
Biotechnology & Biotechnological Equipment
Bulgarian Historical Review
Clinical and Transfusion Haematology
Folia medica
General Medicine
Journal of the Balkan Tribological Association
Journal of Environmental Protection and Ecology
Oxidation Communications
Propagation of Ornamental Plants
Review of Clinical Pharmacology and Pharmacokinetics

Приложения

Приложение № 1

П р а в и л а
на Философски факултет
относно реда и изискванията за публикуването в научния архив на
Софийския университет „Св. Климент Охридски“
(*research.uni-sofia.bg*)

1. Научният архив на Софийския университет предоставя възможност за свободен достъп до научните изследвания и трудове на преподаватели, докторанти, постдокторанти, служители във Философски факултет, както и за защитени във факултета магистърски тези и дисертации или резултати от съвместни проекти с български и чужди научноизследователски и образователни институции.

2. Научните публикации могат да бъдат във вид на монографии, сборници, учебници, студии, статии, доклади от научни конгреси (конференции, симпозиуми), хабилитационни трудове, дисертации, защитени магистърски тези, методики на изследвания, резултати от научни и приложни проекти и др.

3. Всеки представител(и) от колегията на ФФ има право да публикува в научния портал на СУ при спазване на съответни правила.

4. Документите за публикуване се придвижват в следния ред:

4.1 **С решение на Факултетен съвет се публикуват сборници, годишници, монографии, учебници след:**

1. Доклад от ръководителя на катедрата чрез Деканския съвет до Факултетния съвет и Протокол от заседание на катедрата, съдържащ: пълното заглавие; вид на документа; имената на автора или на колектива; имена на редактори (ред. колегии), рецензенти.

3. Рецензия за всеки материал: при сборници и годишници – за всяка статия и студия; при монографии – две рецензии от хабилитирани лица.

4. При необходимост се определя редактор от съответната катедра или от УИ „Св. Климент Охридски“. Редактираното издание се насочва към Факултетния съвет, който взема решение за формата на публикуване – електронно или печатно (ако е включено в издателския план на ФФ).

4.2. **С Решение на Декански съвет** се публикуват:

4.2.1. **Дисертации (за научна степен)** – доклад от ръководителя на катедрата, съдържащ: пълното заглавие; имената на автора; сведения за научното направление, дата на публична защита, имената на рецензентите, препис от решението на научната комисия.

4.2.2. **Сборници с доклади от конференции, отделни доклади и статии** – доклад от ръководителя на катедра, протокол от катедрен съвет, включващ: съдържание на сборника с имената на авторите и на съставителите; данни за институцията/те, организатор/и; имена на редактори; редакционна колегия.

4.2.3. **Изследвания, свързани с дисертационните трудове на докторанти и планови работи на постдокторанти** – доклад от ръководителя на катедрата, протокол от заседание на катедрен съвет, рецензия на представената разработка от научния ръководител.

4.2.4. **Магистърски и докторски тези** – доклад от ръководителя на катедрата, съдържащ информация за успешна защита; протокол с решение на катедрен съвет за публикуване; мнение на научния ръководител, рецензии.

4.2.5. **Други форми на научни публикации:** доклад на ръководител катедра, протокол от решение на катедрен съвет за публикуване.

5. Авторът/ите дава/т писмено съгласие за електронното публикуване, вида и условията на достъп – напълно открит или ограничен според приложени лиценз за право за публикуване. В случай, че авторът/ите са нарушили права на интелектуална собственост или други права, свързани с документа, отговорността се носи от него/тях.

6. Всички документи се предават в Деканата на ФФ, придружени с хартиено и електронно копие на публикацията и подпис на автора/ите за съгласие за публикуването.

7. Документите за публикуване трябва да бъдат съобразени със следните изисквания:

7.1. **Резюме:** Ако публикацията е на български език, се придружава с резюме до една страница и ключови думи на избран от автора/ите чужд език и обратно, ако е на чужд език, се дава резюме на български.

7.2. **Ключови думи:** 3 до 7, като не повтарят съдържащи се в заглавието термини.

7.3. **Формат:** Материалите се форматират като за печатно издание, записани във формат на файла PDF. При невъзможност за конвертиране в PDF, предаденият текстов файл да бъде в окончателен (редактиран и преминал текстообработка) вариант.

7.4. **Други данни**, с които авторът би желал да даде някаква допълнителна информация за себе си или за публикацията (кратки биобиблиографски данни, бележки, отправки, предпочитан начин на цитиране и ползване на труда, таблици, приложения, схеми и др.)

8. Материалите се публикуват **в срок от 10 дни** след предаването им с пълната документация на редактор-администратора на електронния архив на ФФ.

9. Хартиеният вариант на електронните публикации се съхранява както следва: за спец. „Философия“ и „Психология“ – в библиотеката в Ректората; за спец. „Социология“, „Политология“, „Публична администрация“, „Европеистика“ и кат. „Реторика“ – в библиотеката по социални науки, кампус „Изток“, бл. 2; за спец. „Културология“ и БИН – в съответните библиотеки на специалностите.

Правилата са разгледани и утвърдени от ФС на ФФ на 10.01. 2012 г.

Съставители проф. д-р Александър Димчев, проф. д-р Димитър Денков и Весела Цокева.

Приложение № 2

Лиценз за предоставяне на право за публикуване [в електронната библиотека на Софийския университет]

С подписването и представянето на този лиценз, Вие (авторът/ите или собственикът/ците на авторско право) давате на Софийския университет неизключителни (неексклузивни) права да възпроизвежда, трансформира (както е определено по-долу) и/или разпространява Вашата публикация (включително резюмето) по целия свят в печатна или електронна форма и чрез всякакъв формат, включително, но не само аудио и видео.

Давате на СУ правото да трансформира публикацията във всякакъв формат или форма, без да променя съдържанието, с цел запазване.

Също така давате на СУ правото да съхранява повече от едно копие на публикацията с цел сигурност, архивиране и запазване.

Удостоверявате, че публикацията е Ваша оригинална творба и че имате правото да отдавате правата, съдържащи се в настоящия лиценз. Също така удостоверявате, че доколкото Ви е известно, публикацията Ви не нарушава ничии авторски права.

Ако публикацията съдържа материал, за който нямате авторски права, удостоверявате, че сте получили неограничено разрешение от собственика на авторските права, за да дадете на СУ правата, изисквани от настоящия лиценз и че материалът на третата страна е ясно обозначен в текста на публикацията.

Ако публикацията се основава на творба, която е спонсорирана или подпомогана от агенция или организация, различна от СУ, удостоверявате, че сте изпълнили всичките си задължения, изисквани от подобен договор или споразумение.

СУ се задължава да посочи ясно Вашето име/имена като автор/и или собствени/ци на авторските права на публикацията и няма да прави други промени по публикацията, освен позволените му от настоящия лиценз.

Предоставяне на право за публикуване за следния документ:

Автор	
Заглавие на публикацията (на български и чужд език)	
Източник, страници*	
Дата на издаване*	
Издател*	
Идентификатори (ISSN, ISBN, URI и др.)*	
Период за публикуване	
Информация за контакт	

Публикуване на пълен текст	☐ ДА ☐ НЕ
----------------------------	--

Име	
Длъжност/ научна степен	
Подпис	
Допълнително условие при публикуване на пълен текст: Документът да бъде публикуван в цялост, без каквито и да било изменения.	

*ако е публикуван или разпространяван преди това

Използвана литература

1. **Ганчев, Г.** Електронен научен архив на Софийския университет. // Музеи, архиви и библиотеки в современном информационном обществе. V Международные музейные чтения „Современные проблемы музееведения“. Международная Интернет-конференция, 12–13 май 2011, <<http://ogiik.forum24.ru/?1-3-0-00000005-000-0-0-1303098465>>.
2. **Едно** кратко и ясно представяне на базата на научното оценяване – стриктното му внедряване в България би осъществило до голяма степен необходимата реформа. [електронна кореспонденция, <mailto:khimiya@yahoogroups.com> ; 05.04.2011].
3. **Кохезионната** политика укрепва стратегията 2020 [Електронен ресурс]. // Inforegio – Panorama, зима 2001–2011, № 36, с. 4–13. <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag36/mag36_bg.pdf ; 27.02.2012>.
4. **Линден, И., Ф. Линден.** Открытый доступ: „зеленый путь и „золотой путь“. // Науч. и техн. библ., 2009, № 7, с. 30–43.
5. **Национална** библиотека „Св.св. Кирил и Методий“. Годишен отчет 2010. – София : НБКМ, 2011. – 126 с.
6. **Национална** мрежа от виртуални библиотеки. <<http://www.bvu-bg.eu/nmnb/index.php/01.05.2012>>
7. **Национална** стратегия за развитие на научните изследвания 2020 [Електронен ресурс]. // Министерство на образованието, младежта и науката. Стратегически документи. <http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/strategies/documents/science_researches-2020.pdf; 18.02.2012>.

8. **Програма** за развитие на образованието, науката и младежките политики в Република България. (2009–2013 г.) [Електронен ресурс]. // Министерство на образованието, младежта и науката. Стратегически документи. <http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/documents/strategies/programa_MOMN-2009-2013.pdf ; 18.02.2012>.
9. **Хагерлид**, Я. Програма „Open Access.se“ – шведският опит координации поддръжки на програмите Откритого достъпа. // Науч. и техн. библ., 2009, № 8, с. 24–32.
10. **Харнад**, Ш. Пробуждане „спящия гигант“. Университетски мандати на Открития достъп. // Науч. и техн. библ., 2009, № 10, с. 62–72.
11. **Шрайберг**, Я. Состояние откритого достъпа на библиотечно-информационното пространство в Русия и СНГ. // Науч. и техн. библ., 2009, № 11, с. 29–38.
12. **Яврукова**, Б. Значението на книгообмена за комплектуване на библиотеките. // Библиотека, 2008, № 1, 13–16.
13. **Balley**, C. What is Open Access. // Key Strategic, Technical and Economic Aspects. – Oxford : Chandos Publishing, 2006. – p. 13–27.
14. **BioMed Central**. <<http://www.biomedcentral.com/about/> ; 16.02.2012>.
15. **Digital Agenda**: more open access to scientific information [Електронен ресурс]. // <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/890> ; 17.02.2012>.
16. **DOAJ**. Directory of Open Access Journals. <<http://www.doaj.org> ; 15.02.2012>.
17. **DRIVER** (Digital Repository Infrastructure for European Research). <<http://www.driver-community.eu> ; 16.02.2012>.
18. **Harnad**, S. & T. Brody. Comparing the Impact of Open Access (OA) vs. Non-OA Articles in the Same Journals [Електронен ресурс]. // D-Lib Magazine, № 10, p. 17–22, <<http://www.eprints.ecs.soton.ac.uk> ; 16.08.2011>.
19. **Harnad**, S. Self-Archiving Initiative [Електронен ресурс]. // Nature, 2001, Vol. 410, p. 1024–1025. <<http://www.cogprints.org/1640> ; 22.08.2010>.
20. **Laakso**, Mikael, Welling, Patrik, Bukvova, Helena et al. The Development of Open Access Journal Publishing from 1993 to 2009. [Електронен ресурс]. // PLoS ONE, 2011, Vol. 6 (6). <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3113847> ; 01.03.2012>.
21. **Lewis**, D. From Stacks to the Web: the Transformation of Academic Library Collecting [Електронен ресурс]. // <<http://infodocket.com/2012/01/12/from-stacks-to-the-web-the-transformation-of-academic-library-collecting-preprint> ; 25.02.2012>.
22. **Lewis**, D. The Inevitability of Open Access [Електронен ресурс]. // College & Research Libraries preprint, anticipated publication date July 2012. <<http://crl.acrl.org/content/early/2011/09/21/crl-299.full.pdf+html> ; 01. 10. 2012>.
23. **Morrison**, H., J. Szczepanski. Collecting for the world [Електронен ресурс]. // OA Librarian. Open access resources by and for librarians, 10 Dec. 2005. <<http://oalibrarian.blogspot.com/2005/12/jan-szczepanski-collecting-for-world.html> ; 15. 02. 2012>.
24. **Open Access** to the Scientific Literature [Електронен ресурс]. A Summary of the Issues. // LSU Health Sciences Center, Shreveport. Medical Library. <<http://libsh.lsuhscc.edu/openaccess.html> ; 10.08.2011>.
25. **OpenAIRE**. Open Access Infrastructure Research for Europe. <www.openaire.eu ; 27.02.2012>.
26. **OpenDOAR**. The Directory of Open Access Repositories. <<http://opendoar.org/find.php> ; 24.02.2012>.

27. **OpenDOAR**. The Directory of Open Access Repositories. <http://www.open_doar.org/onechart.php? ; 20.02.2012>.
28. **Petition** for guaranteed public access to publicly-funded research results. <<http://www.ec-petition.eu/> ; 20.02.2012>.
29. **PLoS**. Public Library of Sciences. <<http://www.plos.org/publications/journals> ; 16.02.2012>.
30. **Research** at Sofia University „St. Kliment Ohridski,,. <<http://research.uni-sofia.bg> ; 01.03.2012>.
31. **SHERPA**. [Securing a Hybrid Environment for Research Preservation and Access]. <<http://www.sherpa.ac.uk/> ; 17.02.2012>.
32. **Swan**, A. Open Access. Overview of Scholarly Communication. // Key Strategic : Technical and Economic Aspects. – Oxford : Chandos Publishing. – 2006. – p. 3–13.
33. **Van Orsdel**, L., K. Born. Periodicals Price Survey 2008: Embracing Openness: Global initiatives and startling successes hint at the profound implications of open access on journal publishing. // Library Journal, 2008, № 4, p. 10 –15.
34. **Wikipedia**: About [Електронен ресурс]. // Wikipedia. The free encyclopedia. <<http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:About> ; 10.03.2012>

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 5, 2013

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 5, 2013

БИБЛИОТЕКИТЕ В ДУЕЛ СЪС СЪВРЕМЕННИТЕ ЦЕННОСТИ

ОЛЯ ХАРИЗАНОВА

Harizanova, Olya. THE LIBRARIES IN DUEL WITH MODERN VALUES

The article is provoked by the section Duel in Livenews.bg where it was raised an interesting question for ballot: more money for libraries or for sport.

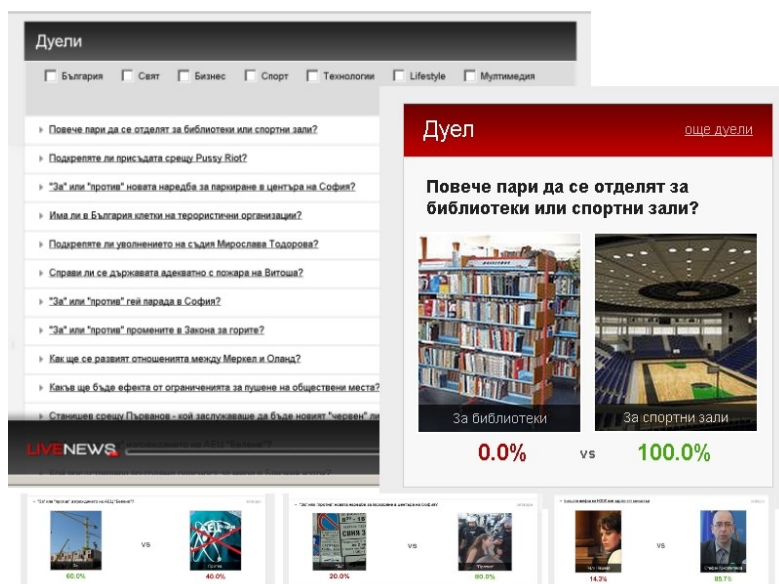
The author considers a number of issues related to the current state of public libraries in Bulgaria, the dimensions of the crisis in their services, personnel, funds, financing, etc. The emphasis is placed on the discrepancy between current attitudes of the younger generation, the marginalization of large groups, and the development of the knowledge economy. For example the main question in many publications is how the libraries can surmount the effects of chalga-culture or the mall-culture, which are the choice for majority of the younger population in the country. But essentially, the problem refers to the future of the libraries as active organizations in the information economy. It is undisputed that the use of ICT is growing both in different organizations (governmental institutions, educational institutions, businesses...) and in households. It could be argued that more Bulgarians already personalize their information space according to their individual needs. More importantly, the expectations of the younger generation are about a library founded on ICT and Internet. These expectations are not related directly to the effects of chalga- and mall-culture, rather with the level of technological development of libraries and technological preferences of many Bulgarians. Are the libraries ready for this challenge? The answer is "no" because the libraries are in an uncertain institutional environment on one hand, and on the other – in a market economy with intense competition on IT services. It is a fact that the market is dominated by technology giants like Google, Microsoft, etc., international publishers and distributors of IT products, local "players" or small suppliers, who are struggling, however, to attract the same customers. The success of libraries today largely depends on their positioning in the free market of information services (with or without support by

the state). How the public libraries could meet the preferences of the users without clear governmental policy and with an insignificant financing?

The author concludes that the public libraries have to prepare for three key transformations: (a) to orient their services for users through competitive technologies for the information access; (b) to change their internal structure and to take new activities (mostly related to the management of information flows in the computer networks); (c) to have sufficient qualified personnel in the areas of ICT.

Поводът

Като заклет потребител на интернет редовно „разлиствам“ уеб пространството – новини, книги, статии, софтуерни приложения... ежедневно спират погледа ми върху екрана. Днес (един хубав септемврийски ден) попаднах на ето това:

Източник: <http://www.livenews.bg/> (14.09.2012).

Първоначално не ме изненада поставената тема в рубриката „Дуел“ („Повече пари да се отделят за библиотеки или спортни зали?“), а изписаните в зелено 100% „За спортни зали“. Запитах се дали това се дължи на единодушен вот или на липса на гласове, или на многото библиотеки у нас и малкото спортни зали, или на приоритетите в обществото (в полза на залите), или на нещо друго... След няколко секунди на взирание вниманието ми все пак бе привлечено от самата тема на дуела. Ето защо разгледах и другите теми в тази рубрика. Открих, че са

на особени, болезнени за обществото ни проблеми, а някои от тях сочеха различни резултати.

Поддадох се на съмнения. Помислих си, че става дума за манипулиране на резултатите, най-малкото поради липсата на информация за броя на подалите вот. Но едно е очевидно: за някои темата библиотеки е нужна или ... интересна. Вече бях заинтригувана. В двубой са ввлечени интелекта и спорта!?

Библиотеката като нужда

Онези, които по един или друг начин са свързали професионалната си кариера с библиотека, веднага ще изтъкнат ценността ѝ за обществото. Това е така, защото библиотеките са специализирани организации за набавяне, обработване, съхраняване и разпространяване на информация, за осигуряване на достъп до културното наследство, все ценности за съвременното ни общество – информационното, на икономиката на знанието.

От друга страна, проведени през последните години проучвания сочат засилване на интереса на някои граждани към библиотечните услуги. Например на 21 май 2012 г. електронната медия News.bg публикува материал със заглавие „Все повече читатели в библиотеките“, като се основава на изследване на НСИ. По-конкретно, в публикацията се съдържа следното:

„Значително се увеличават посетителите на библиотеки у нас, отчитат от Националния статистически институт. През изминалата 2011 г. в сравнение с предходната 2010 г. те са със 172 000 повече или 5,8%. С 0,9% обаче намаляват регистрираните читатели, като през 2011 г. те са 218 000 или с 1 825 лица по-малко в сравнение с 2010 г. Общият зает библиотечен фонд на един читател е 28 броя. Изследването на НСИ обхваща библиотеките с библиотечен фонд над 200 000 библиотечни единици, които през 2011 г. са общо 47. ... Книгите в библиотеките са 18 427 000 или 56,3% от общия библиотечен фонд и в сравнение с 2010 г. делът им се увеличава с 331 000“¹.

Както е видно от цитираното по-горе, наистина е налице увеличаване, но... на посетилите по някаква причина дадена библиотека. Следва да се обърне внимание и на това, че всъщност регистрираните читатели намаляват, като става дума за 47-те най-големи библиотеки в страната (с фонд над 200 000 библиотечни единици)². А какво се случва в останалите библиотеки?

¹ News.bg (21.05.2012, 13:08 (обновена 21.05.2012, 13:15), <http://news.ibox.bg/news/id_657214608; 14.09.2012>.

² Тези библиотеки според НСИ са: Националната („Св. Св. Кирил и Методий“), всички 27 регионални, само 4 читалищни и градски, 11 към висши учили-

След направена консултация със специалист по библиотечни дейности стана ясно, че в цитираната статия е допусната терминологична неточност, което е обяснимо – не всеки разбира тънкостите на занаята. Какво уточнение може да се направи? В библиотеките би следвало да влизат само регистрирани читатели, защото има (или би следвало да има) пропускателен режим (за да влезеш, трябва да имаш читателска карта). Възприетите в практиката показатели за отчитане пък са следните: *посещаемост* – колко пъти един читател е влязъл в библиотеката; *посетител* – все още няма утвърден такъв показател, но се регистрират посещения в дневника на библиотеката и на съответните ѝ отделите, като се посочва общата сума на влезлите в библиотеката; *потребители* на библиотеката са и регистрираните читатели, които физически я посещават, и онези, които посещават само сайта ѝ, т. е. виртуалните посетители. Все пак в България има библиотеки, в които влизат хора само за справка, но не се регистрират като читатели. В публичното пространство трите термина (читател, посетител и потребител) се използват като синонимни.

Според доклад на професионалното сдружение на библиотекарите³, по данни на НСИ през 2004 г. библиотеките са били общо 6900, от които: над 3300 читалищни, над 2500 училищни, около 70 университетски, над 300 научни и специални библиотеки. От тези данни е трудно да се пресметне колко са били обществените библиотеки през 2004 г., но във всички случаи са над 3300 (читалищни, регионални...). Условни са и числата във всяка една от изброените позиции. Да приемем обаче, че данните са били такива, поради липса на коректен източник. (Което само по себе си е сериозен проблем, нали?)

Две години по-късно, отново по данни на НСИ за 2006 г. библиотеките вече са 4552. След още две години, през 2008 г., проучване на Програма Глобални библиотеки България установява по безспорен начин (посещение „на място“ на анкетьори), че работещите обществени библиотеки у нас са 2351⁴ (тук не се включва Националната). За този период статистиката продължава да следи избрани библиотеки, но те също намаляват – от 50 през 2005 г. до 47 към момента.

За да не обременявам уважаемия читател с още и още данни, ще обобща, че дори и от изброеното е видна *негативна тенденция*: еже-

ща, едва 4 специални. Вж.: НСИ, <<http://www.nsi.bg/otrasal.php?otr=24&a1=613&a2=638&#cont>>, 16.09.2012>.

³ Грашкова, В. (2006) Съвременно състояние на библиотеките в България. <http://www.lib.bg/proekti/bul_bibl.pdf>, 14.09.2012>

⁴ Вж.: Глобални библиотеки България, <<http://glbulgaria.bg/>>; Харизанова, О. (2010) Информационно и комуникационно развитие на библиотеките: Система от индикатори. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2010. – с. 117–222.

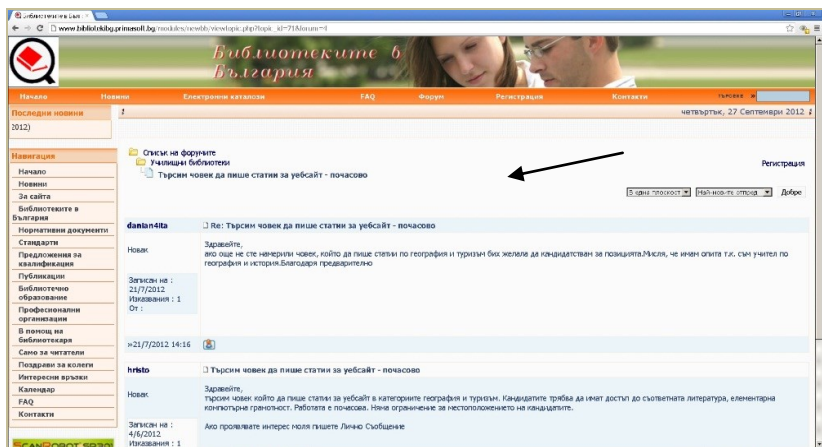
годно намаляване на броя на библиотеките в страната. Тази тенденция с особена сила важи за училищните и читалищните библиотеки. Ето защо не е изненада, че общият брой на регистрираните читатели също намалява. Категорично е обаче, че са нужни прецизни изследвания на моментната картина в библиотеките, защото водената национална статистика не е представителна за всички, а само за „развитите“ (разбирано като наличен по-голям фонд) библиотеки.

Ако обърнем внимание на другата страна – потребителите на библиотечни услуги, можем да бъдем по-оптимистични. Онези от нас, които все пак влизат в библиотеките, най-вероятно имат нужда от тях. Дори и да намаляват, да изчезват от културното пространство на страната ни, дори и да са с драстично намалени възможности да доставят новото, актуалното, дори и да не са ценност за мнозина, библиотеките все пак са необходими. Повод за оптимизъм е, че въпреки икономическата криза, броят на книгите в някои от тях расте, както става ясно от цитираното по-горе. Увеличават се и посетителите, нуждаещи се от библиотечно обслужване.

От трета страна, нараства броя на обществените прояви, опитващи се да насочат вниманието към четенето и библиотеките. Едно незадълбочено търсене в интернет-пространството веднага извежда поредица от събития само през август и септември на настоящата 2012 г.:

- „София диша“ събра четящите на улицата. На „Ангел Кънчев“ се организираха литературни двубои и игри. (в. Днес от 13.08.2012; вж.: <<http://www.dnes.bg/festivali/2012/08/13/sofiia-disha-sybra-chetiashtite-na-ulicata.166043>; 15.09.2012>)
- Стара Загора – един от най-четящите градове. (DarikNwes от 01.09.2012; вж.: <http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=955912; 15.09.2012>)
- Открояват най-четящите градове. (Академика от 16.08.2012; вж.: <<http://akademika.bg/2012/08/>; 15.09.2012>) и др.
- Маратон на четящите хора. (Регионална библиотека „П. Славейков – Варна, април 2012; вж.: <<http://www.libvar.bg/projects/marathon.html>; 15.09.2012>) и др.

Съществува обаче още една гледна точка – тази за нуждите на самите библиотеки. Пред какви бариери са изправени те, затрудняващи ги в усилията им не просто да оцелеят, а да заемат подобаващо място в обществения живот? Едва ли е възможно накратко да се изброи и аргументира всеки от актуалните библиотечни проблеми. Защото те са свързани както с материалната им осигуреност, така и с необходимия квалифициран човешки ресурс, съвременни технологии, но и съвременна визия за развитие. В тази връзка ще онагледя само един факт, на който отново се натъкнах отново в интернет:

Източник: Библиотеките в България. < <http://www.bibliotekibg.primasoft.bg/>; 14.09.2012>

Съдържащото се в горното изображение (прочетено до края на м. септември 186 пъти от посетители на сайта) е повод и за размисли, и за дискусия. Обърнете внимание: търси се човек за „писане на статии в уебсайт в категориите география и туризъм“ и да е с „елементарна компютърна грамотност“. Съобщението е публикувано във форум на престижния сред библиотечната колегия сайт „Библиотеките в България“ в рубриката „Училищни библиотеки“. Очевидно е също така, че hristo (пуснал личното съобщение) има достъп до форумите на този сайт. И тук възникват поредица въпроси: авторът на съобщението има ли пряко отношение към библиотеките или е случаен „минувач“ през случайно открит сайт; защо съобщението е публикувано точно в този сайт и тази рубрика; доколко са защитени форумите на библиотеките например срещу „опасни“ и „неприлични“ съобщения; дали човек с елементарна компютърна грамотност може да изпълни онова, за което биха го наели (макар и почасово); за статии в какъв точно сайт търсят човек и пр. Тук ще опиша само две основни според мен хипотези:

- (1) търси се човек с достъп до специализирана литература за някои от сайтовете, предлагащи готови курсови и дипломни работи; hristo е убеден в компетентността на библиотекарите, като е сигурен, че имат достъп до необходимата информация; поради това е публикувал съобщението си в сайта „Библиотеките в България“ предполагайки, че именно това е централизираният достъп до национална платформа на библиотеките (което, разбира се, не е така – такава платформа няма!);

(2) hristo е библиотекар и има нужда от някой, дори и с елементарни познания за работа с компютър, който да му помогне да „качва“ в сайт необходими статии.

Първата хипотеза може да бъде отнесена към графа „похвала“ за библиотекарите, въпреки уточнението „елементарна компютърна грамотност“. Втората обаче категорично подсказва проблем с ИКТ-уменията на библиотечния персонал (който, между другото, е регистриран в поредица от проучвания като сериозен недостатък на системата!). Всъщност, двете хипотези очертават въпрос, по който все още никой от професионалните и научните среди, свързани с библиотеките, не се е произнесъл достатъчно ясно и аргументирано. Безспорно е обаче, че днес, по една или друга причина, библиотекарят е „невидим“. Неговата професия се числи към групата на неособено престижните, с ниско заплащане, с недобри условия на труд. Особено показателно в това отношение е силната феминизация на сектора (около 98% от заетите са жени).

Струва ми се, че изброените по-горе проблеми и въпроси около българските библиотеки, пряко или косвено са свързани все с хората, заети в тях или ангажирани с тяхното управление и контрол. Питам се кой, защо и срещу какво работи в библиотеките? Какъв е делът на случайно попадналите в библиотечната система? Какви защитни механизми са изградени срещу наемането на хора без необходимата квалификация, а ако липсват – защо? Доколко именно проблемът човешки ресурс рефлектира върху престижа на библиотеките? Дали всичко това не се съдържа в резултата на двубоя (100% за спортни зали)?

На част от въпросите може да се намери отговор в някои държавни документи. Например след усърдно проучване установих, че в процес на подготовка е Държавно образователно изискване за придобиване на квалификация по професия „Библиотекар“⁵. Това изискване е във връзка със Списъка на професиите за професионално образование и обучение по чл. 6, ал. 1 от Закона за професионалното образование и обучение. Действащ ли е този документ? Отговорът е отрицателен. Достъпен е проект, създаден в края на 2011 г., придружен и от проект за Наредба от страна на министъра на образованието, младежта и науката. В проекто-наредбата е видно следното разяснение: „Държавното образователно изискване за придобиването на квалификация по професията 322010 „Библиотекар“, съгласно приложението към тази наредба, определя изискванията за придобиването на трета степен на професионална квалификация за специалността 3220101 „Библиотечнознание“. Въз основа на ДООИ по чл. 1 и рамковата програма по

⁵ Документът е достъпен през сайта на НАПОО с адрес <http://www.navet.government.bg/bg/doi/doi_dv/32-journ; 27.09.2012>.

чл. 10, ал. 3, т. 3 от Закона за професионалното образование и обучение се разработват учебен план и учебни програми за обучението по специалността по чл. 2“.

Защо почти една година изискванията към професията не са публикувани в „Държавен вестник“ и не са влезли в сила, не можах да установя. Но внимателният прочит на съдържащото се в проекта ми дава основание за сериозно притеснение. Например в „Списъка на професиите за професионално образование и обучение“ областта на образование е определена като „Журналистика, масова комуникация и информация“, професионалното направление – като „Библиотечно-информационни науки и архивистика“, професията е библиотекар, наименованието на специалността е библиотекознание, а степента на професионална квалификация – трета. От друга страна, описаните държавни изисквания към професията библиотекар съдържат следните любопитни подробности:

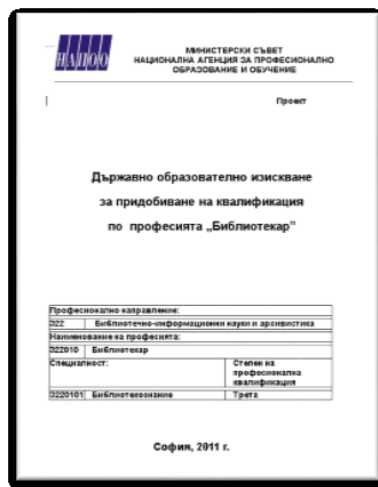
„2. Описание на професията

2.1. Трудови дейности, отговорности, личностни качества, особености на условията на труд, оборудване и инструменти, изисквания за упражняване на професията, определени в законови и подзаконови актове (здравословно състояние, правоспособност и др.)

Библиотекарят извършва трудовата си дейност в библиотеки и/или читалища във всички типове библиотеки или културни институции, като спазва утвърдените законовите и подзаконовите нормативни актове, регламентиращи дейността му.

Библиотекарят планира, организира и отчита дейността на библиотеката и предоставя информация за целите на статистиката, отчетността и други видове изследвания. Той осигурява ефективна организация на труда чрез прилагане на съществуващите нормативни актове, инструкции и указания. Поддържа финансовата и отчетната документация на библиотеката, въз основа на държавните стандарти в областта на библиотечно-информационната дейност.

Изпълнява работа по осигуряване на библиотечните процеси според профила и библиотечната технология (комплектуване, обработка на библиотечния фонд, организация и използване на каталозите и другите елементи на справочно-библиографския апарат, използване на автоматизирани бази данни, организация и съхраняване на фондовете, справочно-библиографско и информационно обслужване на читателите и абонамент на периодични традиционни и електронни издания). Всички дейности се извършват съобразно целите на библиотеката и

МИНИСТЕРСКИ СЪВЕТ
НАЦИОНАЛНА АГЕНЦИЯ ЗА ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ

Проект

Държавно образователно изискване
за придобиване на квалификация
по професията „Библиотекар“

Професионално направление:	
022	Библиотечно-информационни науки и архивистика
Наименование на професията:	
022010	Библиотекар
Степенност:	Степен на професионална квалификация
0220101	Библиотекознание
	Трета

София, 2011 г.

потребностите на нейните ползватели. Обработването на новопостъпилите библиотечни документи – регистриране и класифициране – се извършва въз основа на действащите стандарти и класификационни схеми. Организира и съхранява библиотечния фонд. Извършва вторичен подбор и отчисляване на библиотечните документи. Поддържа справочния апарат на библиотеката (справочен фонд, система от традиционни и/или електронни каталози и картотеки). Извършва справочно-библиографско и информационно обслужване. Инициира дейности по разпространение на библиотечно-информационна грамотност сред потребителите.

Библиотекарят обслужва читателите във всички звена на библиотеката с всички видове информационни носители и по линията на междубиблиотечното заемане. След допълнителна квалификация той може да извършва анализи, наблюдения и проучвания с цел оптимизиране на библиотечно-информационната дейност, да инициира прилагането и да използва информационните технологии в дейността на библиотеката.

В регионалните библиотеки и в библиотеките към читалищата той извършва планиране и провеждане на тематични лекции, срещи с автори и други събития като съставя графици за тяхното провеждане, осъществява постоянна връзка с местни и неправителствени организации, средни, висши училища и други обществени институции. Разработва тематично-експозиционни планове на изложби, маршрути, заявява необходимост от техническо оборудване и зали. Съвместно с местни организации участва в осъществяването на национални и международни проекти.

В читалищните библиотеки библиотекарите осигуряват съхранението и на други видове експонати и музейни фондове, като осъществяват контрол на режима на съхранение.

Библиотекарят, който работи в училищна библиотека, подпомага учебно-възпитателната дейност в училището чрез изработване на тематични подборки на документи по предметите, преподавани в училището (в книжен и в електронен вариант). Поддържа тематични (традиционни или електронни) картотеки според спецификата на читателските интереси. Осъществява постоянна връзка с ръководството и с педагогическия състав на училището и участва в работата на педагогическия съвет в случаите, когато се разглежда работата на библиотеката. Провежда обучение на учениците от всички класове по програмата за библиотечна информационна грамотност. Библиотекарят съдейства на ръководството на училището при организиране на извънкласните дейности на училището.

Библиотекарят носи отговорност за извършване на основните библиотечни дейности, включващи покупка, обработка, съхранение и обслужване с библиотечни документи в зависимост от договореното в длъжностната му характеристика. Сътрудничи за изпълнението на краткосрочни и дългосрочни задачи на библиотеката качествено и в срок. Отговаря за опазване на личните данни на потребителите и за спазване на технологичната дисциплина и вътрешния ред. Той отговаря за материалната база, за поверените му библиотечни фондове и съще-

ствуващите в читалището експонати. Носи финансова отговорност за тях в съответствие с българското законодателство. Отговаря за правилното съхраняване на библиотечния фонд, което се изразява в съблюдаване на нормите за съхранение (отчита физикохимичните фактори: температура, влажност, проветривост, осветеност, запрашеност, водо- и пожарна защита, електромагнитна защита; биологичните фактори: микроорганизми, насекоми, гризачи) и се грижи за повишаване на неговата биоустойчивост чрез дезинфекция, дератизация и други. Когато работи с технически средства, спазва инструкциите и носи отговорност за безопасно обслужване и предотвратяване на аварии и инциденти.

При изпълнение на технологичните библиотечни дейности много важно е библиотекарят да притежава организационни качества, добри комуникативни умения, способности за работа в екип и толерантност във взаимоотношенията с потребителите и персонала на библиотеката, да проявява инициативност и самостоятелност при вземане на решения. (...)

Работната среда на библиотекаря включва библиотечни стелажи, бюра, маси и столове, каталожни шкафове, изложбени витрини, щандове и други инструменти за презентация на части от библиотечния фонд, хардуер (компютри и периферни устройства), аудио-визуална и сценична техника, театрален реквизит (национални костюми и други).

Законовите и подзаконовите нормативни документи, които засягат упражняването на професията „Библиотекар“, са: Закон за обществените библиотеки, Закон за задължително депозиране на екземпляри от печатни и други произведения, Закон за счетоводството, Закон за обществените поръчки, Закон за ДДС, Закон за защита на потребителите, Закон за народните читалища, Правилник за организацията и дейността на библиотеката, утвърден от съответния общински съвет или читалищното настоятелство, Правилник за обслужване на читателите, Стандарт за библиотечно-информационно обслужване, Стандарт за описание и ръководство за азбучните (традиционни и електронни) каталози на книгите и на периодичните издания, Таблици на Универсалната десетична класификация (УДК); Предметен рубрикатор, Правила за предметизиране, Наръчник по библиотечна техника, Наредба за запазване на библиотечните фондове на Министерството на културата (съгласувана с Министерството на финансите с писмо 04.06.0179/26.10.1994 г., в сила от 01.01.1995 г.)⁶.

Позволих си да цитирам голяма част от текста, за да онагледя объркването на авторите му: библиотекарят прилага библиотечни технологии, но съхранява театрален реквизит (разбиран като национални костюми), работи с аудио-визуална и сценична техника... обграден от „библиотечни стелажи, бюра, маси и столове, каталожни шкафове, изложбени витрини, щандове и други инструменти за презентация на части от библиотечния фонд“. Нещо повече, полага грижи за фонда,

⁶ НАПОО, <<http://www.navet.government.bg/>; 27.09.2012>.

включително за „неговата биоустойчивост чрез дезинфекция, дератизация и други“. Към всичко това следва да се добави особено важното задължение на библиотекаря: да „отговаря за опазване на личните данни на потребителите и за спазване на технологичната дисциплина и вътрешния ред“. Тук е необходимо да се напомни, че в България действа *Закон за защита на личните данни*, а така също Комисия за защита на личните данни. Как предвиденото в държавните изисквания към професията библиотекар е съгласувано с този закон? Колко библиотекарите наистина имат право да съхраняват лични данни според действащите норми?

Можем само да благодарим на създателите на държавните изисквания, че са предоставили възможността библиотекарите все пак да могат да повишават професионалната си квалификация (т. 2.2 от документа), макар и единствено „като посещават семинари, курсове и други форми за допълнителна квалификация“. Всъщност, налице е не добре премислен документ със странно съдържание, който се опитва да взимаш от два други – Закона за обществените библиотеки и Закона за читалищата. Цели да регламентира 3-та степен на професия „библиотекар“, но засяга длъжности в библиотеките, за които се изисква по-висока степен на образование (магистърска степен).

Като цяло, документът е с общ обем 10 страници, подобни на цитираното. В края му се съдържат изисквания към „обучаващите“, като приключва със следното: „Препоръчително е на всеки три години обучаващите да *преминават* курс за усъвършенстване на професионалната квалификация“. Нужно е да се уточни, че последното на практика е невъзможно и това би следвало да го знае всеки, запознат със системата.

Самата библиотечна общност, от своя страна, често напомня за бариерите пред развитието и/или модернизирването на системата. Достъпно е например следното мнение: „Мисията на библиотеките е да обслужват обществените интереси във всички области на знанието. За да я осъществят, те се нуждаят от активната подкрепа на обществото. За съжаление днес библиотеките са в едно незавидно положение, оставени сякаш на доизживяване. Финансовият колапс, в който се намират поставя под въпрос тяхното оцеляване ...“⁷.

Библиотеката като интерес

Престижно или не, в библиотеките работят няколко хиляди души. Например през 2005 г. те са били 6705. За следващия период ще се спра по-подробно само на официалните данни на НСИ (макар те да се отна-

⁷ *Библиотеките в България*. Малко история: За тези, които не знаят и за тези, които са позабравили. <<http://bibliotekibg.primasoft.bg/modules/news/article.php?storyid=61>; 06.10.2012>

сят до едва 47 библиотеки) поради липса на други данни. Както се вижда от табл. 1, броят на заетите е непостоянен, а това от своя страна дава основание да се повдигне въпроса за текучеството, за неговото влияние върху качеството на работа и, в частност, на обслужването. Сравнението между 2007-ма и 2011-та година показва, че разликата е с 88 души, но особено кризисна е била 2009 г. Какъв ли е бил броят на работещите в останалите библиотеки?⁸ От друга страна, дали наистина заетите в библиотеките са достатъчен брой? А може би са повече от необходимото? На тези въпроси все още не е даден отговор, няма и възприети осъвременени норми, според които това да се направи. Питам се кой, как и на базата на какво решава колко хора са нужни за работата в една библиотека?

Таблица 1. Брой на персонала в библиотеките, наблюдавани от НСИ

Година	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Брой заети в 47-те библиотеки	1605	1687	1582	1549	1574	1599

Източник: НСИ.

По-внимателното вглеждане в данните на НСИ откроява и различен брой наети в различните области на България, вероятно поради разлика в броя на населението в тях, но ... това не е официално обявено (табл. 2, фиг. 1). Всъщност, сравнението на данните от табл. 2 и фиг. 1 е повод за съмнение относно допускането, че броят на персонала е обвързан с населението. Например област Плевен е с приблизително два пъти по-малко население спрямо Бургас, но в библиотеките има наети по 47 души; областите Пловдив и Варна са с приблизително еднакъв брой население, а в същото време библиотечният персонал е почти два пъти повече в Пловдив. Налага се отново уточнението, че става дума за общо 47 библиотеки, сред които е Националната (София), регионалните (по една за всяка област), 4 читалищни и градски (не е ясно къде са разположени), 11 университетски (преобладаващо в София) и специални (най-вероятно в София). От друга страна може да се допусне, че броят на персонала е обвързан с фонда на библиотеките. Това допускане обаче не успях да потвърдя.

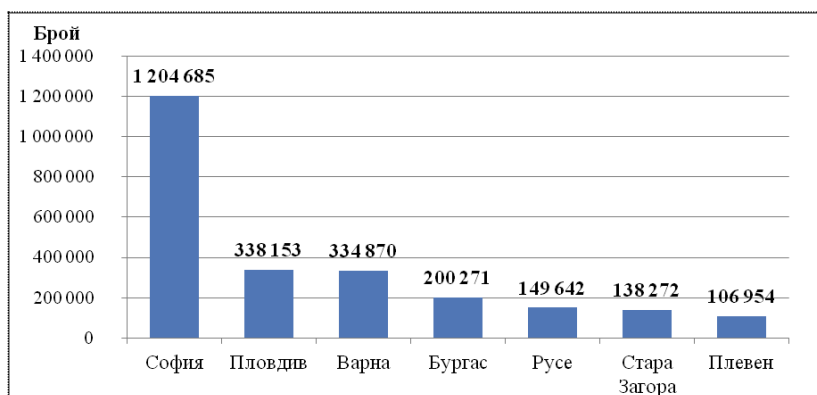
⁸ В читалищните библиотеки най-често е нает 1 човек, а също така – на половин щат. В оцелелите училищни библиотеки пък най-често работи някой учител, който няма достатъчно натоварване в учебния процес.

Таблица 2. Брой библиотечен персонал в някои области през 2011 г.

Област	Бургас	Варна	Велико Търново	Видин	Габрово
Брой библиотечен персонал в наблюдаваните библиотеки	47	60	63	17	20
Област	Пазарджик	Плевен	Пловдив	Русе	Стара Загора
Брой библиотечен персонал в наблюдаваните библиотеки	25	47	124	54	71

Източник: НСИ.

Фигура 1. Население в седемте най-големи града в България към 01.02.2011 г.

Източник: НСИ.

Каквито и да са отговорите на поставените въпроси относно броя на персонала в библиотеките, едно е безспорно – тези хора имат работа на фона на безработицата в страната и кризата на трудовия пазар у нас през последните години.

Относно библиотеките и тяхното състояние към момента е известно, че Министерството на културата управлява и контролира т.нар. обществени библиотеки, видно от действащия *Закон за обществените библиотеки*. Този нормативен акт е приет през юни 2009 г. (ДВ/05.06.2009, в сила от 6 юли същата година), но вече е изменян 2 пъти – два месеца след публикуването му (ДВ, бр. 74/15.09.2009) и след още осем месеца (ДВ, бр. 38/21.05.2010). Нека приемем, че промените

са били плод не на грешки/пропуски при създаването му, а на динамика в развитието на страната ни, както и на текстове в Закона за депозита. Остава обаче проблемът, че именно в Закон за обществените библиотеки е заложен *механизъм за функциониране на съответните библиотеки, който не е съобразен с обществените реалности*. Ще дам няколко примера. Обърнете внимание на чл. 4, в който е указано, че „обществените библиотеки предоставят безплатно основни библиотечни услуги“. В предходния чл. 3 изрично им е вменено задължението да „осигуряват правото на гражданите на равнопоставен и свободен достъп до библиотечно-информационното обслужване“, а така също да „съдействат за изграждането на гражданското и информационното общество“. Нещо повече, според чл. 2 пък „обществените библиотеки са образователни, информационни и културни институти с национално и местно значение, които събират, обработват, организират, съхраняват и предоставят за обществено ползване печатни и други произведения и информация, включително за книжовното и литературното културно наследство“. Е, признавам, вече се обърках. Защото:

- първо, обществените библиотеки безспорно са важни институции (наречени в закона „институти“) на национално и местно ниво;
- второ, те са длъжни да поддържат три ключови функции за развитието на нацията – образователна, културна, информационна;
- трето, те трябва да са иновативни структури, съдействащи за развитието на информационното общество у нас (за момент ще пропусна гражданското общество). Нима не е безспорен факт, че сме в етапа на икономиката на знанието, основана на съвременните ИКТ – поле за активност на библиотеките чрез предлагане на съвременни информационни услуги;
- четвърто, основните библиотечни услуги (частично видни от чл. 2, както и от глава пета на закона, макар да поражда друга поредица от въпроси) следва да са безплатни за потребителите им.

Добре, но кой плаща за всичко това? Цитираното по-горе от Закона за обществените библиотеки струва пари, изисква финансова осигуреност. Да не говорим за квалификационните характеристики на персонала, който би следвало да поддържа предявените към библиотеките задължения (макар това изобщо да не е отчетено при разработването на държавните изисквания към професията).

Частичен отговор може да бъде открит в следващи текстове на закона. Например чл. 8 твърди, че обществената библиотека трябва да отговаря на следните условия: да притежава библиотечен фонд с обем над 3000 регистрационни библиотечни единици; да осигурява библиотечно-информационното обслужване на гражданите на територията,

определена с акта на учредяването ѝ; да разполага с подходящи помещения, оборудване и обзавеждане; да има осигурени източници за финансиране и да има квалифициран персонал. Уточнява се обаче, че условията за всичко това се определят в Стандарт за библиотечно-информационно обслужване, утвърден от министъра на културата по предложение на Национален съвет по библиотечно дело.

Нека отново приемем, че съдържанието на чл. 8 е коректно. Но тогава защо НСИ все още поддържа статистика, която не съответства на Закона? Тя обхваща библиотеки с фонд над 200 000 единици, при това не само обществени, но и университетски, и специални... Може би не е за учудване, че сред онези 47 библиотеки присъстват само 4 читалищни и градски.

Като стана дума за *читалищните библиотеки* следва да се уточни, че те са обект и на още един нормативен акт – Закон за народните читалища. С други думи, те са на „двойно“ подчинение. Управляващите ги обаче (Министерство на културата, Читалищно настоятелство, Председател на читалище, община или кмет...) имат само права, а библиотеките са длъжни просто да се подчиняват. Така, един човек е и секретар на читалище, и чистач, и... ако му остане време, библиотекар. Често към м. декември на съответната година става ясно дали има пари за библиотеката или не. Парадокси, нали?

Струва ми се, че внимателното вглеждане в текста на чл. 8 откроява най-малкото *четири въпроса*: на основата на какви измерители е установено, че обществените библиотеки у нас трябва да притежават фонд с обем над 3000 единици (защо бройката не е 200 000 например); какви биха били източниците за финансиране; какво точно означава квалифициран персонал; съществуват ли вече стандарти за библиотечно-информационно обслужване.

Стана известно, че вече е разработен стандарт, но той постоянно се доработва (съществуват най-малко 7 негови версии) и все още не е приет.

Любопитно би било да се проследи и как ще бъде дефинирано понятието „библиотечно-информационно обслужване“ – как ще се аргументира наличието на „информационно“ като нещо различно от „библиотечно“. Струва ми се, че библиотечното обслужване обхваща различни дейности, но те са пряко свързани с информацията, информационното обслужване и информационните потребности на читателите/потребителите. Въпреки това... нека се доверим на закона и вероятните стандарти към него.

Всъщност, има още един много важен въпрос: достъпен ли е вече *Регистър на обществените библиотеки* у нас (съгласно чл. 10 (1) от Закона). На този въпрос мога да отговоря: все още не.

Тъй като за настоящото изложение ключов е въпросът за финансирането, ще се спра по-подробно на него. В **глава осма** на Закона (в сила от 01.01.2010 г.) са описани правила за финансиране на обществените библиотеки. Според текстовете в тази глава, Националната библиотека се финансира приоритетно от бюджета на Министерството на културата. А другите? В следващата по значение група са т. нар. регионални библиотеки. В Закона е записано, че те имат собствен бюджет (чл. 60), но... вижте **чл. 61**: „Приходите по бюджета на регионалните библиотеки се формират от

1. средства от бюджета на общините, на чиято територия е седалището – за основната им дейност, въз основа на нормативи за държавни дейности;
2. допълнителни средства от републиканския бюджет чрез бюджета на Министерството на културата за функциите по чл. 27, ал. 1, т. 2, 3, 5, 6, 8 и 10;
3. такси;
4. глоби;
5. сключени договори за проекти и програми;
6. международни фондове и програми;
7. дарения и завещания;
8. реализирани специализирани библиотечни услуги по чл. 52, ал. 1, т. 6;
9. други източници, установени със закон или с друг нормативен акт“.

Какво всъщност се опитва да регламентира чл. 61? От една страна, още в началото на Закона, обществените библиотеки се извеждат като значими на национално ниво (е, и на местно, но все пак...). От друга страна следва да имат осигурени източници за финансиране, а от трета – да му мислят общините (т. 1). При това, по нормативи за държавни дейности! Текстът в т. 2 пък повече обърква, отколкото обяснява. Ето какво гласи например т. 8 от чл. 27 (1), към който е направена препратка: „*8. разработват и участват в програми и проекти*“. Питам се, това как да се отнесе към т. 5 на чл. 61: „*5. сключени договори за проекти и програми*“. Какъв смисъл има в тази плетеница от препратки, след като нищо не „казва“? Но нека се съсредоточим върху т. 7 на чл. 61. Две проучвания, проведени съответно през 2005-та и 2008-ма година, категорично установиха, че даренията и завещанията не са развити практики в нашите библиотеки днес. Ако все пак ги има, става дума най-вече за дарения на някоя и друга книга или 1–2 компютъра (може би!) В анкетни карти респонденти споделят, че в населеното им място живеят бедни хора, както и много безработни⁹. А какво се съдържа в т. 8 на чл. 61 от горния цитат? Препраща към чл. 52 ал. 1 т. 6: „6.

⁹ Вж. например: Харизанова, О. (2007) Българските библиотеки и информационното общество. Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, С., 2007, – с. 60.

публикуване на издания“. Вероятно ще се съгласите с мен, че подобна дейност едва ли ще осигури достатъчно финансови постъпления за дадената библиотека, а освен това също изисква налични финансови ресурси.

В крайна сметка се оказва, че част от българските библиотеки са подчинени на един основен за тяхното функциониране закон. Вярвам, че това е в техен интерес, защото би следвало да гарантира ясни задължения и права. В същото време, от краткото представяне на съдържанието на закона е видно, че той регламентира едно *статукво, отдавна несъответстващо на изявените ценности и реалности в нашето общество при това с двусмислени текстове*. Дори и да пропуснем недостатъците или неяснотите в конкретните текстове, в множеството безсмислени препратки към други правила (наречени „други нормативни актове“ без да е ясно какви точно), двойното подчинение на читалищните библиотеки, липсата на ясен контролиращ орган за останалите библиотеки (не обществените), остава *противоречието между децентрализирания модел на управление, пазарно ориентираната икономическа среда и вменените непазарни и централизирано зададени задължения на библиотеките*. Това противоречие е толкова значимо, че може да обясни сериозните финансови затруднения на голяма част от библиотеките в изнемошяла държава като нашата, проблемите им с качеството на фондовете, с качеството на библиотечните услуги, с намаляващия престиж на библиотечната професия. Това противоречие е толкова силно, че влияе и върху интереса на потребителите на библиотечни услуги. В неформални разговори с младежи (студенти) получавам преобладаващо един и същи отговор на въпроса колко често влизат в библиотеки: „рядко, защото не намирам онова, което търся; предпочитам да се ровя в интернет“.

През последните една-две години посещаващите библиотеки нарастват като брой – с малко, но бележат ръст. Въпросът е защо намаляват регистрираните читатели. Дали пък не е поради това, че хората един-два пъти пробват и след като не намерят нужното, си тръгват (повечето от тях – завинаги)? Така ли е наистина? Ако е така, в чий интерес е? Ако не е така, къде са корените на кризата в библиотеките?

Библиотеката в неравен дуел

В опит да отговоря на множеството повдигнати по-горе въпроси, ще цитирам едно есе, озаглавено „В библиотеката или пред компютъра“ и написано от студент в първи курс (бакалавърска степен; задочно обучение, специалност „Библиотечно-информационни науки“): „Какво представляват библиотеките? Вероятно по-голямата част от днешното поколение би казало, че става въпрос за скучно място, където определен кръг от хора просто

разглеждат сред безброй четива, търсят някаква информация или за развлечение избират интересен роман. Няма ли да е по лесно да седнеш пред компютъра/телефона и за минути да научиш това, което те интересува, без да е нужно дори да излизаш от вкъщи? (...) За съжаление в България на библиотеките днес се гледа като на остаряло или чуждо място. Вече е рядкост да срещнеш млад човек в тях, което е наистина тъжно.“ Но... същото това есе съдържа и следното: „Технологиите не са погълнали изцяло библиотеките. Предвид всички възможности и улеснения, които предлагат новите технологии, в забързаното ни ежедневие човек се нуждае понякога от временно „напускане“ на този виртуален свят, заобикалящ ни отвсякъде. (...) Библиотеките и новите технологии не бива да се противопоставят. Те могат единствено да се допълнят в нашите модерни времена, когато всяка технология идва и заема мястото на друга, източниците на информация са много, а най-новите технологични постижения доказват превъзходството на човешкия ум и разкриват нови необятни светове, в които господстват клавишите, опциите и скоростта. (...) В моето ежедневие аз трудно мога да си представя живота без новите технологии. Като започнем от мобилните телефони, компютрите, интернет и стигнем до най-новите „машинки“, улесняващи потребителя максимално (таблети, iPhone и т. н.). Използвам интернет, за да се информирам за новостите от страната и света, да общувам с приятели, да следя прогнозата за времето, транспортния трафик, да слушам музика и какво ли още не. Въпреки това, когато се почувствам изморена или имам нужда от интересно четиво, винаги книгата от читалищната библиотека е изборът в моите ръце. Един роман, прочетен от интернет, няма същото въздействие като романа, разлистван многобройно.“

Колко младежи обаче мислят по този начин? Струва ми се, че не са преобладаваща част. Защото вече е известно, че всяка година броят на децата, които прекъсват завинаги образованието си, преди да са завършили гимназия, нараства. Известно е също, че около 20 000 на година не влизат изобщо в класната стая или спират да ходят на училище¹⁰. С други думи, при растящ брой неграмотни е логично да се очаква и нарастващ брой нечетящи, както и на незаинтересовани от библиотеките. Дали това се дължи на криза в ценностната система на българите или е породено от други, по-глобални процеси (например масовото обедняване), е отделен въпрос. Коректно е обаче да се подчертае, че обществото не е в състояние да оцени ролята на библиотеките, защото е в продължителна криза – ту политическа, ту икономическа, но винаги ценностна. Тази криза продължава вече повече от 20 години и разпростира ефектите си върху поколения българи. При тези условия как библиотеките да продължат да изпълняват ролята си на гарант за равноправен достъп до информация и постижения на културата, да съдействат за

¹⁰ Вж. още статия в Dnes.bg от 02.02.2011 със заглавие „Българите тънат в неграмотност, обяви ЕК“.

уравновесяване на шансовете на желаещите да се докоснат до знанието, да съдействат за намаляване на неграмотността, невежеството и изостаналостта?

Какво се случва в обществото, на което би следвало да служат библиотеките? Не са една или две публикации (научни, популярни, особено в периодичните издания), доказващи повсеместното властване на т. нар. чалга-култура в днешна България. Например в началото на м. септември медийното пространство бе ангажирано с потресаваща тема. Много издания (печатни и електронни) ангажираха вниманието на читателите/зрителите си с въпроса за т. нар. чалга-тетрадки, пуснати на пазара преди новата учебна 2012/2013 година. По-конкретно, известна фирма, занимаваща се с разпространение на чалга музика, както и „пласиране“ на певци, пуска в продажба тетрадки. На табелата от изобразяване 1 (по-долу) пише следното: „Комплект диск + помагало учебническо 1.99“. Цената е в лева, но по-интересното е, че всъщност става дума за дъмпинг на пазара – дискът, който се предлага с тетрадка, отделно струва 7 лв.

Изображение 1

Източник: Нова мода – чалга тетрадки. в. Труд, 29.08.2012, <<http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=1523878>; 17.09.2012>

Изображение 2

Източник: „Чалга тетрадките“ – това е новата тема, която тресе основите на българското образование, неговите функции и послания. Actualno.com, 11.09.12, <http://education.actualno.com/news_399794.html#ixzz26dZ1DTKZ; 17.09.2012>

Изображение 3

Източник: Чалга тетрадките не са приети добре в клас, Азис пуска раници. в. 24 часа онлайн, 05.09.2012, <<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1532402>; 17.09.2012>

Как завършва статията на М. Емануилова във в. Труд (изображение 1)? Ето така: „На въпрос дали е уместна продажбата на „ученически помагала“ заедно с дискове с песни, които съдържат текстове като: „Като грип ме преповтаряй, много дълго ме изгаряй. Ти си много готин тип, но си като летен грип“, Любомир Костадинов възкликна: „Защо не?! Това е една весела шеговита песен. Чалга текстовете са много по-прилични от българския и чуждестранния поп напоследък“.

Самите медии експонираха темата и я „разнишиха“, но критикувайки „лошото“, на което се учат децата, те (волно или неволно)

станаха публична трибуна и скрита реклама на кича. Обяснимо, появили се и много мнения – някой „за“, повечето – „срещу“¹¹. Ето само две извадки:

Източник: Защо чалга до ликовите на Ботев и Левски.
в. 24 часа онлайн, 13.09.2012,
<<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1540599>;
17.09.2012>.

Източник: Книжари бойкотират чалга-тетрадки.
в. Нов живот, 02.09.2012,
<<http://novjivot.info/09/02/27870>;
17.09.2012>.

Във форума под статията за бойкота на книжарите „една майка“ (така се е нарекла) е написала следното: „Всичко друго е наред, че остана само от агресията на чалгата да пазим децата си! Съжалявам, но аз нямам нищо против чалгата! По-добре ли е от корицата на тетрадката на детето ми да му се усмивва Спайдърмен????? За разлика от вас, аз съм против тези герои, защото детето на една позната беше решило да скача от прозорец именно като героя от анимационния филм /Слава на Бога не успя – видяли са го навреме/.“ Друг, назовал се Родител, контрира: „Защо не сложат върху тетрадките на нашите деца красиви фотоси от прекрасната ни страна, защитени видове животни и растения? Явно защото няма да се купуват!!!! Госпожо "Една майка", вие може да нямате нищо против чалгата, но това не означава, че голия з...к на Азис трябва да е върху учебно пособие, нито пък Батман, Спайдърмен, или пък Джъстин Бийбър, да не говорим за страховито изглеждащите кечисти. Точно заради това мислене, че някой няма нищо против чалгата и си пада по нея, производителите произвеждат по-

¹¹ Вж.: Димитрова, Н. (2012) Чалга тетрадките: Обществото прехвърля проблема на една институция, която няма какво да предприеме. (Интервю с зам.-министъра на образованието М. Дамянова). Радио Сливен нет, 31.08.2012, <<http://new.sliven.net/sys/news/index.php?id=84680>; 17.09.2012>; Карастоянов, Хр. (2012) Чалгата не е в тетрадките. Другаде е. в. Труд, рубрика „Анализи“, 16.09.2012, <<http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=1544393>; 17.09.2012>.

добни безобразия!“ По-надолу Ani_5 признава: „Аз мисля, че няма абсолютно нищо лошо в тези тетрадки не разбирам какъв е проблемът и ако детето ми поиска такава тетрадка с удоволствие ще го зарадвам и ще му я купя! Така че най-добре да ги оставят да се продават, защото книжарниците ще спечелят доста от тетрадките.“¹²

Едва ли е нужно да продължавам с цитати. Кой ли не се изказа по горната тема – от министъра на образованието, до родители, интелектуалци... Всеки с претенции към управляващите, към институциите, към културата, към „простите българи“, към нравите български. За чалга-култура ли става дума? За мол-култура ли става дума? За упадък на ценности ли става дума или за ново време, нови поколения – все продукти на т. нар. преход (по-точно – грешки на прехода)?

Нека се върнем обаче на двубоя. Възможно ли е библиотеката да победи „чалгата“ или „шопинга“, да победи ефекта от борбата между молове (поникнали като гъби през последните 2–3 години) и сергии, между атрактивността на жълтата преса и тежестта на научното знание, между постиженията на изкуството и кича? Отговорът не е лесен, даже е с алтернативи. И да, и не – зависи. От какво?

Корените на днешната библиотечна система може да се търсят в периода след 1878 г., когато българската държава започва изграждане на развиваща се институционална система за култура. Тя утвърждава държавното начало при финансирането и стимулирането на литературата, изящните изкуства, музиката и театъра, издателската дейност, изследванията на българското минало. Изградената тогава система запазва в значителна степен самостоятелността на културните институти и поддържа наследеното от Възраждането демократично начало за самоуправление като подкрепя общественото начало при управлението на училища, читалища, художествена самодейност. С установяването на режима от 1944 г. се поставя началото на централизирано управление на културно-просветната дейност. Така, постепенно, в началото на 70-те години на XX в. в социалистическа България се популяризира обществено-държавното начало в управлението на културата. Прилагането на принципите на плановост и централизъм в управлението довежда до създаването на Единна библиотечна система, обявена с Постановление № 2 на Министерския съвет от 1970 г. Освен това, към тогавашния Комитет за изкуство и култура се създава Междудомствен координационен съвет, на който са възложени широки управленски и методически функции.

В последните месеци на 1989 г., като резултат от Перестройката в Русия, започна едновременно политически и икономически преход в

¹² Извадките от форума са без редакторска намеса.

България. Преходът обаче постави началото на спонтанен разпад в създадената след 1944 г. единна библиотечна система у нас, на утвърждаването на субективизъм при вземането на управленски решения, както и на масови съкращения на библиотечен персонал в много от библиотеките (особено в читалищните, училищните и специалните). В същото време модела на системата, нейните основи от социалистическия период, бяха променени в ущърб на библиотеките. Например е вярно, че:

- действа Закон за обществените библиотеки, но той е факт едва от 2009 г., т.е. след като се достигна до разруха в тези организации;
- действа Закон за задължителното депозиране на печатни и други произведения – ново название от 2009 г. на закон, приет първоначално през декември 2000 г. и *изменян общо осем пъти* за периода декември 2000 – декември 2010; като цяло обаче стотиците обществени библиотеки не са в обхвата на този закон (по обясними причини – видно от чл. 9, съдържащ описание на получателите на депозираните произведения, както и чл. 10, указващ как да се разпределят постъпилите екземпляри);
- „Междуправителствения координационен съвет“ вече е заменен с „Национален съвет по библиотечно дело“¹³, но с правомощия на консултативен съвет.

В крайна сметка, системата и днес продължава да се огласява като единна, да разчита на държавата и да очаква нейната „справедлива ръка“, но в една друга общественно-политическа и икономическа среда – свободен пазар, раздържавяване и децентрализация на управленските правомощия. Нещо повече, системата се опитва да бъде единна, но в условията на *упадък на предишните ценности и постепенно оттегляне на държавата*. Това е видно например от нормативно зададената среда, противоречаща на идеята за единство.

Към преживяната „ликвидация на библиотеки“ в началото на прехода следва да се добави и един друг паралелен процес, който започна по същото време и продължава лавинообразно да се развива: перманентни технологични революции, агресивно навлизане на нови технологии във всички сфери и нива – от професионалното развитие, до всекидневното. В началото на 90-те години на XX в. светът навлезе в ерата на информационното общество. По същото време мащабни изменения в съществуващата от столетие система за обмен на информация доведе до бързо модернизиране на съобщителната инфраструктура чрез мо-

¹³ Вж.: Портал за консултативни съвети към Министерски съвет – Национален съвет по библиотечно дело, <http://www.saveti.government.bg/web/cc_404/1;27.09.2012>.

билни и спътникови комуникации. Паралелно с това, постиженията на електронната индустрия навлязоха в полиграфията и издателската дейност, радиото и телевизията, кабелните и филмовите компании, развлекателната индустрия... Така, доскоро обособени отрасли на стопанския и социалния живот, за няколко години се интегрираха в единен комплекс, символът на който са интернет и мобилните комуникации днес. Интеграцията им бе стимулирана от процеса на дерегулация и разграждане на „естествени монополи“ (в съобщенията, в енергетиката и др.). Началото бе поставено в САЩ, но процесът бързо обхвана всички страни в света. В крайна сметка, фундаменталната технологична промяна оказва силно въздействие върху останалите сектори на икономиката (особено търговския и финансовия), както и върху политическите процес (например свързаните с т. нар. електронно правителство). В същото време промените рязко повишиха ролята на науката и образованието, чрез които би могло да се въздейства върху новите предизвикателства. Заговори се за *икономика на знанието*.

Безспорно е, че не библиотеките управляват технологичните промени и обществените трансформации. Под въздействието на развиващите се информационни технологии обаче към тях вече се предявяват претенции да са ангажирани и със създаване на информация, и с управление на знанието, и с подпомагане и стимулиране на образователния и научния процес. В съвременното общество, повлияно от ИКТ, върху библиотеката се оказва двоен натиск: от страна на обществото с нарастващите му потребности от информация и от страна на новите технологии, които се усъвършенстват и множат постоянно. Библиотеките са изправени пред *избор*: (→) да останат в историята и/или да се превърнат в „хранилище за книги“; (→) да се справят с предизвикателствата и да се интегрират в информационното общество като ключов конструкт, предлагащ алтернативи за достъп до наследеното знание, поддържащ канали за обмен на актуална информация, гарант за произхода и качеството на информационните продукти. За да избегнат първото и да получат шанс за второто, библиотеките следва да преживее *три ключови трансформации*:

- да ориентират услугите си към потребителя така, че да са конкурентни на алтернативните технологии за достъп до информация;
- да променят вътрешната си структура и да поемат нови дейности (свързани най-вече с управлението на информационни потоци в среда на компютърни мрежи);
- да разполагат с достатъчно квалифициран персонал в сферите на ИКТ.

Влиянието на опита

В заключение ще споделя лично преживяното през последния месец. Покупката на ново компютърно устройство (мобилно) ми осигури достъп до стотици хиляди електронни книги (безплатни), до стотици електронни периодични издания (безплатни), до интернет само с отваряне на устройството (неограничен достъп срещу символична месечна такса, равняваща се на 10 кафета). Даже не се нуждая от диск (преносим или не), за да съхраня нужната ми информация – тя вече е в облака¹⁴. Простичко казано, с едно докосване на един *app*¹⁵ вече съм в света на всичко онова, от което се нуждая в даден момент – собствена електронна библиотека, писма от имейла, чат с познати, телефония, пазаруване, откриване на нужна информация... Докосвам киберсвeta тогава, когато пожелаая, защото е достъпно по всяко време, във всяка ситуация, от всяко място.

Споделям всичко това като илюстрация за посоката на промените, които предстоят и трябва да преодолеят нашите библиотеки. Мисля, че тепърва ще станем свидетели на събития, продукт на очакванията от страна на по-младото поколение: библиотеката „да отиде при тях“, а не те – „при нея“. Всъщност, колко библиотеки в България предлагат *app* за своите услуги? Колко от тях предлагат електронни услуги, достъпни онлайн? Нека уточня, тук нямам предвид достъп до онлайн каталог. Въпросите ми не са свързани единствено с ефектите от чалга- и молкултурата, а най-вече с нивото на технологично развитие на библиотеките, от една страна, и технологичните предпочитания на множеството българи, от друга.

Всъщност, у нас броят на използващите компютри и на свързаните с интернет постоянно нараства. Официалните данни на НСИ сочат, че за периода 2006–2011 делът на *интернет* потребителите се е увеличил двойно – от 21,8% на 46,4% (табл. 3). Любопитни са и данните за прогреса в *е-уменията* на проучените лица: използване на търсачка за намиране на информация – от 26,2% на 48,8%; използване на мрежи за споделяне на файлове – от 6,3% на 13,1%; свързване и инсталиране на нови устройства – от 9,1% на 14,2% и др. (табл. 4).

¹⁴ Облачни технологии – Cloud Computing.

¹⁵ APP – Application software.

Таблица 3. Използване на интернет (гражданите; 16–75 год. възраст; %)

Година	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Лица, които никога не са използвали интернет</i>						
Общо за страната	70,6	64,6	57,0	52,9	51,2	45,8
Северозападен	80	72	68	61	57	54
Северен централен	78	72	59	59	55	50
Североизточен	71	63	63	58	57	55
Югоизточен	74	68	65	52	55	48
Югозападен	57	51	42	41	38	32
Южен централен	77	72	60	60	58	51
<i>Лица, регулярно използващи интернет (поне веднъж седмично)</i>						
Общо за страната	21,8	28,4	33,0	39,7	41,6	46,4
Северозападен	15	22	24	34	36	39
Северен централен	16	23	31	35	40	43
Североизточен	20	29	29	35	36	37
Югоизточен	18	23	27	40	36	43
Югозападен	35	41	45	52	55	61
Южен централен	16	22	30	32	35	40

Източник: НСИ.

Таблица 4. Е-умения на лицата между 16 и 74 годишна възраст (%)

Година	2006	2007	2010	2011
<i>Видове дейности, извършвани в интернет</i>				
Използване на търсачка за намиране на информация	26,2	32,4	45,4	48,8
Изпращане на електронни писма с прикачени документи	20,6	26,6	32,2	36,7
Публикуване на съобщения в сайтове за разговори, форуми и т.н.	20,1	19,7	21,0	21,8
Провеждане на телефонни разговори по интернет	10,9	15,6	22,2	27,9
Използване на мрежи за споделяне на файлове (peer-to-peer)	6,3	9,6	10,7	13,1
Създаване на уеб страница	3,0	3,9	3,7	4,1
<i>Видове дейности свързани с използването на компютър</i>				
Копиране или преместване на файл или папка	28,2	30,4	:	40,6
Копиране и вмъкване на информация в рамките на документа	25,3	27,2	:	33,8
Използване на основните аритметични действия в таблица	18,3	18,0	:	21,8
Компресиране (архивиране) на файлове	11,2	19,0	:	25,3
Свързване и инсталиране на нови устройства, напр. принтер	9,1	8,8	:	14,2
Създаване на компютърна програма	2,4	2,7	:	2,4

Източник: НСИ.

С други думи, използването на ИКТ се разраства както в различните организации (държавни институции, образователни институции, бизнеса...), така и в домакинствата. Все повече българи си осигуряват лично комуникационно и информационно пространство според индивидуалните им потребности. Следва да се отчитат и темповете на увеличаване на тези потребители – само за пет години ръстът е впечатляващ. Тази тенденция е видна и от активността на е-пазара: броят на закупилите стоки и услуги чрез интернет като цяло расте. Очертава се само един съществен проблем: през последните години ръстът на онлайн поръчките и пазаруването е за сметка на доставчици от чужбина. Например през 2008 г. 81,4% от проучените лица са използвали български онлайн магазини, а 20% – на страна от ЕС; през 2011 г. обаче поръчващите в български е-магазини намаляват до 72,7%, като нарастват заявките към ЕС-магазини – 37,9%. Това изместване на предпочитаните е-пазари може да се обясни и с проблеми относно количеството и качеството на услугите на българските доставчици, и с големия брой хора, емигриращи от България. Независимо от причините, *мястото на нашите библиотеки в доставките на информационни е-услуги* е ясно – те не присъстват онлайн.

Обобщение

Може да се твърди, че се откроява *съществено несъответствие* между текущите нагласи (особено на младото поколение), протичащите процеси на маргинализация на големи групи българи (по различни причини) и необходимостта от развитие на икономика на знанието. Например често повдиган въпрос в много публикации е как да се преодолее чалга-културата или мол-културата, на които е подвластна голяма част от населението в страната. Този въпрос е още по-болезнен относно ролята на библиотеките – да следват тези предпочитания на потенциалните си потребители или да се опитат да „преборят“ установилите се нагласи. Но по същество, проблемът се отнася до бъдещето на библиотеките като активни организации в информационната икономика. Безспорно е, че използването на ИКТ се разраства. Нещо повече, има основание да се приеме, че все повече българи се насочват към осигуряване на лично/персонално информационно пространство. Ето защо не е изненада, че предпочитанията им са за библиотека, основана на ИКТ и интернет, в съзвучие с темповете и нивото на технологично развитие. Дали библиотеките са готови за предизвикателството? Отговорът е „не“, защото те се опитват да развиват своята дейност в несигурна и противоречива институционална среда, от една страна, а от друга – като непазарни субекти в пазарна икономика с интензивна конкуренция в ИТ-услугите. Факт е, че пазарът се доминира от техноло-

гични гиганти като Google, Microsoft и др., международни издатели и дистрибутори на ИТ-продукти, местни „играчи“ или малки доставчици, но които се борят за привличане на едни и същи клиенти. В тези условия успехът на библиотеките до голяма степен зависи от позиционирането им на свободния пазар на информационни услуги (със или без помощ от държавата).

Към горните мисли ме насочи дуела, в който напълно възможно е да спечели спортната зала. Твърде вероятно е гласувалите в онзи сайт също да са си закупили устройство като моето. Логично, тъй като вече са с осигурено персонално информационно пространство, сега се нуждаят от зала, в която да спортуват. Прави са. Имат едно, нямат друго. Пожелават си да го имат.

Аз пък си пожелавам да имам постоянен достъп до избрани колекции на някои наши библиотеки. Дано!

Послепис

Може би се питате какъв е резултатът от „Дуела“ в Livenews.bg? След 20 дни (04.10.2012) отново проверих: 50% срещу 50%. Това обаче все още нищо не означава, защото отново не е ясно колко всъщност са гласувалите. Все пак..., има повод за оптимизъм, нали?

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 5, 2013

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 5, 2013

ВЪВЕЖДАНЕ НА КУРСОВЕ ПО ЕЛЕКТРОННО ПРАВИТЕЛСТВО В ОБУЧЕНИЕТО НА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИТЕ СПЕЦИАЛИСТИ

ЕЛИЦА ЛОЗАНОВА-БЕЛЧЕВА

*Elitsa Lozanova-Belcheva. INTEGRATING E-GOVERNMENT
COURSES INTO LIS EDUCATION*

During the past twenty years the „global phenomenon e-government“ and public e-services offered a new way of interaction with government and public administration. The public library became an access point to e-government and e-services. In addition, the role of the libraries and librarians in e-government is most important – they are „bridge“, intermediaries between e-government services and citizens. This is why today's library and information specialists should have enough competences and professional skills in order to achieve customers' needs. There are different forms of education in the field of e-government – on Bachelor and Master Degree at the University and qualification courses (lifelong learning). The article discuss integration of E-government courses into LIS programs as the right way for preparing future information specialists in Bulgaria.

Въведение

Появата на нови средства за управление и използване на информационните ресурси, на разнообразни канали за достъп до информация, усъвършенствани информационни услуги и интерактивни форми на информационното обслужване, въпреки безспорните си предимства, изправя много хора пред опасността от „дигитално разделение“ (digital

divide). Така, в категорията „застрашени от дигитално изключване“ попадат онези групи от населението, които поради различни причини (ниски доходи и бедност, липса на ИКТ-инфраструктура, недостатъчни познания и възможности за обучение или затруднен достъп до поради тяхното неравносложно положение) не могат да се справят с новите реалности. Премахването на пространствените (географски, геополитически) граници посредством информационните и комуникационните технологии, от една страна, спомага за по-равномерното разпределяне на ресурсите и знанията и генерирането на нови продукти и услуги за гражданите по един по-гъвкав начин, но от друга страна, „изгражда“ нови бариери.

Редица автори¹ дискутират за достъпа до електронни услуги и проблемите, породени от извършването на тези услуги единствено във виртуална среда и изказват мнението, че съчетаването на възможностите на електронната среда (интернет) заедно с традиционните начини за изпълнение на административните услуги, частично ще реши проблема на дигиталното разделение (digital divide). Практиката показва, че в много страни този модел е възприет, въпреки нарастващата тенденция за провеждане на активна политика за развитие на електронното правителство (е-правителство) и дигитализиране на всички административни услуги.

Въвеждането на електронно правителство дава възможност за промяна във фокуса на ангажираност на организациите от публичния сектор така, че те да се насочат към обслужване на интересите на гражданите; възможност да се предоставят по-рентабилни услуги на частния сектор, като по този начин допринесат за развитието на бизнеса и стимулират дългосрочния икономически растеж; възможност за подпомагане на висшето ръководство чрез осигуряване на по-добър достъп до точна информация и прозрачни, отзивчиви и демократични институции². Успешният модел за е-правителство е в оползотворяването на всички тези възможности, минимизирането на риска и разрешаването на потенциалните проблеми.

¹ Lan, Z. et al. Factors influencing Internet Use : A Policy Model For Electronic Government Information Provision. // *Journal of Government Information*, Vol. 24, 1997, N 4, p. 251–257; Laskowski, M. S. The Impact Of Electronic Access To Government Information: What Users and Document Specialists Think. // *Journal of Government Information*, Vol. 27, 2000, N 2, p. 173– 185.; Duncan, A. M. Depository Libraries, the Internet and the 21st Century. // *Journal of Government Information*, Vol. 23, 1996, N 4, p. 217–225.

² United Nations - DPEPA, UNDP. Benchmarking e-government: A global perspective: Assessing the Progress of the UN Member States. New York, 2002. <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/.../un/unpan021547.pdf>; 8.10.2011>

Положителни и отрицателни аспекти от въвеждането на електронно правителство (е-услуги) за гражданите

Нагласите на гражданите за осъществяването на административно обслужване по електронен път набелязват основните предимства и недостатъци от функционирането на електронното правителство и спецификата на взаимоотношенията между администрация и граждани (Government to Citizens – G2C). В обобщения модел на електронното правителство (фиг. 1.) се илюстрират и останалите две форми на взаимодействие между администрацията и обществото (вътрешната и външната среда) – администрация-бизнес (Government to Business – G2B) и администрация-администрация (Government to Government – G2G).

Отношенията между участниците в електронното правителство се изразяват основно в следните направления:

1) *Администрация – граждани* – извършване на административни услуги по електронен път чрез интернет и създаване на прозрачност на административния процес и възможност за контрол на дейността на администрацията.

2) *Администрация – бизнес* – предоставяне на съвременни решения, които да оптимизират процесите и деловите отношения между администрацията и различните икономически субекти

3) *Администрация – администрация* – комуникация между отделните административни структури.

Фиг. 1. Обобщен модел на електронно правителство³

³ Fang, Z. E-government in Digital Era: Concept, Practice and development. // *International Journal of the Computer, the Internet and Management*, Vol. 10, 2002, N 2, p. 1–22.

Положителните аспекти от успешното реализиране и развитие на електронното правителство за гражданите и бизнесът са безспорни:

- неограничен достъп до администрацията с оглед на място и време (услуги 24/7 – 24 ч., 7 дни в седмицата);
- бързина на обслужването;
- намаляване на бюрократичната тежест – улесняване на процесите;
- електронно обслужване – формално общуване и др.

Акцентът в настоящата статия е върху анализирането на негативните страни и предлагането на възможности за тяхното преодоляване. Можем да обобщим в две основни категории проблемните области в онлайн общуването на гражданите с администрацията:

- субективни фактори – липса на информационни компетентности на гражданите (информационна грамотност); психологическа бариера от използването на нови технологии; необходимост от социално общуване (при възрастните потребители) и предпочитане на традиционната форма на обслужване пред интерактивния метод и др.
- обективни фактори – необходимост от технологично обезпечаване на комуникацията между граждани и администрация (C2G): наличие на компютър с достъп до Интернет (вкъщи или на удобно обществено място – безплатно), притежаване на електронен подпис, познаване спецификите на работа с електронни документи и др.

Извършването на административно обслужване в онлайн формат изисква наличието на основна компютърна грамотност, но и усвояването на нови умения, знания и информационни компетентности. Липсата на компютърна и/или информационна грамотност при определени групи от населението води до ограничаване на участието на гражданите в електронното правителство. А именно активното използване на електронните услуги представлява един от основните механизми за успешно реализиране на електронното правителство. Важно е да споменем и наличието на допълнителни фактори, влияещи върху т.нар. „електронно/цифрово изключване“ (e-exclusion) – застаряващо население, малцинствени групи, нисък социален статус, липса на достъп до интернет и др.

Осигуряването на места за публичен достъп до компютри с интернет, особено в отдалечени населени места е друг основен проблем, който изисква специално внимание. Предоставянето на безплатен достъп до компютърни места свързани с интернет помага за преодоляването на някои важни проблеми на информационното общество – електронния достъп (e-access), електронното включване (e-inclusion), дигиталното

разделение (digital divide), но също така касае и популяризирането на услугите на е-правителството и тяхната по-активна употреба.

В търсенето на възможни решения на набелязаните по-горе проблеми, трябва да имаме предвид, спецификите на електронното правителство като една „динамична социално-техническа система, която обхваща различни компоненти – управление, технологична промяна, социални нагласи, информационен мениджмънт, интерактивност и човешки фактор“⁴.

Библиотеките и тяхното участие в електронното правителство

В контекста на глобалното информационно свързване визията за библиотеките като обществени информационни центрове придобива все по-ясни очертания – за да посрещнат новите информационни потребности и изисквания на обществото, библиотеките трябва да надхвърлят традиционните форми на обслужване и функциониране. Съвременните библиотеки вече се възприемат като звена за обслужване на „едно гише“ (one-stop-shop), които трябва да осигуряват достъп до разнообразна информация, включително до услугите на е-правителството и консултации и помощ при търсене на информация и използване на е-услуги. Така се появява една нова, но извънредно важна, социална роля на публичните библиотеки – осигуряването на всички граждани с достъп и помощ при използването на електронното правителство и е-услуги⁵.

През последните няколко години активно се дискутира участието на библиотеките в новата среда на общуване между обществото и държавните административни структури – дигиталната. Редица експерти и изследователи, занимаващи се с проблемите на електронното правителство в международен мащаб, провеждат различни проучвания и анализи върху този въпрос: John Bertot⁶, Paul Jaeger⁷, Charles R. McClure⁸, Lauren H. Mandel⁹, Bradley W. Bishop¹⁰, Anne Goulding¹¹ и др.

⁴ Dawes, S. S. Governance in the digital age: A research and action framework for an uncertain future. // Government Information Quarterly, Vol. 26, 2009, N 2, p. 257– 264.

⁵ Bertot, J. C. et al. Drafted: I want you to deliver E-government / Coauth. P. T. Jaeger, L. A. Langa, C. R. McClure. // Library Journal, Vol.131, 2006, N13, p.34-37. // <<http://www.libraryjournal.com/article/CA6359866.html> ; 10.5.2012>

⁶ John Carlo Bertot. Publications. <http://terpconnect.umd.edu/~jbertot/John_Bertot/Publications.html; 8.10.2011>

⁷ Paul T. Jaeger. Curriculum Vitae: Publications. <<http://ischool.umd.edu/files/doc/people/jaeger/JaegerUniversityCVwebsite.pdf>; 10.10.2012>

⁸ Charles R. McClure. Publications. <<http://mcclure.ii.fsu.edu/publications.html>; 12.10.2012>

Прегледът на литературата по темата разкрива ролята на библиотеките за преодоляването на „барьерите“, пред които са поставени гражданите при ползване услугите на електронното правителство.

Библиотеките се явяват „свързващ елемент“, посредник в процеса на комуникация между гражданите и държавната администрация (фиг. 2). и са важен фактор за развитието на електронното правителство. От една страна, като обществени центрове за достъп до информация за всички¹² те предоставят безплатен достъп до компютри и интернет. От друга страна, предлагат информационно обслужване на потребителите с разнообразна информация (включително правителствена – административна информация) и услуги по електронен път – библиографска справка, доставка на документи, достъп до електронен каталог (една от услугите на електронното правителство). Не на последно място, библиотеките имат възможността да провеждат обучение на потребителите за работа с информационни и комуникационни технологии, издирване на информация по различни теми и използване на различни информационни услуги онлайн.

Фиг. 2. Ролята на библиотеките в електронното правителство

⁹ Lauren H. Mandel. Curriculum Vitae: Publications. <http://www.uri.edu/artsci/lsc/People/documents/LM_CV_Sep12.pdf; 15.10.2012>

¹⁰ Bradley W. Bishop. Research . <<http://www.uky.edu/~bwbi222/> ; 18.10.2012>

¹¹ Publications for Anne Goulding . <<http://publications.lboro.ac.uk/download/all/collated/lsg.doc> ; 20.10.2012>

¹² Commission of the European Communities. Public Sector Information: A Key Resource For Europe: Green Paper On Public Sector Information In The Information Society. Commission document number 585. Brussels, 1998. <ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/econtent/docs/gp_en.pdf; 16.9.2012>

Множество проучвания в световен мащаб показват, че гражданите асоциират библиотеките като едно от най-предпочитаните места за ползване на Интернет и различни електронни услуги, включително услуги на електронното правителство. Библиотеките са сочени за „най-подходящи партньори за осигуряване на услугите на е-правителството, защото са най-логичното обществено място за достъп“¹³.

Интересен е фактът, че дори хора, които притежават личен компютър с интернет връзка също посещават библиотеките, за да ползват услугите на е-правителството. Предлагането на по-гъвкаво работно време в сравнение с административните звена и осигуряването на квалифицирани специалисти, които подпомагат потребителите в ползването на е-услуги, са само част от причините за този избор. Недостатъчното използване на възможностите на електронното правителство е свързано и с някои психологически бариери – страх от новите технологии, недоверие в онлайн обслужването, съмнение в сигурността на електронната информация и защитата на личните данни и др. Потребителите възприемат интуитивно услугите на електронното правителство като част от библиотечно-информационното обслужване. Те чувстват по-голяма сигурност и надеждност в комуникацията с администрацията, когато тя се осъществява чрез библиотеката. Авторитетът на библиотеката като институция, ползваща се с обществено доверие тук е от решаващо значение. Така освен „физическите бариери“ за достъп до електронното правителство, библиотеките помагат за преодоляване и на психологическите задръжки от използването на електронни услуги.

Ако обобщим досега казаното, положителните аспекти за гражданите от участието на библиотеките в електронното правителство се изразяват в следното:

- подпомагане в комуникацията с администрацията;
- безплатен достъп до компютри и интернет достъп до е-правителството;
- консултации при работа с е-услуги;
- обучение за работа с ИКТ и е-формуляри и др.;
- помощ на възрастни хора, хора в затруднено положение за ползване на услугите на е-правителството.

Готовността на библиотеките да предлагат достъп до електронното правителство е друг важен акцент в темата. Съвременната библиотека, изпълнявайки функциите и задачите на обществен информационен център, трябва да предлага достъп до разнообразна информация, ком-

¹³ Насоки на ИФЛА за обществената библиотека / Ред. К. Кунц, Б. Губин. – София: Българска библиотечно-информационна асоциация, 2011, с. 22.

петентно информационно обслужване и материално-техническата база за неговото осъществяване.

Доброто партньорство между различни правителствени и неправителствени организации и библиотеки е основа за реализиране на успешни проекти, свързани с предоставянето на достъп до електронното правителство. В национален мащаб вече са направени първите стъпки към преминаването на общодостъпните библиотеки в обществени информационни центрове чрез проектите PULMAN Network (2001–2004), ABLE (American-Bulgarian Library Exchange – американо-български обмен на библиотечен опит – 2003–2007 г.) и предлагането на е-услуги за гражданите чрез библиотеки (програма „Глоб@лни библиотеки-България“ (2009–2013).

Промяната в обслужването на потребителите и предоставянето на специализирани услуги, свързани с достъпа до е-правителството изисква и притежаване на допълнителни умения и квалификация на библиотечните специалисти.

Квалификация на библиотечните специалисти

Въвеждането на нов вид обслужване, свързано с предоставянето на достъп до услугите на електронното правителство, налага промяна в работата на библиотеки и придобиване на нови компетентности у самите библиотечно-информационни специалисти. Бъдещите библиотекари трябва да бъдат обучавани в теми свързани с електронното правителство и като потребители, и като обучители.

Много важно е библиотечно-информационните специалности (БИН) чрез своите програми да гарантират, че публичните библиотеки ще могат да посрещат очакванията на обществото за осигуряване на достъп по услугите на електронното правителство, консултации за ползване на е-услугите и връзка с местната администрация. За да отговорят на потребностите на гражданите, студентите завършващи библиотечно-информационни специалности трябва да са подготвени да предоставят достъп и помощ за ползване услугите на е-правителството, а също така да разбират социалните, икономически, управленски и други аспекти на електронното правителство¹⁴.

¹⁴ Jaeger, P.T., J.C. Bertot. Public Libraries and e-government. // Public Libraries and the Internet: Roles, perspectives, and implications / Ed. By J.C. Bertot, P.T. Jaeger and C. R. McClure. – Westport, 2011, p. 39.

Чуждият опит

Традиционно библиотечно-информационните специалности включват в учебните си програми библиотечна администрация, книгознание, каталогизиране, справочно обслужване, специални колекции, комплектуване и управление на информационните ресурси и др., докато информационните науки, информационните системи и програмите, базирани на информационните технологии се фокусират върху дигитализация, бази от данни, репозиториуми, дигитални библиотеки, уеб дизайн, мултимедия и др.¹⁵ Подходът към предлагане на обучение по електронно правителство в тези специалности може да бъде различен:

- интегриране на курсове в текущите програми
- въвеждане на нови програми.

Следващите примери ще илюстрират двата модела:

1. Интегриране на курсове по електронно правителство в учебната програма:

⇒ *Висше училище по библиотечно-информационни науки към Университета в Илинойс, САЩ* – предлага се курс „Е-правителство“ („IS490EG – E-government“)¹⁶ (3 кредита), който включва: стратегии, практики и технологично обезпечаване на електронното правителство; реформите в публичната администрация и дигитализирането на административни услуги и процедури.

⇒ *Международен ислямски университет на Малайзия, Куала Лумпур, Малайзия* – провежда обучение в магистърска програма по библиотечно-информационни науки в Kulliyyah по информационни и комуникационни технологии*. Тази магистратура е първата програма с подобна тематика в Малайзия (стартира през 1992 г.). В рамките на програмата се предлага курс „Обществена (публична) информация и е-правителство“ („Public Information and e-Government“)¹⁷.

¹⁵ Lili, L. Shaping a new generation of LIS professionals in the 21st century. // World Library and Information Congress : 77th IFLA General Conference and Assembly, San Juan, Puerto Rico, 13-18 August 2011. // <<http://conference.ifla.org/past/ifla77/97-li-en.pdf>> ; 14.10.2012>

¹⁶ The University of Illinois Graduate School of Library and Information Science. Course Information: Full Catalog. <<http://www.lis.illinois.edu/academics/courses/catalog>> ; 10.09.2012>

* Kulliyyah of Information and Communication Technology - комбинация между Департамента по информационни системи, Департамента по компютърни науки и департамента по библиотечно-информационни науки.

¹⁷ International Islamic University Malaysia. Kulliyyah of Information and Communication Technology. Master of Library and Information Science. <<http://www.>

⇒ *Институт по информационни науки към Талинския университет, Естония* – предлага магистърски програми „Информационна наука“ („Information Science MA“) и „Информационен мениджмънт“ („Information Management MA“) ¹⁸. И при двете програми съществува опцията за избор на курс „Държавна система на Естония“ („SAP7073 – Government System Of Estonia“), запознава с проблемите на публичната администрация и административното обслужване.

⇒ *Училище по изчислителна техника, математически и информационни науки към Университета в Брайтън, Великобритания* – в рамките на магистърска програма „Информационни науки“ („Information Studies MA“) и по-специално, в модул „Информационна политика и професионализъм в дигиталното общество“ („Information policy and professionalism in a digital society“) е включена темата „Е-правителство и е-услуги“ („E-government and e-public services“) ¹⁹.

⇒ *Висше училище по библиотечно-информационни науки към Колеж „Симънс“, Бостън, САЩ* – в обучението на студентите в магистърската програма по библиотечно-информационни науки се предлага избираем курс „Американското правителство като издател“ („LIS 428 – U.S. Government as Publisher“) ²⁰. Тематичният план проследява „жизнения цикъл“ на официалната (правителствената) информация, с акцент върху публичния достъп, развитието на административното обслужване и необходимостта от е-правителство.

⇒ *Колеж по мениджмънт на информационните ресурси към Националния университет по отбраната, Вашингтон, САЩ* – обявява прием за магистърска програма по управление на държавна информация („Master of Science in Government Information Leadership“) ²¹ (39 кредита), която предлага комбинация от интензивни курсове по информационен мениджмънт, технологии и управление (leadership). В рамките на програмата студентите избират една от 9-те профилиращи обла-

iiium.edu.my/kict/programmes-courses/postgraduate-programmes/mlis-oursework-thesis ; 11.09.2012>

¹⁸ Tallinn University. Institute of Information Studies. Curricula. <<http://www.tlu.ee/?LangID=2&CatID=3606> ; 10.09.2012>

¹⁹ The University of Brighton. School of Computing, Mathematical and Information Science. Information Studies MA. <https://student.brighton.ac.uk/Module_docs/cmis/programme%20handbooks/MA%20IS%20Hbk.pdf ; 16.10.2012>

²⁰ Simmons College, Graduate School of Library and Information Science. Course Descriptions: M.S. Electives. <<http://www.simmons.edu/gslis/academics/courses/electives/index.php> ; 19.09.2012>

²¹ National Defense University. Information Resources Management College. Government Information Leadership (GIL) Master of Science Degree. <http://www.ndu.edu/icollege/pcs/pcs_gil_masters.html ; 5.10.2012>

сти: „Главен финансов мениджър“ (Chief Financial Officer Leadership); „Главен информационен мениджър“ (Chief Information Officer); „Главен технически мениджър“ (Chief Technology Officer); „Кибер управление“ (Cyber Leadership); „Кибер сигурност“ (Cyber Security); „Архитектура на предприятието“ (Enterprise Architecture); „Стратегически мениджър в държавното управление“ (Government Strategic Leader); „Информационни операции“ (Information Operations); „Мениджмънт на информационно-технологичните програми“ (Information Technology Program Management). Студентите специализиращи в направленията „Главен информационен мениджър“, „Стратегически мениджър в държавното управление“ и „Информационни операции“ могат да посещават като избираем или задължителен курс (в зависимост от изискванията на програмата) курсовете „Управление в киберпространството“ („Governance in Cyberspace“) с избор между е-правителство или е-бизнес (eGovernment/eBusiness) и „Уеб-достъпно правителство“ („Web-Enabled Government“).

⇒ *Информационно училище към Факултета по социални науки на Университет в Шефилд, Великобритания* – провежда обучение в магистърска програма по информационна грамотност („Information Literacy“) ²², която е насочена към подготовката на обучители по информационна грамотност за училищата, университетите, публичните библиотеки. В рамките на тази програма като избираем модул се предлага курс „Информация на е-правителството“ („E-Government Information“).

2. Въвеждане на нови програми

⇒ *Колеж по информационни науки при Университета в Мериленд, САЩ* – в магистърската програма по библиотечни науки („Master of Library Science“), се предлага специализация „Е-правителство“ ²³, чиято цел е да запознае студентите с: многообразието от информация, услуги и дейности, които включва електронното правителство; политиката и правните аспекти, свързани с инициативите за въвеждане на електронно правителство; връзката между е-правителството и другите правителствени ангажименти; социалните, политическите и технологичните фактори за развитието и текущото състояние на е-правителството; запознаване с добрите практики и примери на национално и международ-

²² The University of Sheffield, School of Information. Faculty of Social Sciences . MA Information Literacy. <<http://www.shef.ac.uk/postgraduate/taught/courses/sscience/is/information-literacy-ma>; 10.10.2012>

²³ University of Maryland. College of Information Studies. Master of Library Science: E-government. <[http:// ischool.umd.edu/content/e-government](http://ischool.umd.edu/content/e-government) ; 8.10.2012>

но ниво в областта на е-правителството и др. Програмата включва следните задължителни курсове:

- „Е-правителство: Информация, комуникация и политика“ (INST 607 E-government: Information, Communication, and Policy)
- „Информационна политика“ (INST 612 Information Policy)
- „Правни аспекти в управлението на информацията“ (LBSC 735 Legal Issues in Managing Information)
- „Достъп до федерална правителствена информация“ (LBSC 767 Access to Federal Government Information)

⇒ *Училище по информационни науки към Сиракузкия университет, САЩ* – предлага различни възможности за надграждащо обучение по електронно правителство:

Магистърска програма „Информационен мениджмънт“²⁴ с възможност за допълнителни специализации, в зависимост от професионалните интереси и бъдещи планове за кариерно развитие на студентите в следните области:

- Управление на данните (Data Management)
- Електронен бизнес (Electronic Business)
- **Електронно правителство (Electronic Government)**
- Информационна сигурност (Information Security)
- Информационна и телекомуникационна политика (Information and Telecommunication Policy)
- Проектен мениджмънт и планиране на ресурсите (Project Management and Resource Planning)
- Взаимодействие Човек–Компютър (Human–Computer Interaction)

Докторска програма „Информационни науки и технологии“ („Information Science and Technology“)²⁵, която включва в обучението на докторантите различни проблеми. В модула, свързани с информацията и обществото (Information and Society), студентите се запознават с темите: *публична политика, е-правителство, дигитално разделение, медийна конвергенция, социални мрежи, библиотеки и др.*

Продължаващо образование за ръководни кадри (Executive Education Programs)²⁶ – във фокуса на програмите за обучение на iSchool

²⁴ Syracuse University. School of Information Studies. Information management Curriculum. <<http://ischool.syr.edu/current/imcurric.aspx> ; 9.10.2012>

²⁵ Пак там. PhD program. <<http://ischool.syr.edu/future/doctoral/phd.aspx> ; 18.10.2012>

²⁶ Пак там. Executive education. <<http://ischool.syr.edu/future/exec/index.aspx> ; 19.10.2012>

попадат и възможностите за допълнителна квалификация на хора от различно професионално равнище. Акцентът в тези програми е подготовката на мениджъри от средно и по-високо ниво за висши ръководни постове, както и за развиване на техните организации до нови равнища. Предлагат се различни варианти за обучение:

- **Докторска програма** по професионални науки („Doctorate of Professional Studies“), в която част от учебната натовареност е свързана с посещение на курсове от магистърските програми (напр. по е-правителство и др.)
- **Магистърска програма** по информационен мениджмънт за ръководители („M.S. in Information Management for Executives“) – магистърска програма, където обучаемите трябва да посещават задължителни и избираеми дисциплини. Сред задължителните курсове е „Е-правителство („IST 711 E-Government“.)

Съществуват възможности за кариерно развитие (стипендии за различни специализации, които се предлагат за текущата година), например магистърска програма по е-управление за ръководни кадри („Executive Master in eGovernance“)²⁷ на Федералния политехнически институт в Лозана, Швейцария.

Допълнителна специализация – сертификат за напреднали („Certificate of Advanced Study“). Предлагат се 8 направления за придобиване на специализирани умения чрез програмите за обучение на напреднали. Една от тях е „Сертификат за напреднали по управление и мениджмънт на е-правителството“ („CAS in e-Government Management and Leadership“)²⁸. Програмата е предназначена за студентите, които се обучават в друга специалност или за придобиване на допълнителна специализация след бакалавърско ниво и включва **две основни направления**:

- ръководство и управление на приложенията на информационните и комуникационни технологии в системите за електронно правителство и
- технически аспекти на въвеждането на е-правителство в обществените организации.

В рамките на обучението студентите трябва да посещават две задължителни дисциплини, като едната е „Електронно правителство – концепции и практика“ („IST 711: Electronic Government, Concepts and

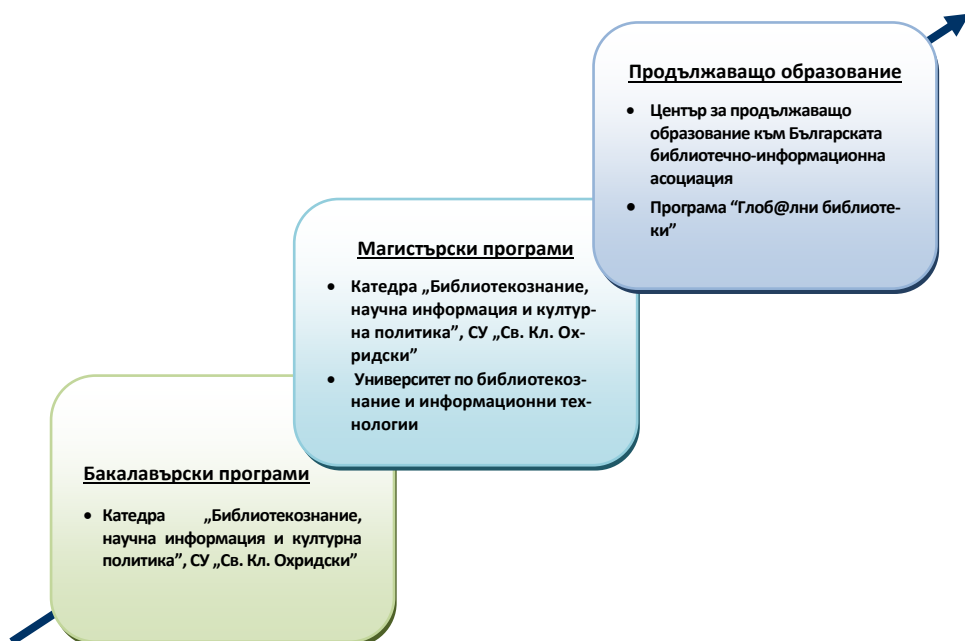
²⁷ Ecole Polytechnique Fédérale de Lausanne. Executive Master in e-Governance. <<http://egov.epfl.ch/>; 17.10.2012>

²⁸ Syracuse University... Certificate of Advanced Study : CAS in e-Government Management and Leadership.< <http://ischool.syr.edu/future/cas/egov.aspx> ; 14.10.2012>

Practice“) и два допълнителни курса, които могат да бъдат избирани от другите програми на iSchool или от Училище „Максуел“*. Тази съвместна програма обединява двете най-добри специалности в Сиракузкия университет – „Информационни системи“ и „Публична администрация“.

Българската практика

Библиотечно-информационните специалисти в България имат различни възможности да придобият информационни компетентности за работа с услугите електронното правителство (фиг. 3.)

Фиг. 3. Възможности за обучение по електронно правителство на библиотечно-информационните специалисти в България

* Maxwell School of Citizenship and Public Affairs към Сиракузкия университет, признато за едно от най-добрите училища в областта на публичната администрация и обществените работи.

1. Интегриране на курсове по електронно правителство в учебната програма:

⇒ *Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*²⁹ – Бакалавърска програма „Библиотечно-информационни науки“ – за студентите от трети курс се предлага избираема дисциплина „Електронно правителство и ролята на библиотеките“. Учебното съдържание на курса включва запознаване със същността на електронното правителство и основните етапи за осъществяване на онлайн административно обслужване, както и степените на реализация на е-услугите. Студентите имат възможност да анализират състоянието на е-правителството в България на базата на реализираните електронни услуги и да усвоят умения за работа с електронни документи и спецификите на електронното обслужване. От следващата учебна година (2013/2014) се предвижда този курс да се трансформира в „Услуги на електронното правителство“.

⇒ *Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*³⁰ – курс „E-government“ (на английски език), предназначен за студенти по програма Еразъм. Изложението на учебната програма проследява развитието на е-правителството в световен мащаб, добри практики, е-услуги, библиотеки и е-правителство. Курсът не е съсредоточен само върху въпроса за ролята на библиотеките за развитието на електронното правителство, тъй като към тази тематика проявяват интерес и други чуждестранни студенти (не само студенти, изучаващи библиотечно-информационни дисциплини).

⇒ *Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“* – Магистърска програма „Библиотечно-информационни науки и културна политика“. Предвижда се започване на курс „Библиотеките и електронното правителство“ от следващата академична година (2013/2014), който да разглежда развитието на е-правителството в световен и национален мащаб, видовете е-услуги и техните специфики, възможностите на библиотеките да предоставят достъп и консултации за ползване услугите на електронното правителство.

²⁹ Електронно Обучение в Софийски университет. Философски факултет. Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“. Категории курсове: Бакалавър: Избираеми учебни дисциплини. <<http://elearn.uni-sofia.bg/course/category.php?id=123> ; 25.10.2012>

³⁰ Пак там. Категории курсове: ERASMUS. <<http://elearn.uni-sofia.bg/course/category.php?id=116> ; 25.10.2012>

⇒ *Великотърновски университет "Св. св. Кирил и Методий"* – Юридически факултет – Магистърска програма „Информационни технологии в съдебната и изпълнителна власт“, разработена от Юридически факултет и катедра „Информационни технологии“ в сътрудничество с Държавната комисия по сигурността на информацията, Апелативен съд Велико Търново, Областна администрация Велико Търново, фондация „Право и Интернет“. Програмата предоставя знания за „разработване и прилагане на националната административна политика за е-правителство, е-правосъдие, е-услуги и е-администрация в условията на демократичен преход и пазарна икономика“³¹.

Тематиката на програмата обхваща различни проблеми свързани с темата „е-правителство“, но се предлага от друг факултет, а не от катедра „Библиотекознание и масови комуникации“³².

2. Въвеждане на нови програми

⇒ *Университет по библиотекознание и информационни технологии* – предлага магистърска програма „Електронен бизнес и електронно управление“³³ към „Професионално направление: 4.6. Информатика и компютърни науки“. Програмата предвижда обучението да бъде проведено в две направления „Е-бизнес“ и „Е-управление“. Тематичният план на второто направление включва няколко задължителни курса, с акцент върху електронното правителство – „Основи на електронното управление“, „Електронни административни услуги“, „Оперативна съвместимост на системи за е-бизнес и е-управление“, „Системи за управление на бизнеса и администрациите“ и факултативната дисциплина „Електронно правителство“.

3. Продължаващо образование (учене през целия живот)

Една от целите на *програма „Глоб@лни библиотеки – България“*³⁴ е обучението на библиотечните специалисти за работа с новите информационни и комуникационни технологии и предлагането на нови услу-

³¹ ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Катедра Библиотекознание и масови комуникации. <<http://www.uni-vt.bg/1/?page=800&zid=81> ; 6.10.2012>

³² Пак там. Юридически факултет. Магистърска програма „Информационни технологии в съдебната и изпълнителната власт.“ <<http://www.uni-vt.bg/1/?page=3133&zid=155> ; 6.10.2012>

³³ Университет по библиотекознание и информационни технологии. Магистърска програма „Електронен бизнес и електронно управление“: Квалификационна характеристика. <http://www.unibit.bg/syllabuses/plans/KvalifHarakt_eBus.pdf ; 8.10.2012>

³⁴ Програма „Глоб@лни библиотеки - България“. <<http://www.glbulgaria.bg/bg> ; 18.10.2012>

ги за техните читатели, включително информация и достъп до е-правителството. Така, ако дадена библиотека е „целева“ по проекта, нейните служители преминават през обучението. Ползите от програмата по отношение квалификацията на библиотекарите и подготвянето им за предлагане на помощ, консултации и на курсове за гражданите са осезателни.

Друга добра възможност за придобиване на допълнителни знания и умения е *Центърът за продължаващо образование (ЦПОБ; съвместен проект между Българската библиотечно-информационна асоциация и Софийския университет „Св. Климент Охридски“)*. В рамките на Модул V – Услуги в библиотеките – се предлага курс *„Електронно правителство. Ролята на библиотеките в електронното правителство“*³⁵, който може да се провежда както в традиционна, така и в дистанционна форма. След приключване на обучението курсистите получават удостоверение от СУ „Св. Климент Охридски“. Курсът разглежда добри практики и модели за е-правителството в световен и национален мащаб – на централно и местно равнище; видовете е-услуги и техните специфики, възможностите на библиотеките да предоставят достъп и консултации за ползване услугите на електронното правителство. Основната цел на курса е да даде практически умения на обучаемите, които те да могат да предадат на своите потребители.

Обхват

Подборът на чуждестранни програми, включени в проучването, е базиран на рейтинга на съответните висши училища в национални или международни класации. Така например в класацията за най-добрите колежи и университети в САЩ по библиотечно-информационни науки Висшето училище по библиотечно-информационни науки към Университета в Илинойс, САЩ е на първо място за 2009 г.³⁶ Разгледаните примери набелязват само част от възможностите за обучение по електронно правителство и не претендира за изчерпателност и пълнота, а имат по-скоро илюстративен характер.

В настоящото изложение не са проследени възможностите за следдипломна квалификация или продължаващо образование по електронно правителство за библиотечно-информационните специалисти (long

³⁵ Българска-библиотечно информационна асоциация. Център за продължаващо образование. Модул V – Услуги в библиотеките. <<http://www.lib.bg/train/ЦПОБ/Модули-и-курсове/Услуги> ; 15.10.2012>

³⁶ Best Library & Information Studies Schools. Full ranking. <<http://grad-schools.usnews.rankingsandreviews.com/best-graduate-schools/top-library-information-science-programs/library-information-science-rankings#> ; 16.9.2012>

life learning) в световен мащаб. Основната цел на това проучване бе идентифицирането на такива програми във висшите библиотечни училища или в университети с БИН-специалности и сравняването на българската и световната практика. Българските програми за допълнителна квалификация са включени поради прякото наблюдение на авторката върху тях и високата оценка* на библиотечните специалисти преминали обученията (към ЦПОБ), което позволява те да бъдат приложени като добри модели.

Изводи

Дигитализацията, глобализацията и конвергенцията на информацията оказват влияние върху академичните програми на БИН-специалностите. Необходимостта от подготвянето на библиотечно-информационните специалисти за работа с услугите на електронното правителство е от съществено значение. Тя е провокирана не само от потребността на обществото от достъп до е-услугите и консултации за работа с тях, но и от влиянието на различни държавни агенции, съветващи гражданите да се обръщат за помощ към библиотеките³⁷

Сравнителният анализ на международната и българската практика по отношение въвеждането на курсове по електронно правителство в библиотечното образование поставя следните основни акценти:

- Прегледът на учебните програми на някои от водещите библиотечно-информационни училища (iSchools) в света илюстрира, че по-разпространен е първият модел за обучение по е-правителство, а именно – интегриране на курсове в учебните планове на БИН-специалностите.
- Нито една от разгледаните учебни програми не предлага курсове с подобна тематика в бакалавърската степен. Посочените примери са за курсове само в магистърска степен.
- За разлика от чуждестранните БИН-специалности в примерите, представени за онагледяване на българската практика, има предлагане на подобно обучение и в бакалавърска и в магистърска степен.

* Библиотечните специалисти, завършващи курсовете към ЦПОБ попълват анонимни анкети, в които споделят мнението си от проведеното обучение. Обобщението на анкетните проучвания е в процес на обработка от експертите в ЦПОБ и не може да бъде цитирано коректно.

³⁷ Jaeger, P.T. Building e-government into the Library & Information Science curriculum: The future of government information and services.// Journal of Education for Library and Information Science, Vol. 49, 2008, N 3, p. 167–179.

- Липсва обаче обучение по е-правителство в докторската степен в българските примери, докато сродните специалности по света включват тази проблематика в последната степен на висшето образование.
- Едно допълнително надграждане (дву- или едно семестриални курсове в бакалавърската и/или магистърската степен) към съществуващите учебни програми е възможност студентите да придобият знания и умения в областта на е-правителството.
- Българският подход в предлагането на разнообразни форми за допълнителна (следдипломна) квалификация е добър вариант с оглед личните предпочитания на библиотекарите, степен на образование и свободно време. В академичен план бъдещите библиотечни специалисти могат да се запознаят с услугите на електронното правителство още на бакалавърско ниво или да изберат магистърската степен за надграждане на обучението си.
- Проучването на различни програми на библиотечно-информационни специалности в световен мащаб показва, че се предлагат много курсове за правителствена информация, информационна политика, правителствена документация, публичен достъп до информация и др.п. и много по-малко – за електронно правителство и е-услуги³⁸.

В този контекст, българските БИН-специалности показват едно добро ниво и стремеж за предлагане на все повече и по-различни форми на обучение на бъдещите и настоящите библиотечно-информационни специалисти.

Използвана литература

Българска библиотечно-информационна асоциация. Център за продължаващо образование. Модул V – Услуги в библиотеките. <<http://www.lib.bg/train/ЦПОБ/Модули-и-курсове/Услуги> ; 15.10.2012>

ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“. Катедра Библиотекознание и масови комуникации. <<http://www.uni-vt.bg/1/?page=800&zid=81> ; 6.10.2012>

ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“. Юридически факултет. Магистърска програма „Информационни технологии в съдебната и изпълнителната власт.“ <<http://www.uni-vt.bg/1/?page=3133&zid=155> ; 6.10.2012>

Димчев, А. Политики за подготовка и развитие на библиотечно-информационните специалисти в България (1989-2010). – София: Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, 2010. – 152 с.

³⁸ Пак там.

- Димчев, А.** Общодостъпната библиотека партньор на местната власт. // Местното самоуправление – училище за демокрация : Наръчник за гражданско участие в местното самоуправление – II. – София : ФРМС, 1999. <<http://www.flgr.bg/bg/cms/o/334/o/547> ; 23.8.2010>
- Електронно Обучение** в Софийски университет. Философски факултет. Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“. Категории курсове: Бакалавър: Избираеми учебни дисциплини. <<http://elearn.uni-sofia.bg/course/category.php?id=123> ; 25.10.2012>
- Електронно Обучение** в Софийски университет. Философски факултет. Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“. Категории курсове: ERASMUS. <<http://elearn.uni-sofia.bg/course/category.php?id=116> ; 25.10.2012>
- Лозанова-Белчева, Е.** «E-government" и ролята на библиотеките. // Годишник на Български информационен консорциум, [1, за 2003/2004], 2004, с. 18–21.
- Лозанова-Белчева, Е.** Библиотеките и тяхното участие в електронното правителство – необходимост от нови информационни услуги и нови компетентности. // Съвременната библиотека – център за информация и знание: Доклади от XX Национална конференция на ББИА, София, 9–10 юни 2010. – София : Българска библиотечно-информационна асоциация, 2010. – с. 59–65.
- Насоки** на ИФЛА за обществената библиотека / Ред. К. Кунц, Б. Губин. – София: Българска библиотечно-информационна асоциация, 2011. –148 с.
- Програма** „Глоб@лни библиотеки – България“. <<http://www.glbulgaria.bg/bg> ; 18.10.2012>
- Университет** по библиотекознание и информационни технологии. Магистърска програма „Електронен бизнес и електронно управление“: Квалификационна характеристика. <http://www.unibit.bg/syllabuses/plans/KvalifHarakt_eBus.pdf ; 8.10.2012>
- Харизанова, О.** Българските библиотеки и информационното общество: Готовност за интегриране в обществото на знанието. – София: Унив изд. „Св. Кл. Охридски“, 2007. – 179 с.
- Янакиева, Т.** Европейски перспективи и български реалности на библиотечно-информационното образование : Смяна на парадигмата?. // Книга, четене, библиотека : Сб. докл. от три кръгли маси, посветени на проблеми на книжния сектор в България. – София, 2008, с. 133 – 142. // Кръгла маса: Библиотеките – мит и реалност.
- Янакиева, Т.** Изпреварващата роля на библиотечно-информационното образование в България като фактор за развитие на информационното общество. // Библиотечни дискурси : Юбил. сб. посветен, на 60-год. на Александра Дипчикова. – София, 2006, с. 100–110.
- Bertot, J. C. et al.** Drafted: I want you to deliver E-government / Coauth. P. T. Jaeger, L. A. Langa, C. R. McClure. // *Library Journal*, Vol.131, 2006, N13, p.34–37. // <<http://www.libraryjournal.com/article/CA6359866.html> ; 10.5.2012>
- Bertot, J. C. et al.** The impacts of free public Internet access on public library patrons and communities /Coauth. C. R. McClure, P. T. Jaeger. // *Library Quarterly*, Vol. 78, 2008, N 3, p. 285-301. // <<http://mcclure.ii.fsu.edu/publications/2008/The>

- impacts of free public Internet access on public library patrons and communities.pdf ; 12.7.2012>
- Bertot**, J.C. et al. 2011–2012 Public Library Funding & Technology Access Survey: Survey Findings and Report / Coauth. A. McDermott, R. Lincoln, R., B. Real, K. Peterson. College Park, MD: Information Policy & Access Center, University of Maryland College Park. 2012. <<http://www.plinternetsurvey.org> ; 17.9.2012>
- Best** Library & Information Studies Schools. Full ranking. <<http://grad-schools.usnews.rankingsandreviews.com/best-graduate-schools/top-library-information-science-programs/library-information-science-rankings#> ; 16.9.2012>
- Bishop**, B. W. et al. E-government service roles for public libraries / Coauth. C. R. McClure, L. H. Mandel. // *Public Libraries*, Vol. 50, 2011, N3, p. 32–37. // <http://mcclure.ii.fsu.edu/publications/2011/Bishop_McClure_Mandel_FINAL_Sept13_11.pdf; 5.9.2012>
- Bradley** W. Bishop. Research . <<http://www.uky.edu/~bwbi222/> ; 18.10.2012>
- Charles** R. McClure. Publications.<<http://mcclure.ii.fsu.edu/publications.html>; 12.10.2012>
- Commission** of the European Communities. Public Sector Information: A Key Resource For Europe: Green Paper On Public Sector Information In The Information Society. Commission document number 585. Brussels, 1998. <ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/econtent/docs/gp_en.pdf; 16.9.2012>
- Dawes**, S. S. Governance in the digital age: A research and action framework for an uncertain future. // *Government Information Quarterly*, Vol. 26, 2009, N 2, p. 257–264.
- Duncan**, A. M. Depository Libraries, the Internet and the 21st Century. // *Journal of Government Information*, Vol. 23, 196, N 4, p.217–225.
- Ecole** Polytechnique Fédérale de Lausanne. Executive Master in e-Governance. <<http://egov.epfl.ch/> ; 17.10.2012>
- Fang**, Zhiyuan. E-government in Digital Era: Concept, Practice and development. // *International Journal of the Computer, the Internet and Management*, Vol.10, 2002, N 2, p. 1–22.
- International** Islamic University Malaysia. Kulliyyah of Information and Communication Technology. Master of Library and Information Science. <<http://www.iiu.edu.my/kict/programmes-courses/postgraduate-programmes/mlis-coursework-thesis> ; 11.09.2012>
- Jaeger**, P. T. et al. A new frontier for LIS programs: E-government education, library/government partnerships, and the preparation of future information professionals / Coauth. J. C. Bertot, J. A. Shuler, J. McGilvray. // *Education for Information*, Vol. 29, 2012, N1, p. 39–52.
- Jaeger**, P.T. Building e-government into the Library & Information Science curriculum: The future of government information and services. // *Journal of Education for Library and Information Science*, Vol. 49, 2008, N 3, p. 167–179.
- Jaeger**, P. T. The endless wire: E-Government as a global phenomenon. // *Government Information Quarterly*, Vol. 20, 2003, N 4, p. 323–331.

- Jaeger**, P. T., J.C. Bertot. Public Libraries and e-government. // Public Libraries and the Internet: Roles, perspectives, and implications / Ed. By J.C. Bertot, P.T. Jaeger and C. R. McClure. – Westport, 2011, p. 39–57.
- Jaeger**, P.T., J.C. Bertot. Responsibility rolls down: Public libraries and the social and policy obligations of ensuring access to e-government and government information. // *Public Library Quarterly*, Vol. 30, 2011, N 2, p. 91–116.
- John** Carlo Bertot. Publications. <http://terpconnect.umd.edu/~jbertot/John_Bertot/Publications.html; 8.10.2011>
- Lan**, Z., S. Falcone. Factors influencing Internet Use – A Policy Model For Electronic Government Information Provision. // *Journal of Government Information*, Vol. 24, 1997, N4, p.251–257.
- Laskowski**, M. S. The Impact Of Electronic Access To Government Information: What Users and Document Specialists Think. // *Journal of Government Information*, Vol. 27, 2000, 2, p. 173– 185.
- Lauren** H. Mandel. Curriculum Vitae: Publications. <http://www.uri.edu/artsci/lsc/People/documents/LM_CV_Sep12.pdf; 15.10.2012>
- Lili**, L. Shaping a new generation of LIS professionals in the 21st century. // World Library and Information Congress : 77th IFLA General Conference and Assembly, San Juan, Puerto Rico, 13–18 August 2011. // <<http://conference.ifla.org/past/ifla77/97-li-en.pdf> ; 14.10.2012>
- Lozanova-Belcheva**, Elitsa. Public Access to E-government Information Resources – The Role of Library and Information Specialists [Poster]. // Proceedings of the 16th Annual Conference on Professional Information Resources, Prague, 25–27 May 2010 [Electronic resource]. // <<http://www.inforum.cz/pdf/2010/lozanova-belcheva-elitsa-1.pdf> ; 8.10.2012>
- Melitski**, J. E-government and information technology in the public sector.// Public productivity handbook /Ed. by M. Holzer, S-H. Lee. – New York, 2004, p. 683–708.
- National** Defense University. Information Resources Management College. Government Information Leadership (GIL) Master of Science Degree. <http://www.ndu.edu/icollege/pcs/pcs_gil_masters.html ; 5.10.2012>
- Paul** T. Jaeger. Curriculum Vitae: Publications. <<http://ischool.umd.edu/files/doc/people/jaeger/JaegerUniversityCVwebsite.pdf>; 10.10.2012>
- Publications** for Anne Goulding. <<http://publications.lboro.ac.uk/download/all/collated/lisag.doc>; 20.10.2012>
- Simmons** College, Graduate School of Library and Information Science. Course Descriptions: M.S. Electives.<<http://www.simmons.edu/gslis/academics/courses/electives/index.php> ; 19.09.2012>
- Syracuse** Universit. School of Information Studies. Certificate of Advanced Study : CAS in e-Government Management and Leadership.< <http://ischool.syr.edu/future/cas/egov.aspx> ; 14.10.2012>
- Syracuse** Universit. School of Information Studies. Executive education. <<http://ischool.syr.edu/future/exec/index.aspx> ; 19.10.2012>

Syracuse Universit. School of Information Studies. Information management Curriculum. <<http://ischool.syr.edu/current/imcurric.aspx> ; 9.10.2012>

Syracuse Universit. School of Information Studies. PhD program. <<http://ischool.syr.edu/future/doctoral/phd.aspx> ; 18.10.2012>

Tallinn University. Institute of Information Studies. Curricula. <<http://www.tlu.ee/?LangID=2&CatID=3606> ; 10.09.2012>

The **University** of Brighton. School of Computing, Mathematical and Information Science. Information Studies MA. <https://student.brighton.ac.uk/Module_docs/cmisis/programme%20handbooks/MA%20IS%20Hbk.pdf ; 16.10.2012>

The **University** of Illinois Graduate School of Library and Information Science. Course Information: Full Catalog. <<http://www.lis.illinois.edu/academics/courses/catalog> ; 10.09.2012>

The **University** of Sheffield, School of Information. Faculty of Social Sciences . MA Information Literacy. <<http://www.shef.ac.uk/postgraduate/taught/courses/sscience/is/information-literacy-ma>; 10.10.2012>

United Nations – DPEPA, UNDP. Benchmarking e-government: A global perspective: Assessing the Progress of the UN Member States. New York, 2002. <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/.../un/unpan021547.pdf>; 25.9.2012>

University of Maryland. College of Information Studies. Master of Library Science: E-government. <<http://ischool.umd.edu/content/e-government> ; 8.10.2012>

Warren, A. P., A. Goulding. Public libraries as e-government intermediaries. / Ed. by J. Sensen et al. Information, Innovation, Responsibility: Information Professional in the Network Society: Proceedings of the 14th BOBCATSSS Symposium, 30 January – 1 February 2006, Tallinn, Estonia, 2006, p. 354–367. // <https://dspace.lboro.ac.uk/dspace-jspui/bitstream/2134/5154/1/warren_goulding011205.pdf ; 26.6.2012>

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 5, 2013

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 5, 2013

ПРЕДПОСТАВКИ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА УСТОЙЧИВИ ДИГИТАЛНИ КОЛЕКЦИИ*

МИЛЕНА МИЛАНОВА

Milanova, Milena. PREREQUISITES OF ESTABLISHING SUSTAINABLE DIGITAL COLLECTIONS

At the last few years a lot of institutions in the field of preservations of written culture heritage developed projects for digitalization of traditional documents. To be build vital collections that are resistant of changing of any kind the international community has developed requirements for digital collections. The implementation of standards in creating, managing, developing, and supporting of collections is the main reason of maintaining good digital collections. For Bulgarian libraries, archives and museums are very important to be familiar to the basic requirements for developing good digital collections that are present in the paper.

За съвременното информационно общество правото на достъп до информация е предпоставка за изграждане, развитие и утвърждаване на неговите основни ценности. На библиотеките по правило принадлежи ролята на посредници, пазители и разпространители на информация и знание. В днешни дни тази роля се заключава в тяхното умение да довеждат бързо и безпрепятствено до крайния потребител необходимата информация, независимо от нейната форма на съществуване. По този начин библиотеките гарантират фундаменталното човешко право за достъп до информация и нейното свободно изразяване.

* Материалът е представен на Международна конференция “Европейска дигитална библиотека – съвременни подходи и политики за опазване и разпространение на културното наследство“, 23–24 март 2010, Варна.

Като пазителки и разпространителки на записаното знание, библиотеките заемат водещо място в процесите по дигитализиране на традиционните носители на информация и на събиране, консервиране и архивиране на информация, създадена и разпространявана в цифров вид. В тези условия е необходимо колекциите, които се създават и управляват от библиотеките, да бъдат изграждани според международно установени принципи. Това е предпоставка за създаване на цифрови колекции, които ще оцелеят във времето и ще гарантират запазване и достъпност до знание.

Принципи при изграждане на дигитални колекции

- Принцип 1.** *Една добра дигитална колекция се създава според ясно формулирана политика за развитие на колекцията.*
- Принцип 2.** *Колекциите е добре да бъдат описани, така че потребителят да може да намери характеристиките на колекцията, включително цел, формат, ограничение в достъпа, право на собственост и всяка информация, която се отнася за определянето на автентичността, интегритета и интерпретацията на колекцията.*
- Принцип 3.** *Добрата колекция се управлява активно през нейния жизнен цикъл.*
- Принцип 4.** *Добрата колекция е широко достъпна и избягва всички ненужни пречки пред нейната употреба. Колекциите трябва да са достъпни до хора с увреждания и да бъде ефективно използвана при адаптирането на технологии.*
- Принцип 5.** *Добрите колекции зачитат интелектуалните права за собственост.*
- Принцип 6.** *Добрата колекция притежава механизми за предоставяне на данни за използването и на други данни, което позволява да бъдат записвани стандартни стойности за полезност.*
- Принцип 7.** *Добрата колекция е съвместима.*
- Принцип 8.** *Добрата колекция се интегрира в работния процес на персонала и на крайния потребител.*
- Принцип 9.** *Добрата колекция е устойчива във времето.*

Въвеждането и използването на стандарти при създаването, управлението, развитието и поддържането на колекциите е едно от условията за изграждане на добри дигитални колекции. В тази връзка на международно ниво усилията се насочват към изработване, поддържане и разпространение на общовалидни принципи, подпомагащи различните организации при изграждането и поддържането на дигитални колекции, които са полезни и достъпни, релевантни са на потребителските търсения, отличават се с високо ниво на използваемост и отговарят на нуждите на една или повече общности или потенциални потребители.

При създаването на колекции в цифров вид е необходимо **обектите**, включени в тях, **метаданните**, описващи обектите, както и самите **колекции** да се разглеждат не само в контекста на целите и задачите, в които се създават. Те трябва да бъдат изградени така, че и други институции и организации да могат да ги използват според своите цели и задачи, както и да е възможно надграждането на нови услуги. Добрите колекции трябва да могат да гарантират съвместимост, повторна употреба, да бъдат устойчиви, да предоставят възможност за верификация на данните, да поддържат необходимата документация и да защитават интелектуалните права.

Създаването през последните години дигитални колекции съдържат оригинални електронни обекти за разлика от дигиталните обекти, които са създадени чрез дигитализация на традиционни ресурси. На лице е промяна в отношението към създаването на дигиталните колекции, които вече не се възприемат като допълнителна дейност на дадената организация, а се превръщат в основна дейност за множество институции, имащи отношение към опазването на културното наследство.

От всички фактори, които оказват влияние върху развитието на колекциите, най-съществено значение има връзката с целите на организацията, която създава колекциите. Тези цели трябва да могат да отговарят и да се вписват в основополагащите принципи на тази организация, да могат да идентифицират целевата аудитория, както и да прогнозираят евентуална непланирана употреба и ползватели (например, ако организацията събира печатни издания, артефакти и други недигитални материали, дигиталната колекция трябва да се вписва в цялостната политика по събиране на организацията).

Описанието на колекциите е форма на метаданни. Подобно описание служи на две цели – подпомага намирането на съществуващите колекции и подпомага потребителите на колекциите да разбират това, което виждат. Включването на колекциите в съществуващите каталози и регистри е начин за установяване авторството на съдържанието. Описанието на колекциите би трябвало да помогне на потребителите да разберат природата и обсега на колекцията и всяко ограничение, което се отнася до използването на материалите в колекцията.

„Дигиталната уредба” на колекцията се отнася до управлението през целия жизнен цикъл на ресурсите от тяхното създаване или придобиване до тяхното нарочно премахване. Съхранението обхваща набор от дейности, които включват активен мениджмънт на данните, архивиране и съхранение.

Активният мениджмънт на данните изисква да бъде гарантирано, че обектите в колекцията могат да бъдат използвани във времето,

независимо от остаряването на хардуера и софтуера. Стратегиите за консервиране основно включват трансформацията на форматите, емуляцията на софтуера и хардуера или комбинация от двете.

Наличност, ползваемост и достъпност са трите атрибута, които позволяват създаването на добри дигитални колекции.

Наличността означава, че колекцията е достъпна и използваема при поискване или търсене от дадено лице. Това предполага, колекцията да е достъпна през уеб чрез използването на технологии, които са познати на целевата потребителска общност.

Ползваемостта е качество на колекцията, с което се гарантира нейното лесно използване. Прилагането на нови подходи за развитие на колекцията би трябвало да се обмисля от гледна точка това колко от потенциалните потребители ще могат да използват технологията и колко ще срещнат затруднения. В този смисъл минималните изисквания на използваните браузъри и изискванията към връзката за достъп, трябва да бъдат документираны като част от описанието на колекцията.

Достъпната колекцията е необходимо да гарантира достъпност и за потребителите в неравностойно положение. Интерфейсът на колекциите трябва да бъде създаден така, че максимално да осигури ползваемост на хора със зрителни нарушения, със загуба на слуха, трудно подвижни и дори с понижена познавателна функционалност.

Важно е колекцията да гарантира интелектуалните права за собственост, които е добре да бъдат преценявани и представяни от няколко различни гледни точки.

- Какви права запазват собствениците на оригиналните материали?
- Какви са правата и ограниченията на създателите на колекции при дигитализиране на съдържанието и при предоставянето му за достъп?
- Какви права и ограничения са дадени на потребителите на дигиталните колекции за използването на материалите?

Дигиталните колекции е необходимо да бъдат оценявани периодично, като се следи тяхната употреба, оценява се ефективността на услугите, които предоставят, следят се показателите за възвръщането на инвестициите, предоставя се информация за стратегиите за тяхното развитие. Използват се различни методи за оценяване полезността на колекциите – наблюдение, изследване, фокус групи, интервюта, експерименти и др. За да се постигне ясна картина на стойностите на дигиталните колекции, трябва да се отговори на въпросите – кой използва, какво, как и защо? Използването на дигиталните колекции е тясно свързано със съдържанието на колекцията, функционалността, ползваемостта и достъпността.

Съвместимостта на колекциите ще осигури възможност между тях да се споделят метаданни чрез външни търсещи машини. За целта е наложително да се следват широко приетите показатели за качество на съдържанието на колекцията, на метаданните, да се осигурява релевантно описание на колекциите, което да е ясно и полезно за потребителите.

За да бъдат успешно въведени дигиталните колекции като услуга, която предлага съответната организация, е необходимо те да бъдат интегрирани в работните процеси на персонала и да са близки до моделите на работа на крайните потребители. Много по-удобно е за всеки потребител, когато колекцията предоставя възможност за работа в среда, която му е близка и позната. В създаването на колекциите се наблюдава едно все по-активно сътрудничество с крайния потребител. Някои сайтове например позволяват на потребителите да добавят ключови думи към метаданните, да допълват колекциите със собствени дигитални ресурси, подобно на фамилни истории, фотографии към местните исторически уеб-портали или препринти и послеписи към академични институционални репозиториуми. Интегрирането в потребителския работен процес позволява на потребителя да сътрудничи без допълнителни усилия.

Добрата дигитална колекция трябва да гарантира достъпа. Аспектите на постоянната поддръжка на колекцията включват поддръжка на валидността на местоположението, осигуряване на приложенията за достъп, които се отнасят до използваемостта, въвеждането и прочистването на данни, статистика на ползването, надграждане на хардуера и софтуера на операционната система и гарантиране на възстановяването на приложенията и данните при нужда.

Поддържането на ниво колекция е свързано, но не е идентично, с устойчивостта на ниво обект. Със сигурност стратегията за архивиране на ниво колекция трябва да е близо до стратегията за запазване на ниво обект.

Дигиталните обекти могат да бъдат два вида: такива, които са създадени като заместители на материали в аналогова форма (печатни книги, ръкописи, музейни артефакти, видеозаписи и др.) и такива, които са създадени в цифров вид (електронни книги, научни бази от данни, дигитални фотографии, уеб сайтове и др.).

Добрият обект трябва има възможност да бъде обменян през различни платформи, да е широко достъпен, а форматът да бъде стандартизиран.

Принципи на добрите дигитални обекти

Принцип 1. *Добрият обект съществува във форма, която поддържа неговото очаквано настоящо и бъдещо използване.*

Принцип 2. *Добрият обект е възможно да бъде запазван.*

Принцип 3. *Добрият обект е значим и полезен извън местния контекст.*

Принцип 4. *Добрият обект трябва да бъде наименован с постоянен, уникален идентификатор, който да е свързан с текущия адрес на обекта.*

Принцип 5. *На добрия обект трябва да може да се установи автентичността.*

Принцип 6. *Добрият обект е с асоциирани метаданни.*

Създаването на дигитални обекти на необходимото качествено ниво позволява тяхното използване без затруднения и ги прави полезни дългосрочно. Трябва да отбележим, че не всички обекти са с дълготрайна стойност, което предполага оценяването на стойността на дигиталните обекти.

Обектът не трябва да създава ненужни бариери, като остава достъпен във времето въпреки промените в технологиите. Един дигитален обект, който е бил активно използван, лесно може да стане неизползваем в бъдеще. За да се избегнат тези проблеми са разработени различни стратегии за съхранение на обектите. Най-широко използваните са *миграция* и *емулация*. Миграцията включва трансформация на обектите, така че те да могат да бъдат премествани между различните технически приложения при тяхната промяна (между медии, когато медиите се развиват, например от CD към DVD; между софтуерни продукти, когато тези продукти излязат от мода, например нова версия на софтуер; между формати или кодировки, когато тези нови стандарти се появят, например от SGML към XML). Емулацията включва възпроизвеждането в системите на средата, в която дигиталните обекти първоначално са били създадени и използвани. Миграцията и емулацията трябва да бъдат разглеждани като взаимно допълващи се подходи. Нито единият от подходите не е приложим за всички типове материали, а също така и много от съществуващите подходи за съхранение, комбинират аспектите на емулация и миграция. От своя страна консервацията на ретроспективно дигитализирани материали трябва да е толкова близо до първоизточника, колкото това е възможно.

Добрият обект трябва да бъде разбираем, смислен и да дава възможност за използване извън местния контекст, в който е бил създаден.

Обектите е необходимо да бъдат преносими и да носят информация сами за себе си, което предполага метаданните на обекта да бъдат

самостоятелни, да включват цялата информация за обекта и да са съобразени със стандарта на схемата с метаданни, така че метаданните на обекта да могат да бъдат по-лесно извлечени от една схема в друга, в зависимост от контекста на употреба.

Наличието на постоянен, уникален идентификатор към обекта е от изключителна важност за неговото недвусмислено разпознаване. Идентификаторът е име, асоциирано към обекта, като е добре той да е най-малкото локално уникален, така че ресурсите в дигиталната колекция или репозиториум да могат да бъдат разграничавани един от друг. Пълната уникалност може да бъде постигната чрез добавянето на префикс елемент, който да е единствен в световен мащаб, подобно на кодовете, които идентифицират дадената организация.

Необходимо е също така, да е възможно установяването на автентичността на обектите, т.е. да се гарантира съответствието на обекта на неговия документален първообраз. Оригиналната информация може да бъде записана вътрешно, често в заглавието на файла под формата на метаданни, а историята на промяната на файла често се записва външно от обекта.

Към добрия обект е необходимо да бъдат асоциирани метаданни. Те могат да бъдат прикрепени и позволяват претърсването им с цел откриване на ресурсите или с цел тяхното управление. Също така метаданните могат да бъдат съхранявани отделно от обектите като се свързват с описанието на ресурсите. Най-добрите подходи препоръчват създаването на метаданните да става едновременно със създаването на

Принципи на добрите метаданни

Принцип 1. *Добрите метаданни се съобразяват със стандартите на общността, така че да са подходящи за материалите в колекцията, потребителите на колекцията и настоящото и потенциалното бъдещо използване на колекцията.*

Принцип 2. *Добрите метаданни осигуряват съвместимостта.*

Принцип 3. *Добрите метаданни използват контрола върху точките за достъп и стандартите за описание и анализ на съдържанието и подкрепят свързаните обекти.*

Принцип 4. *Добрите метаданни съдържат ясни условия и сроковете на използване на дигиталния обект.*

Принцип 5. *Добрите метаданни поддържат дългосрочното поддържане и съхранение на обектите в колекциите.*

Принцип 6. *Добрите записи с метаданни са обекти сами на себе си и поради това трябва да притежават качествата на добрите обекти, включвайки авторитетност, автентичност, способност за архивиране, постоянно и уникално идентифицирани.*

самите обекти, а подходът на прикрепването им към обектите повишава тяхната преносимост и запазване.

Добрият обект може да има повече от един набор от метаданни, асоциирани в него, в които рефлектират индивидуалните или организационните цели. Например съзателят на обекта може да осигури описателни метаданни едновременно със създаването на обекта, докато издателят може да приложи административни и структурни метаданни за управление и представяне на обекта. Всички тези метаданни трябва да бъдат прикрепени към обекта или съхранявани отделно, но свързани директно или индиректно към обекта.

Решението коя схема с метаданни да бъде адаптирана и какво ниво на описание да се приложи към обектите и колекциите трябва да бъде взето в контекста на целите на организацията при създаването на колекцията, наличните човешки и технически ресурси, потребителите и потенциалната употреба, както и подходите, възприети до момента в съответната област на изследване и познание.

Част от въпросите, на които трябва да се намери решение са:

- Какви са целите на задачите на изграждане на дигиталната колекция?
- Коя е целевата група? Каква информация и е необходима и какво е типичното информационно-търсещо поведение?
- Материалите ще бъдат ли достъпни на ниво колекция или на ниво отделени елементи, или и двете?
- Дали версиите или проявите на обекта трябва да се разграничават една от друга?
- Ще имат ли колекциите или обектите метаданни преди създаването на дигиталната колекция?
- Кои предметни области ще бъдат включени? Има ли схеми с метаданни, които да са използвани в конкретната област?
- Какви стандарти с метаданни са използвани от организациите в тази област? Коя е най-подходяща за конкретната колекция?
- Колко богато е необходимо да бъде описанието и дали метаданните е необходимо да създадат йерархични връзки?

В тази връзка може би най-важният за дискутиране и вземане на решение въпрос е този за осигуряването на съвместимост между колекциите. Съвместимостта е способност на две или повече системи или компоненти с различни хардуерни и софтуерни платформи, структура на данните и интерфейс, да обменят информация с минимална загуба на съдържание и функционалност и да използват обменената информация. В контекста на метаданните се разбира преди всичко съвместимост на търсенето, което позволява да се извършва едновременно

претърсване на различни записи от метаданни за получаването на релевантни резултати.

Създаването на добри дигитални колекции поставя редица предизвикателства пред създателите си. Необходима е добра подготовка, ясни цели и планове. Трябва да сме готови за постоянни промени, да осигурим ясно съдържание за потребителите, да привлечем необходимите специалисти, да изградим ползваема среда, да осигурим свободен достъп според законовите изисквания, да се придържаме към стандартите, да гарантираме качество и устойчивост на колекциите и не на последно място, да изградим съвместими колекции.

Използвана литература:

- Декларация** от Глазгоу за библиотеките, информационните служби и интелектуалната свобода. // ББИА. Издателска дейност. Издания на ИФЛА. Манифести <<http://www.lib.bg/publish/>, 07.11.2012>
- Манифест** на ИФЛА/ЮНЕСКО за дигиталните библиотеки. // IFLA. Publications. Manifestos. <<http://www.ifla.org/files/assets/digital-libraries/documents/ifla-unesco-digital-libraries-manifesto-bg.pdf>, 07.11.2012>
- Caplan, Priscilla.** Metadata Fundamentals for All Librarians. – Chicago, 2003. – 193 p.
- Duval, Erik.** Metadata Standards: What, Who & Why. // Journal of Universal Computer Science, Vol. 7, 2001, № 7, p. 591–601.
- NISO.** Framework Advisory Group. A Framework of Guidance for Building Good Digital Collections. – 3rd ed. - Baltimore, 2007, 95 p. <<http://www.niso.org/publications/rp/framework3.pdf>, 10.11.2012>
- NISO.** Understanding Metadata. Bethesda, 2004, 17 p. <<http://www.niso.org/standards/resources/UnderstandingMetadata.pdf>> 10.11.2012>
- Tedd, Lucy A., Large, Andrew.** Digital Libraries. – Munchen, 2005, pp. 9–14.